

ΝΟΜΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Π.Μ.Σ.: ΕΜΠΟΡΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

ΕΙΔΙΚΕΥΣΗ: ΆΥΛΑ ΑΓΑΘΑ ΚΑΙ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΕΤΟΣ: 2023-2024

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

της *Μαρίας Κωνσταντίνας Καββαδία του Νικολάου*

A.M.: 7340122301004

**Το δεσμευτικό αποτέλεσμα των αποφάσεων των εθνικών αρχών ανταγωνισμού
κατά την ιδιωτική επιβολή των κανόνων ανταγωνισμού**

Επιβλέποντες:

- α) Ευθυμία Ι. Κινινή
- β) Αλεξάνδρα Π. Μικρουλέα
- γ) Εμμανουήλ Π. Μαστρομανώλης

Αθήνα, Ιανουάριος 2025

Copyright © [Μαρία Κωνσταντίνα Καββαδία, 2025]

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα.

Οι απόψεις και θέσεις που περιέχονται σε αυτήν την εργασία εκφράζουν την συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

Περιεχόμενα

Συνοτομογραφίες.....	4
I. Εισαγωγή	5
II. Η ιδιωτική επιβολή στο δίκαιο του ανταγωνισμού: Η αξίωση αποζημίωσης λόγω παραβίασης κανόνων ανταγωνισμού	6
III. Η επενέργεια των αποφάσεων των αρχών ανταγωνισμού κατά τη διαδικασία εκδίκασης αγωγών αποζημίωσης και ιδίως το άρθρο 16 παρ. 1 Καν. 1/2003.....	10
A. Πριν τη θέσπιση του Κανονισμού 1/2003: Η νομολογία του ΔΕΚ στις υποθέσεις Δηλιμίτης (C-234/89) και Masterfoods (C-344/98).....	11
B. Το άρθρο 16 παρ. 1 Κανονισμού 1/2003: Η παραγόμενη δεσμευτικότητα από αποφάσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής	13
1. Η φύση και οι σκοποί του άρθρου 16	13
2. Πεδίο εφαρμογής	14
Γ. Πριν τη θέση σε ισχύ του άρθρου 9 της Οδηγίας 2014/104/ΕΕ.....	15
IV. Το άρθρο 9 ν. 4529/2018 (ενσωμάτωση του άρθρου 9 της Οδηγίας 2014/104/ΕΕ).....	16
A. Ο χαρακτήρας και ο σκοπός της διατάξεως του άρθρου 9 ν. 4529/2018	16
1. Οι επιδιωκόμενοι με τη ρύθμιση στόχοι	16
2. Διάταξη δικονομικού ή ουσιαστικού δικαίου;	19
B. Υποκειμενικό πεδίο εφαρμογής: αποδέκτες της δέσμευσης.....	21
Γ. Αντικειμενικό πεδίο εφαρμογής.....	23
Δ. Χρονικό πεδίο εφαρμογής.....	25
1. Γενικά.....	25
2. Αγωγές που εμπίπτουν στο ratio temporis της Οδηγίας 2014/104/ΕΕ.....	26
3. Αγωγές που δεν εμπίπτουν στο ratio temporis της Οδηγίας 2014/104/ΕΕ	27
E. Οι δεσμευτικές αποφάσεις της ΕΑ και της ΕΕΤΤ ως ελληνικών αρχών ανταγωνισμού	30
1. Οι αποφάσεις που δεσμεύουν το πολιτικό δικαστήριο	30
2. Οι εν τοις πράγμασι δεσμευτικές αποφάσεις της ΕΑ	32
3. Οι μη δεσμευτικές αποφάσεις της ΕΑ	34
ΣΤ. Οι δεσμευτικές αποφάσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής	34
1. Οι αποφάσεις που παράγουν δεσμευτικότητα	34
2. Οι εν τοις πράγμασι δεσμευτικές αποφάσεις της Επιτροπής.....	39
3. Μη δεσμευτικές αποφάσεις της Επιτροπής	42
H. Το απρόσβλητο της απόφασης με την οποία διαπιστώνεται η παράβαση.....	43
1. Απόφαση εθνικού δικαστηρίου αμετάκλητη ή τελεσίδικη;	44

2. Αγωγές αποζημίωσης που ασκούνται πριν η απόφαση καταστεί αμετάκλητη	48
2.1. Η απόφαση της Επιτροπής και η πρόβλεψη του άρθρο 16 §1 Καν. 1/2003 περί αναστολής της προόδου της πολιτικής δίκης	48
2.2. Οι αποφάσεις της ΕΑ και η έλλειψη σχετικής πρόβλεψης περί αναστολής της προόδου της πολιτικής δίκης στην Οδηγία 2014/104/ΕΕ.....	49
Θ. Η δεσμευτικότητα των αποφάσεων δικαστηρίου άλλου κράτους – μέλους.....	51
Ζ. Η δεσμευτικότητα του άρθρου 9 ν. 4529/2018.....	53
1. Η έννοια της δεσμευτικότητας.....	53
2. Τα όρια της δεσμευτικότητας.....	54
2.1. Τα υποκειμενικά όρια της δεσμευτικότητας.....	54
2.1.1. Οι μη κατονομαζόμενες στο διατακτικό της απόφασης επιχειρήσεις που συμμετείχαν στην παράβαση	55
2.1.2. Οι καθολικοί και ειδικοί διάδοχοι της παραβάτιδος επιχείρησης	56
2.1.3. Το ζήτημα του ομίλου εταιριών.....	59
2.2. Τα αντικειμενικά όρια της δεσμευτικότητας	62
2.3. Η υποβολή προδικαστικών ερωτημάτων στο ΔΕΕ	63
3. Τα χωρικά όρια της δεσμευτικότητας	64
V. Επίλογος – Συμπεράσματα	64
VI. Βιβλιογραφία	66
Α. Κατάλογος Εθνικών και Ευρωπαϊκών Νομοθετημάτων και Εγγράφων	66
Β. Ελληνική Βιβλιογραφία – Αρθρογραφία	67
Γ. Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία – Αρθρογραφία.....	68
VII. Νομολογία	69
Α. Αποφάσεις του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης	69
Β. Αποφάσεις του Γενικού Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης.....	70

Συντομογραφίες

αρ.	άρθρο
απόφ.	απόφαση
αριθ.	αριθμός
βλ.	βλέπε
ΓΔΕΕ	Γενικό Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης
ΔΕΕ	Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης
ΕΑ	Επιτροπή Ανταγωνισμού
ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΕμπΔ	Επιθεώρηση Εμπορικού Δικαίου
ΕΕΤΤ	Εθνική Επιτροπή Τηλεπικοινωνιών και Ταχυδρομείων
ΕΚ	Ευρωπαϊκή Κοινότητα
ΕΟΚ	Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα
επ.	επόμενα
επιμ.	επιμέλεια
Επιτροπή	Ευρωπαϊκή Επιτροπή
λ.χ.	λόγου χάρη
ν.	νόμος
ό.π.	όπως παραπάνω
παρ.	παράγραφος
π.χ.	παραδείγματος χάριν
σελ.	σελίδα
σημ.	σημείο
σκ.	σκέψη
ΣΔΕΕ	Συνθήκη για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης
στοιχ.	στοιχείο
υπόθ.	υπόθεση
υπο.	υποκεφάλαιο
υποσημ.	υποσημείωση

I. Εισαγωγή

Η ανταγωνιστικότητα των αγορών αποτελεί θεμελιώδη προϋπόθεση για τη βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη και την ευημερία των καταναλωτών. Σε αυτό το πλαίσιο, οι εθνικές αρχές ανταγωνισμού αναλαμβάνουν κρίσιμο ρόλο, καθώς είναι υπεύθυνες για την επιβολή κανόνων που αποσκοπούν στην αποτροπή αντι-ανταγωνιστικών πρακτικών και τη διασφάλιση συνθηκών υγιούς ανταγωνισμού για όλες τις επιχειρήσεις. Για την επίτευξη των ανωτέρω στόχων, κομβικής σημασίας είναι ο ρόλος της δημόσιας επιβολής των κανόνων ανταγωνισμού, στο πλαίσιο της οποίας οι αρμόδιες αρχές ανταγωνισμού διεξάγουν έρευνες αναφορικά με πρακτικές επιχειρήσεων που φέρεται να νοθεύουν τον αποτελεσματικό και υγιή ανταγωνισμό και λαμβάνουν μέτρα για την παύση αυτών και την αποτροπή επανάληψης μέσω της επιβολής κυρώσεων, ήτοι συνηθέστερα μέσω της επιβολής διοικητικής φύσεως προστίμων.

Ο μηχανισμός της δημόσιας επιβολής των κανόνων ανταγωνισμού συμπληρώνεται από τον μηχανισμό της ιδιωτικής επιβολής. Κατ' αυτόν τον τρόπο, το δίκαιο του ελεύθερου ανταγωνισμού έρχεται σε επαφή με θεσμούς του αστικού δικαίου και ιδίως με μια ειδική μορφή αδικοπρακτικής ευθύνης, εκ της οποίας απορρέει το δικαίωμα του ζημιωθέντος από παραβίαση του δικαίου του ανταγωνισμού να εγείρει τις αστικές φύσεως αξιώσεις του για ικανοποίηση της ζημίας που υπέστην από την αντίθετη με τα άρθρα 101-102 ΣΛΕΕ ή 1-2 ν. 3959/2011 πρακτική μίας ή περισσότερων επιχειρήσεων – παραβατών. Συνήθως, η ενεργοποίηση του μηχανισμού της δημόσιας επιβολής των κανόνων ανταγωνισμού, στο επίκεντρο της οποίας τοποθετείται η διαδικασία ενώπιον της ΕΑ ή της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, η οποία περατώνεται με την έκδοση απόφασης με αντικείμενο τη διαπίστωση της τελεσθείσας παράβασης και την επιβολή των ανάλογων κυρώσεων στην παραβάτιδα επιχείρηση προηγείται της ενεργοποίησης του μηχανισμού της ιδιωτικής επιβολής με πρωτοβουλία πλέον του ζημιωθέντα από την διαπραχθείσα και διαπιστωθείσα παράβαση.

Οι αγωγές, λοιπόν, αποζημίωσης από παραβίαση των κανόνων ανταγωνισμού διακρίνονται σε follow on actions και stand alone claims. Οι παρεπόμενες αγωγές αποζημίωσης ή αλλιώς follow on actions ασκούνται μετά την έκδοση απόφασης από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή ή από εθνική αρχή ανταγωνισμού και κατά λογική ακολουθία, βασίζονται σε μία τέτοιου είδους απόφαση με την οποία διαπιστώθηκε η επίμαχη παράβαση¹.

¹ Ε. Ασημακοπούλου, Οι αγωγές αποζημίωσης λόγω παραβίασης του δικαίου του ελεύθερου ανταγωνισμού, 2018, §2, σελ. 84.

Ο σκοπός της παρούσας εργασίας έγκειται στην κατανόηση της σημασίας της δεσμευτικότητας των αποφάσεων της Επιτροπής και των εθνικών αρχών ανταγωνισμού στα πλαίσια της ιδιωτικής επιβολής. Η δεσμευτικότητα των αποφάσεων αυτών παρέχει ένα ισχυρό νομικό υπόβαθρο, το οποίο ενισχύει την ασφάλεια δικαίου και την εμπιστοσύνη στην αγορά, συμβάλλει στην ομοιομορφη εφαρμογή και ερμηνεία του ενωσιακού δικαίου και διευκολύνει την άσκηση των αποζημιωτικών αξιώσεων που, δυστυχώς, βρίσκονται στο περιθώριο. Μέσω της ανάλυσης ζητημάτων, όπως είναι η φύση και η έκταση της παραγόμενης δεσμευτικότητας, οι αποδέκτες αυτής, τα υποκειμενικά και αντικειμενικά της όρια, το είδος των αποφάσεων εκ των οποίων απορρέει το δεσμευτικό αποτέλεσμα, οι αγωγές που καταλαμβάνονται από αυτό ανάλογα με το αίτημά αλλά και τον χρόνο άσκησής τους, θα εξεταστεί η αλληλεπίδραση μεταξύ δημόσιας και ιδιωτικής επιβολής των κανόνων ανταγωνισμού και η θέση της νομολογίας στην ερμηνεία αυτών των κανόνων.

Μέσα από τη συστηματική ανάλυση των ανωτέρω θεματικών επιδιώκεται η ανάδειξη της σημασίας της δεσμευτικότητας των αποφάσεων των εθνικών αρχών ανταγωνισμού για την ενίσχυση του νομικού πλαισίου και την προώθηση του υγιούς και αποτελεσματικού ανταγωνισμού. Η κατανόηση αυτής της δυναμικής είναι απαραίτητη για τη διαμόρφωση πολιτικών και στρατηγικών που θα συμβάλλουν στην αποτελεσματική λειτουργία των αγορών και στην προστασία των δικαιωμάτων των καταναλωτών και των επιχειρήσεων.

II. Η ιδιωτική επιβολή στο δίκαιο του ανταγωνισμού: Η αξίωση αποζημίωσης λόγω παραβίασης κανόνων ανταγωνισμού

Όπως προελέγχθη, σε αντίθεση με τη δημόσια επιβολή, όπου αναδεικνύεται ο ρόλος των αρχών ανταγωνισμού, η ιδιωτική επιβολή επιτρέπει στους ιδιώτες να αναζητούν δικαίωση και αποζημίωση για ζημίες που υπέστησαν λόγω παραβιάσεων των κανόνων ανταγωνισμού. Αυτό το φαινόμενο ενισχύει τη συνολική αποτελεσματικότητα του συστήματος, προάγοντας τη συμμόρφωση με τους κανόνες και λειτουργώντας αποτρεπτικά για ενδεχόμενες μελλοντικές παραβάσεις.

Στο πλαίσιο αυτό, η αξίωση αποζημίωσης λόγω παραβίασης κανόνων ανταγωνισμού καθίσταται θεμελιώδης. Όταν επιχειρήσεις ή καταναλωτές υφίστανται ζημία από αντι - ανταγωνιστικές πρακτικές όπως είναι οι απαγορευμένες συμπράξεις του άρθρου 101 παρ. 1 ΣΛΕΕ και του άρθρου 1 παρ. 1 ν. 3959/2011 ή η κατάχρηση δεσπόζουσας θέσης του άρθρου 102 ΣΛΕΕ και του άρθρου

2 ν. 3959/2011, έχουν τη δυνατότητα να αναζητήσουν μέσω του δικαστικού συστήματος την αποκατάσταση της ζημίας τους.

Με την απόφαση *Courage v. Crehan*² αναγνωρίστηκε η σημασία της αξίωσης αποζημίωσης όσον αφορά στην προστασία των δικαιωμάτων των ιδιωτών, ως υποκειμένων της ενωσιακής έννομης τάξης. Έγινε δεκτό ότι από τα τότε άρθρα 81 και 82 της Συνθήκης (νυν άρθρα 101 και 102 ΣΛΕΕ) γεννώνται δικαιώματα υπέρ των ιδιωτών που τα δικαιοδοτικά όργανα κάθε κράτους μέλους οφείλουν να προασπίζουν κατ' εφαρμογή των αρχών της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας. Στην ουσία το Δικαστήριο απεφάνθη ότι σε περίπτωση που δεν υπάρχει σχετική ενωσιακή ρύθμιση, οι προϋποθέσεις άσκησης του δικαιώματος αποζημίωσης λόγω παραβίασης των ενωσιακών κανόνων ανταγωνισμού καθορίζονται από την εσωτερική έννομη τάξη κάθε κράτους μέλους κατά τρόπο που δεν καθιστά την άσκηση του εν λόγω δικαιώματος ιδιαίτερα δυσχερή (αρχή της αποτελεσματικότητας) ή λιγότερο ευνοϊκή σε σύγκριση με παρόμοιας φύσεως αξιώσεις της εσωτερικής έννομης τάξης (αρχή της ισοδυναμίας)³.

Ειδικότερα, το ΔΕΚ διατύπωσε για πρώτη φορά τα κάτωθι⁴: *«Όσον αφορά τη δυνατότητα ασκήσεως αγωγής αποζημιώσεως για τη ζημία που προξένησε σύμβαση ή συμπεριφορά που μπορεί να περιορίζει ή να στρεβλώνει τον ανταγωνισμό, πρέπει να υπομνησθεί κατ' αρχάς ότι, όπως προκύπτει από πάγια νομολογία, στα εθνικά δικαστήρια, τα οποία πρέπει να εφαρμόζουν στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων τους τις διατάξεις του κοινοτικού δικαίου, απόκειται η εξασφάλιση της πλήρους αποτελεσματικότητας των διατάξεων αυτών και της προστασίας των δικαιωμάτων που αυτές χορηγούν στους ιδιώτες [...] Η πλήρης αποτελεσματικότητα του άρθρου 85 της Συνθήκης και, ειδικότερα, η πρακτική αποτελεσματικότητα της απαγορεύσεως που προβλέπει η παράγραφος 1 του άρθρου αυτού θα διακυβευόταν εάν δεν μπορούσε κάθε υποκείμενο δικαίου να ζητήσει αποκατάσταση της ζημίας που του προξένησε σύμβαση ή συμπεριφορά δυνάμενη να περιορίσει ή να νοθεύσει τον ανταγωνισμό [...] οι αγωγές αποζημιώσεως ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων μπορούν να συμβάλλουν σημαντικά στη διατήρηση της αποτελεσματικότητας του ανταγωνισμού εντός της Κοινότητας [...] Πάντως, ελλείψει σχετικής κοινοτικής ρυθμίσεως, εναπόκειται στην εσωτερική έννομη τάξη κάθε κράτους μέλους να ορίσει τα αρμόδια δικαιοδοτικά όργανα και να ρυθμίσει τις δικονομικές προϋποθέσεις ασκήσεως των ενδίκων βοηθημάτων που αποσκοπούν στην κατοχύρωση της προστασίας των δικαιωμάτων τα οποία τα υποκείμενα δικαίου αντλούν από το*

² ΔΕΚ, απόφαση της 20^{ης}.09.2001, υποθ. *Courage v. Crehan*, C – 453/99, ECLI:EU:C:2001:465.

³ Λ. Αθανασίου εις ΔικΕλΑντ, β' έκδοση 2020, §24, αρ. 17.

⁴ ΔΕΚ, απόφαση της 20^{ης}.09.2001, υποθ. *Courage v. Crehan*, C – 453/99, ECLI:EU:C:2001:465, σκ. 25-29.

κοινοτικό δίκαιο, υπό την προϋπόθεση, αφενός, ότι οι προϋποθέσεις αυτές δεν είναι λιγότερο ευνοϊκές από εκείνες που αφορούν παρόμοια ένδικα βοηθήματα της εσωτερικής έννομης τάξεως (αρχή της ισοδυναμίας) και, αφετέρου, ότι δεν καθιστούν αδύνατη ή υπερβολικά δυσχερή την άσκηση των δικαιωμάτων που απονέμει η κοινοτική έννομη τάξη (αρχή της αποτελεσματικότητας)[...]».

Στην υπόθεση Manfredi⁵ το Δικαστήριο επανέλαβε και επιβεβαίωσε την προαναφερθείσα συλλογιστική, αναγνωρίζοντας πέραν κάθε αμφιβολίας ότι προϋπόθεση για την πλήρη αποτελεσματικότητα των ενωσιακών κανόνων ανταγωνισμού αποτελεί η δυνατότητα άσκησης αγωγών αποζημίωσης από τους ιδιώτες που υπέστησαν ζημία λόγω της υιοθέτησης αντι – ανταγωνιστικών πρακτικών, συνιστάμενων είτε σε απαγορευμένη σύμπραξη είτε σε κατάχρηση δεσπόζουσας θέσης στην αγορά. Με άλλα λόγια, καθίστατο πλέον σαφές ότι ο μηχανισμός της ιδιωτικής επιβολής δεν αποτελεί απλώς απαραίτητο συμπλήρωμά του μηχανισμού της δημόσιας επιβολής, αλλά ενισχύει το έργο των δημόσιων αρχών και την αποτελεσματική εφαρμογή των ενωσιακών ρυθμίσεων που αφορούν τον τομέα του ανταγωνισμού.

Η κωδικοποίηση και η νομοθετική αποτύπωση της ως άνω νομολογιακής θέσης έλαβε χώρα με την Οδηγία 2014/104/ΕΕ, με την οποία εισήχθησαν στην ενωσιακή έννομη τάξη κανόνες για τη δημιουργία ομοιόμορφου ρυθμιστικού πλαισίου αναφορικά με τις προϋποθέσεις άσκησης των αποζημιωτικών αγωγών στα κράτη μέλη της ΕΕ. Βέβαια είχαν προηγηθεί η σύνταξη και η

⁵ ΔΕΚ, απόφαση της 13^{ης}.07.2006, υποθ. Manfredi, C – 295/04 έως C -298/04, ECLI:EU:C:2006:461, σκ. 60-64: «Ακολούθως, όσον αφορά την αξίωση αποκατάστασης της ζημίας που προκλήθηκε από σύμβαση ή συμπεριφορά δυνάμενη να περιορίσει ή να νοθεύσει τον ανταγωνισμό, πρέπει να υπομνησθεί ότι η πλήρης αποτελεσματικότητα του άρθρου 81 ΕΚ και, ειδικότερα, η πρακτική αποτελεσματικότητα της απαγορεύσεως που προβλέπει η παράγραφος 1 του άρθρου αυτού θα διακυβεύονταν, αν δεν παρεχόταν σε κάθε υποκείμενο δικαίου η δυνατότητα να ζητήσει αποκατάσταση της ζημίας που υπέστη από σύμβαση ή συμπεριφορά δυνάμενη να περιορίσει ή να νοθεύσει τον ανταγωνισμό (βλ. προαναφερθείσα απόφαση Courage και Crehan, σκέψη 26). Ως εκ τούτου, κάθε υποκείμενο δικαίου δικαιούται να ζητήσει αποκατάσταση τη ζημίας που υπέστη, όταν υφίσταται αιτιώδης συνάφεια μεταξύ της εν λόγω ζημίας και απαγορευόμενης από το άρθρο 81 ΕΚ συμπτύξεως ή πρακτικής. Ελλείψει σχετικής κοινοτικής ρυθμίσεως, στην εσωτερική έννομη τάξη κάθε κράτους μέλους απόκειται να ορίσει τα αρμόδια δικαστήρια και να θεσπίσει τους δικονομικούς κανόνες ασκήσεως των ενδίκων βοηθημάτων που αποσκοπούν στην κατοχύρωση της προστασίας των δικαιωμάτων τα οποία οι ιδιώτες αντλούν από το κοινοτικό δίκαιο, υπό την προϋπόθεση, αφενός, ότι οι κανόνες αυτοί δεν είναι λιγότερο ευνοϊκοί από εκείνους που διέπουν την άσκηση παρόμοιων ενδίκων βοηθημάτων της εσωτερικής έννομης τάξεως (αρχή της ισοδυναμίας) και, αφετέρου, ότι δεν καθιστούν πρακτικώς αδύνατη ή εξαιρετικώς δυσχερή την άσκηση των δικαιωμάτων που χορηγεί η κοινοτική έννομη τάξη (αρχή της αποτελεσματικότητας) (βλ. απόφαση της 10ης Ιουλίου 1997, C-261/95, Palmisani, Συλλογή 1997, σ. I-4025, σκέψη 27, και προαναφερθείσα απόφαση Courage και Crehan, σκέψη 29). Συνεπώς, στο δεύτερο ερώτημα στις υποθέσεις C-295/04 έως C-297/04 και στο τρίτο ερώτημα στην υπόθεση C-298/04 πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 81 ΕΚ πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι οι κάθε υποκείμενο δικαίου δύναται να προβάλει την ακυρότητα απαγορευόμενης από την εν λόγω διάταξη συμπτύξεως ή πρακτικής και, όταν υφίσταται αιτιώδης σύνδεσμος μεταξύ της εν λόγω συμπτύξεως ή πρακτικής και της προκληθείσας ζημίας, να ζητήσει την αποκατάσταση της ζημίας. Ελλείψει σχετικής κοινοτικής ρυθμίσεως, στην εσωτερική έννομη τάξη κάθε κράτους μέλους απόκειται να καθορίσει τον τρόπο ασκήσεως του δικαιώματος αυτού, συμπεριλαμβανομένου του τρόπου ερμηνείας της έννοιας «αιτιώδης συνάφεια», τηρουμένων των αρχών της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας.».

δημοσίευση της Πράσινης⁶ και της Λευκής⁷ Βίβλου από την Επιτροπή, ο ρόλος των οποίων υπήρξε καθοριστικός, καθώς λειτούργησαν ως κείμενα «ήπιου δικαίου», αναγκαία και κατάλληλα για τον σχεδιασμό της πολιτικής ανταγωνισμού που έφεραν στην επιφάνεια την ανάγκη θέσπισης ειδικής ενωσιακής νομοθεσίας για τις αγωγές αποζημίωσης επί τω τέλει της διασφάλισης της πλήρους ικανοποίησης των ζημιωθέντων από παραβιάσεις του δικαίου του ανταγωνισμού και της βελτίωσης της αλληλεπίδρασης μεταξύ δημόσιας και ιδιωτικής επιβολής⁸. Με τη Πράσινη Βίβλο εξετάστηκε ένα γενικότερο πλαίσιο εντός του οποίου θα μπορούσαν να ασκηθούν αποτελεσματικά οι αγωγές αποζημίωσης, ενώ με τη Λευκή Βίβλο, η Επιτροπή εστιάζει σε πιο συγκεκριμένα ζητήματα, μνημονεύοντας τα κυριότερα χαρακτηριστικά και τις αρχές, τα οποία θα έπρεπε να διέπουν το ειδικό αυτό καθεστώς αδικοπρακτικής ευθύνης.

Με την Οδηγία 2014/104/ΕΕ, η οποία χαρακτηρίζεται ως ελάχιστης εναρμόνισης, θεσπίστηκε ένα minimum προστατευτικών για τους ζημιωθέντες διατάξεων που ρυθμίζουν τις προϋποθέσεις και τον τρόπο άσκησης των αποζημιωτικών αξιώσεων και ως εκ τούτου, δόθηκε η δυνατότητα στα κράτη μέλη, ενσωματώνοντας τις διατάξεις της Οδηγίας, να προχωρήσουν σε ευνοϊκότερες νομοθετικές προβλέψεις, δημιουργώντας ένα ακόμα πιο προστατευτικό για τους ζημιωθέντες πλαίσιο άσκησης των δικαιωμάτων τους προς αποκατάσταση της ζημίας που έχουν υποστεί από την παραβίαση των κανόνων του ανταγωνισμού⁹.

Με τις διατάξεις του νόμου 4529/2018, με τον οποίο μεταφέρθηκε στο ελληνικό δίκαιο η Οδηγία 2014/104/ΕΕ, εισήχθη μία ειδική μορφή αδικοπρακτικής ευθύνης¹⁰, μια ειδική μορφή παράνομης συμπεριφοράς που συνίσταται στην παραβίαση των ενωσιακών (άρθρα 101-102 ΣΛΕΕ) αλλά και των ελληνικών κανόνων που έχουν θεσπιστεί για την προστασία του ανταγωνισμού (άρθρα 1-2 ν. 3959/2011). Οι προϋποθέσεις θεμελίωσης αυτής της ειδικής μορφής αδικοπρακτικής ευθύνης

⁶ Πράσινο Βιβλίο: Αγωγές αποζημίωσης για παράβαση των αντιμονοπωλιακών κανόνων της ΕΚ, COM(2005) 672 τελικό, υπο. 1.3: «Σκοπός της παρούσας Πράσινης Βίβλου και του εγγράφου εργασίας της Γενικής Διεύθυνσης Ανταγωνισμού είναι να διαπιστωθούν τα βασικά εμπόδια για την καθιέρωση ενός πιο αποτελεσματικού συστήματος αγωγών αποζημίωσης και να εκτεθούν διάφορες εναλλακτικές δυνατότητες για περαιτέρω μελέτη και δράση προκειμένου να βελτιωθεί η άσκηση αγωγών αποζημίωσης τόσο παρεπόμενων (π.χ. περιπτώσεις που ασκείται αστική αγωγή μετά τη διαπίστωση παράβασης από την αρχή ανταγωνισμού) καθώς και αυτοτελών.».

⁷ Λευκή Βίβλος: Αγωγές αποζημίωσης για παράβαση των αντιμονοπωλιακών κανόνων της ΕΚ, COM(2008) 165 τελικό, αρ. 2-3: «[...]Για να δημιουργηθεί ένα νομοθετικό πλαίσιο που θα επιτρέπει την αποτελεσματικότερη αποκατάσταση, η Επιτροπή θεωρεί σκόπιμο να συστήσει, μέσω μιας Λευκής Βίβλου, ορισμένους ελάχιστους κανόνες που θα εξασφάλιζαν ένα αποτελεσματικό σύστημα αγωγών αποζημίωσης για παραβίαση της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας. Η παρούσα έκθεση παρουσιάζει πέντε συνεκτικές δέσμες των πιθανότερων επιλογών πολιτικής για την επίτευξη του στόχου αυτού [...]».

⁸ Λ. Αθανασίου εις ΔικΕΛΑντ, β' έκδοση 2020, §24, αρ. 30-31.

⁹ Λ. Αθανασίου, ο.π., §24, αρ. 35.

¹⁰ Σουφλερός, Αστική ευθύνη για παραβάσεις του δικαίου του ελεύθερου ανταγωνισμού. Ζητήματα από τον νέο νόμο 4529/2018, εισήγηση στο επιμορφωτικό σεμινάριο δικαστικών λειτουργών της εθνικής σχολής δικαστικών λειτουργών με γενικό θέμα: «Ελεύθερος, Αθέμιτος Ανταγωνισμός / Πνευματική Ιδιοκτησία», 2018, σελ. 10.

προβλέπονται στο άρθρο 3 ν. 4529/2018¹¹, το οποίο είναι ταυτόσημο με το άρθρο 3 της Οδηγίας. Πλέον, η νομική βάση της αξίωσης αποζημίωσης είναι το άρθρο 3 ν. 4529/2018 και δεν απαιτείται οποιαδήποτε προσφυγή στα άρθρο 914 ΑΚ.

Η παράλληλη λειτουργία των πυλώνων της δημόσιας και της ιδιωτικής επιβολής των κανόνων ανταγωνισμού ανέδειξε τον κίνδυνο έκδοσης αντιφατικών αποφάσεων. Η πιθανότητα να αξιολογηθεί με διαφορετικό τρόπο από τις αρχές ανταγωνισμού και τα πολιτικά δικαστήρια η ίδια πρακτική ή συμπεριφορά της αυτής επιχείρησης αντιμετωπίστηκε με το άρθρο 9 της Οδηγίας 2014/104/ΕΕ, με το οποίο εισήχθη το αμάχητο τεκμήριο περί της τέλεσης ή αλλιώς περί της ύπαρξης παράβασης των κανόνων ανταγωνισμού, η οποία έχει διαπιστωθεί με απρόσβλητη απόφαση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής ή της εκάστοτε αρμόδια αρχής ανταγωνισμού κράτους – μέλους εντός της επικράτειας του οποίου έλαβε χώρα η διαπιστωθείσα αντι - ανταγωνιστική συμπεριφορά. Ενόψει της ύπαρξης του ανωτέρω τεκμηρίου, ο ζημιωθείς – ενάγων καλείται να επικαλεστεί και να αποδείξει τα λοιπά στοιχεία που θεμελιώνουν την αξίωσή του για αποζημίωση, όπως είναι η ζημία, η αιτιώδης συνάφεια, η υπαιτιότητα, η συνδρομή, δε, του στοιχείου του παρανόμου θεωρείται αποδεδειγμένη και δεν επιδέχεται αμφισβήτησης¹².

III. Η επενέργεια των αποφάσεων των αρχών ανταγωνισμού κατά τη διαδικασία εκδίκασης αγωγών αποζημίωσης και ιδίως το άρθρο 16 παρ. 1 Καν. 1/2003

Ο θεσμός, λοιπόν, της δέσμευσης των πολιτικών δικαστηρίων από τις αποφάσεις των αρχών ανταγωνισμού αποτελεί ένα από τα χαρακτηριστικότερα παραδείγματα της σχέσης αλληλοσυμπλήρωσης που διέπει τους δύο πυλώνες του δικαίου του ανταγωνισμού. Η δέσμευση αυτή δικαιολογείται πλήρως δεδομένου ότι τα όργανα των αρχών ανταγωνισμού έχουν τη δυνατότητα εξουχιστικού ελέγχου των πρακτικών των φερόμενων ως παραβάτιδων επιχειρήσεων μέσω της άσκησης των ευρύτατων εξουσιών τους όσον αφορά στη συλλογή του αποδεικτικού υλικού, ενώ παράλληλα διαθέτουν εξειδικευμένες γνώσεις σχετικά με την ερμηνεία και την εφαρμογή των κανόνων ανταγωνισμού¹³, γνώσεις που ένας πολιτικός δικαστής δύσκολα μπορεί να αποκτήσει, λαμβανομένης υπόψιν της ανυπαρξίας, στο ελληνικό δικαστικό σύστημα

¹¹ Άρθρο 3 §1 ν. 4529/2018 (ΦΕΚ 56/23.03.2018 τεύχος Α'): «Κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο που έχει υποστεί ζημία λόγω παράβασης του δικαίου του ανταγωνισμού δικαιούται πλήρη αποζημίωση. Η αποζημίωση αυτή περιλαμβάνει τη θετική και αποθετική του ζημία, καθώς και τόκους.»

¹² Λ. Αθανασίου εις ΔικΕλΑντ, β' έκδοση 2020, §24, αρ. 38.

¹³ Δ. Κουτσούκη, Η αξίωση αποκατάστασης της ζημίας από οριζόντια σύμπραξη επιχειρήσεων (καρτέλ) κατά το Ν 4529/2018, 2024, σελ. 127.

τουλάχιστον, τμημάτων εξειδικευμένων στο εμπορικό δίκαιο, πολλώ δε μάλλον στο δίκαιο του ελεύθερου ανταγωνισμού.

A. Πριν τη θέσπιση του Κανονισμού 1/2003: Η νομολογία του ΔΕΚ στις υποθέσεις Δηλιμίτης (C-234/89) και Masterfoods (C-344/98)

Το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων είχε αναγνωρίσει από πολύ νωρίς τη σημασία της δεσμευτικότητας των αποφάσεων της Επιτροπής κατά τη διαδικασία εκδίκασης αγωγών αποζημίωσης από παραβίαση του δικαίου του ανταγωνισμού. Στην υπόθεση Δηλιμίτης¹⁴, το ΔΕΚ εξετάζοντας το ζήτημα της κατανομής αρμοδιοτήτων μεταξύ των εθνικών δικαστηρίων των κρατών μελών και της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, κατέληξε στα ακόλουθα συμπεράσματα: «[...] η Επιτροπή είναι υπεύθυνη για την εφαρμογή και τη διαμόρφωση της κοινοτικής πολιτικής περί ανταγωνισμού. Η Επιτροπή είναι αρμόδια, σύμφωνα με τους ισχύοντες κανονισμούς περί της εφαρμοστέας διαδικασίας, να εκδίδει ατομικές αποφάσεις, υποκείμενες στον έλεγχο του Πρωτοδικείου και του Δικαστηρίου, και κανονισμούς περί εξαιρέσεων. Η εκτέλεση αυτού του έργου προϋποθέτει κατ' ανάγκη περίπλοκες εκτιμήσεις οικονομικής φύσεως, κυρίως όταν πρόκειται να κριθεί αν μια συμφωνία εμπίπτει στο άρθρο 85, παράγραφος 3 [...] Αντίθετα, η Επιτροπή δεν διαθέτει καμία αποκλειστική αρμοδιότητα για την εφαρμογή των άρθρων 85, παράγραφος 1, και 86. Η Επιτροπή είναι συναρμόδια με τα εθνικά δικαστήρια για την εφαρμογή των διατάξεων αυτών [...] τα άρθρα 85, παράγραφος 1, και 86 της Συνθήκης παράγουν άμεσα αποτελέσματα στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών και απονέμουν απευθείας στους ιδιώτες δικαιώματα που οφείλουν να σέβονται τα εθνικά δικαστήρια¹⁵».

Δεδομένου ότι, ενόψει των προαναφερθεισών σκέψεων, καταρχάς το Δικαστήριο αποφάνθη ότι τα εθνικά δικαστήρια και η Επιτροπή είναι εξίσου αρμόδια για την εφαρμογή των τότε άρθρων 85 και 86 της Συνθήκης (νυν άρθρα 101 και 102 ΣΛΕΕ), εν συνεχεία εντόπισε και επέλυσε το εξής ζήτημα που σχετίζεται με την εν λόγω συναρμοδιότητα: «[...] υπάρχει ο κίνδυνος εκδόσεως από τα εθνικά δικαστήρια αποφάσεων αντιθέτων προς τις αποφάσεις που έχει εκδώσει ή προτίθεται να εκδώσει η Επιτροπή για την εφαρμογή του άρθρου 85, παράγραφος 1, και του άρθρου 86, καθώς και του άρθρου 85, παράγραφος 3. Οι αντίθετες αυτές αποφάσεις θα αντέβαιναν προς τη γενική αρχή της ασφάλειας του δικαίου και επομένως η έκδοσή τους πρέπει να αποφεύγεται, όταν τα εθνικά δικαστήρια αποφαινούνται επί συμφωνίας ή πρακτικής επί των οποίων ενδέχεται να εκδοθεί στη συνέχεια απόφαση της Επιτροπής. Κατά πάγια νομολογία, τα εθνικά δικαστήρια δεν μπορούν,

¹⁴ ΔΕΚ, απόφαση της 28^{ης}.02.1991. υποθ. Δηλιμίτης v. Henninger Bräu AG, C – 234/89.

¹⁵ Σκέψεις 44-45.

εφόσον η Επιτροπή δεν έχει εκδώσει απόφαση κατ' εφαρμογή του κανονισμού 17, να κηρύσσουν κατά το άρθρο 85, παράγραφος 2, άκυρες τις συμφωνίες οι οποίες προϋφίσταντο ήδη της 13ης Μαρτίου 1962, της ημέρας ενάρξεως της ισχύος του κανονισμού αυτού, και είχαν κοινοποιηθεί νομοτύπως[...]¹⁶».

Περίπου 10 χρόνια αργότερα, στην υπόθεση Masterfoods¹⁷ οι ανωτέρω κρίσεις επαναδιατυπώθηκαν με μεγαλύτερη λεπτομέρεια και αποσαφηνίστηκαν ως εξής: «[...] όταν τα εθνικά δικαστήρια αποφαινούνται επί συμφωνίας ή πρακτικής σχετικά με τις οποίες ενδέχεται να εκδοθεί στη συνέχεια απόφαση της Επιτροπής, πρέπει να αποφεύγουν να λαμβάνουν αποφάσεις αντίθετες προς απόφαση που προτίθεται να εκδώσει η Επιτροπή για την εφαρμογή του άρθρου 85, παράγραφος 1, και του άρθρου 86, καθώς και του άρθρου 85, παράγραφος 3, της Συνθήκης, προκειμένου να μην παραβιαστεί η γενική αρχή της ασφάλειας δικαίου. Κατά μείζονα λόγο, όταν τα εθνικά δικαστήρια αποφαινούνται επί συμφωνιών ή πρακτικών που έχουν ήδη αποτελέσει αντικείμενο αποφάσεως της Επιτροπής, δεν μπορούν να λαμβάνουν αποφάσεις αντίθετες από εκείνη της Επιτροπής, ακόμη και αν η τελευταία αυτή έρχεται σε σύγκρουση με την απόφαση που εξέδωσε το εθνικό δικαστήριο πρωτοδίκως¹⁸» και συνέχισε τονίζοντας «[...] ότι η εφαρμογή των κοινοτικών κανόνων περί ανταγωνισμού θεμελιώνεται στην υποχρέωση ειλικρινούς συνεργασίας μεταξύ, αφενός, των εθνικών δικαστηρίων και, αφετέρου, αντιστοίχως, της Επιτροπής και των κοινοτικών δικαιοδοτικών οργάνων, στο πλαίσιο της οποίας καθένας ενεργεί σύμφωνα με την αποστολή που του έχει ανατεθεί από τη Συνθήκη. Από την υποχρέωση ειλικρινούς συνεργασίας απορρέει το καθήκον του εθνικού δικαστηρίου να αναστείλει τη διαδικασία, όταν η επίλυση της διαφοράς που εκκρεμεί ενώπιόν του εξαρτάται από το κύρος αποφάσεως της Επιτροπής, έως ότου εκδοθεί από τα κοινοτικά δικαιοδοτικά όργανα απρόσβλητη απόφαση επί της προσφυγής ακυρώσεως, προκειμένου να αποφευχθεί η λήψη αποφάσεως αντίθετης με την απόφαση της Επιτροπής, εκτός εάν το εθνικό δικαστήριο θεωρεί ότι δικαιολογείται, υπό τις συγκεκριμένες συνθήκες, η υποβολή προδικαστικού ερωτήματος στο Δικαστήριο ως προς το κύρος της αποφάσεως της Επιτροπής¹⁹».

¹⁶ Σκέψεις 47-48.

¹⁷ ΔΕΚ, απόφαση της 14^{ης}.12.2000, υποθ. Masterfoods v. HB Ice Cream, C-344/98, ECLI:EU:C:2000:689.

¹⁸ Σκέψεις 51-52.

¹⁹ Σκέψεις 56-57.

B. Το άρθρο 16 παρ. 1 Κανονισμός 1/2003: Η παραγόμενη δεσμευτικότητα από αποφάσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής

Η κωδικοποίηση της ως άνω παρατεθείσας νομολογίας επήλθε με την θέση σε ισχύ του Κανονισμού 1/2003 και ειδικότερα με το άρθρο 16 παρ. 1²⁰. Με τον εν λόγω κανονισμό εισήχθησαν, μεταξύ άλλων, ρυθμίσεις υποχρεωτικού χαρακτήρα αναφορικά με την ομοιόμορφη εφαρμογή της ενωσιακής νομοθεσίας του ανταγωνισμού. Με τις διατάξεις του άρθρου 16 διασφαλίζεται η αποτροπή έκδοση αποφάσεων από τα εθνικά δικαστήρια (παρ. 1) ή της εθνικές αρχές ανταγωνισμού (παρ. 2), αντιφατικών προς τις αποφάσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής²¹.

Κατ' αυτόν τον τρόπο, ο ενάγων – ζημιωθείς από παραβίαση των ενωσιακών κανόνων ανταγωνισμού, η οποία διαπιστώθηκε ή πρόκειται να διαπιστωθεί με απόφαση της Επιτροπής, απαλλάσσεται από την υποχρέωση του άρθρου 2 Καν. 1/2003 με τίτλο: «Βάρος αποδείξεως», στο οποίο προβλέπεται ότι το βάρος απόδειξης της παράβαση των άρθρων 101 παρ. 1 ή 102 ΣΛΕΕ φέρει το διάδικο μέρος, ήτοι ο ενάγων σε αγωγές αποζημίωσης ή αγωγές κήρυξης της ακυρότητας συμφωνίας αντικείμενης στο άρθρο 101 παρ. 1 ΣΛΕΕ, που ισχυρίζεται ότι τελέσθηκε παράβαση²².

1. Η φύση και οι σκοποί του άρθρου 16

Στο πλαίσιο του συστήματος παράλληλων αρμοδιοτήτων Επιτροπής, εθνικών αρχών ανταγωνισμού και εθνικών δικαστηρίων, το άρθρο 16 εξυπηρετεί τη γενική αρχή της ασφάλειας δικαίου και αποσκοπεί στην ομοιόμορφη και συνεκτική εφαρμογή του ενωσιακού δικαίου²³. Το ΔΕΕ στην υπόθεση *Groupes Canal+*²⁴ επισήμανε ότι: «η συνεπής εφαρμογή των κανόνων

²⁰ Άρθρο 16 Καν. 1/2003 (Ομοιόμορφη εφαρμογή της κοινοτικής νομοθεσίας ανταγωνισμού): «1. Όταν τα εθνικά δικαστήρια κρίνουν συμφωνίες, αποφάσεις ή πρακτικές δυνάμει του άρθρου 81 ή του άρθρου 82 της συνθήκης, οι οποίες έχουν ήδη αποτελέσει αντικείμενο απόφασης της Επιτροπής, δεν μπορούν να λαμβάνουν αποφάσεις που συγκρούονται με την απόφαση την οποία έχει λάβει η Επιτροπή. Πρέπει επίσης να αποφεύγουν να λαμβάνουν αποφάσεις που ενδέχεται να συγκρούονται με απόφαση την οποία σκοπεύει να λάβει η Επιτροπή κατά διαδικασία που έχει κινηθεί. Προς το σκοπό αυτό, το εθνικό δικαστήριο μπορεί να εκτιμήσει μήπως πρέπει να αναστείλει τη διαδικασία του. Η υποχρέωση αυτή δεν θίγει τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις δυνάμει του άρθρου 234 της συνθήκης., 2. Όταν οι αρχές ανταγωνισμού των κρατών μελών αποφαινούνται για συμφωνίες, αποφάσεις ή πρακτικές δυνάμει του άρθρου 81 ή του άρθρου 82 της συνθήκης, οι οποίες έχουν ήδη αποτελέσει αντικείμενο απόφασης της Επιτροπής, δεν δύνανται να λαμβάνουν αποφάσεις που να συγκρούονται με την απόφαση που έχει λάβει η Επιτροπή.».

²¹ Σουφλερός, Ο κανονισμός 1/2003, σελ. 35, αρ. 41.

²² Άρθρο 2 εδ. α' Καν. 1/2003: «Στο πλαίσιο του συνόλου των εθνικών και των κοινοτικών διαδικασιών εφαρμογής των άρθρων 81 και 82 της συνθήκης, η απόδειξη της παράβασης του άρθρου 81 παράγραφος 1 ή του άρθρου 82 της συνθήκης βαρύνει το μέρος ή την αρχή που ισχυρίζεται την παράβαση».

²³ Αιτιολογική σκέψη 22 του Καν. 1/2003: «Στο πλαίσιο ενός συστήματος παράλληλων αρμοδιοτήτων και προκειμένου να διασφαλισθεί η τήρηση των αρχών της ασφάλειας δικαίου και της ομοιόμορφης εφαρμογής της κοινοτικής νομοθεσίας ανταγωνισμού, πρέπει να αποφεύγεται η έκδοση αντικρουόμενων αποφάσεων. Επιβάλλεται συνεπώς να αποσαφηνισθούν, σύμφωνα με τη νομολογία του Δικαστηρίου, τα αποτελέσματα των αποφάσεων της Επιτροπής και των διαδικασιών στα δικαστήρια και τις αρχές ανταγωνισμού των κρατών μελών. Οι αποφάσεις δέσμευσης που λαμβάνονται από την Επιτροπή δεν θίγουν τις εξουσίες των δικαστηρίων και των αρχών ανταγωνισμού των κρατών μελών να εφαρμόζουν τα άρθρα 81 και 82 της συνθήκης.».

²⁴ ΔΕΕ, απόφαση της 09^{ης}.12.2020, υποθ. *Groupes Canal+*, C – 132/19, ECLI:EU:C:2020:1007, σκ. 112.

ανταγωνισμού και η γενική αρχή της ασφάλειας δικαίου επιβάλλουν στα εθνικά δικαστήρια, οσάκις αυτά αποφαινόμενα επί συμφωνιών ή πρακτικών σχετικά με τις οποίες ενδέχεται να εκδοθεί στη συνέχεια απόφαση της Επιτροπής, να αποφεύγουν να λαμβάνουν αποφάσεις που αντιβαίνουν σε απόφαση που προτίθεται να εκδώσει η Επιτροπή για την εφαρμογή του άρθρου 101, παράγραφος 1, και του άρθρου 102 ΣΛΕΕ, καθώς και του άρθρου 101 παράγραφος 3 ΣΛΕΕ.».

Παράλληλα, με τη ρύθμιση του άρθρου 16 καταδεικνύεται και η υπεροχή τόσο του ενωσιακού έναντι του εθνικού δικαίου όσο και της Επιτροπής Ανταγωνισμού, η οποία έχει καίριο ρόλο στη διαμόρφωση της πολιτικής ανταγωνισμού στην ευρωπαϊκή εσωτερική αγορά, έναντι των δικαστηρίων των κρατών μελών²⁵. Τέλος, παρέχεται στους ζημιωθέντες μια αποδεικτική διευκόλυνση για την άσκηση των αξιώσεων αποζημίωσης λόγω παραβάσεως του άρθρου 101 και του άρθρου 102 ΣΛΕΕ, η απόδειξη των οποίων καθίσταται πολλές φορές ιδιαίτερα δυσχερής λόγω της περιπλοκότητας των πρακτικών, οι οποίες υπόκεινται στις απαγορεύσεις των εν λόγω άρθρων, ως επιφέρουσες σημαντικούς περιορισμούς στον αποτελεσματικό ανταγωνισμό²⁶.

2. Πεδίο εφαρμογής

Όσον αφορά το υποκειμενικό πεδίο εφαρμογής του άρθρου 16 παρ. 1 Καν. 1/2003, οι αποφάσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής σχετικά με παραβίαση των άρθρων 101-102 δεσμεύουν όλα τα δικαστήρια των κρατών – μελών, κάθε δικαιοδοσίας, ήτοι τα πολιτικά, τα ποινικά και τα διοικητικά δικαστήρια. Αναφορικά, δε, με το αντικειμενικό πεδίο εφαρμογής της ανωτέρω διατάξεως, το δεσμευτικό αποτέλεσμα απρόσβλητης απόφασης της Επιτροπής καταλαμβάνει αγωγές αποζημίωσης, αγωγές *in natura* αποκατάστασης της ζημίας, αγωγές ακύρωσης συμφωνιών αντίθετων στις επιταγές των άρθρων 101-102 ΣΛΕΕ, αγωγές παύσης της παράβασης και παράλειψης στο μέλλον καθώς και αιτήσεις ασφαλιστικών μέτρων. Κατά την εκδίκαση όλων των ανωτέρω ένδικων βοηθημάτων, το πολιτικό δικαστήριο δεσμεύεται αναφορικά με το ζήτημα της διαπιστωθείσας με απόφαση της Επιτροπής παραβίασης των άρθρων 101-102 ΣΛΕΕ. Είναι δε αδιάφορο εάν το δικαίωμα αποζημίωσης ασκείται μέσω της κατάθεσης αγωγής, ανταγωγής ή παρέμβασης ή προτείνεται κατ' ένσταση ως μέσο άμυνας²⁷.

²⁵ Προτάσεις της 17^{ης}.01.2019 της Γενικής Εισαγγελέως J. Kokott, υποθ. Cogeco, C -637/17, ECLI:EU:C:2019:32, σημ. 96: «Το ιδιαίτερο αυτό δεσμευτικό αποτέλεσμα, το οποίο απορρέει από το άρθρο 16, παράγραφος 1, του κανονισμού 1/2003 και από τη νομολογία Masterfoods, δικαιολογείται από τον καίριο ρόλο της Επιτροπής στη διαμόρφωση της πολιτικής ανταγωνισμού στην ευρωπαϊκή εσωτερική αγορά και, σε τελική ανάλυση, επίσης από την υπεροχή του δικαίου της Ένωσης, καθώς και από τη δεσμευτικότητα των αποφάσεων των οργάνων της Ένωσης.».

²⁶ Δ. Κουτσούκη, Η αξίωση αποκατάστασης της ζημίας από οριζόντια σύμπραξη επιχειρήσεων (καρτέλ) κατά το Ν 4529/2018, 2024, σελ. 128.

²⁷ Δ. Κουτσούκη, ο.π., σελ. 130-132.

Γ. Πριν τη θέση σε ισχύ του άρθρου 9 της Οδηγίας 2014/104/ΕΕ

Το ζήτημα της δεσμευτικότητας των αποφάσεων των εθνικών αρχών ανταγωνισμού στο πλαίσιο της έγερσης των αποζημιωτικών αξιώσεων για την αποκατάσταση της ζημίας από παραβίαση των κανόνων ανταγωνισμού απασχόλησε έντονα την Επιτροπή πολύ πριν τη θέσπιση της Οδηγίας 2014/104/ΕΕ και την έναρξη της εφαρμογής του άρθρου 9²⁸, δυνάμει του οποίου επιλύθηκε τον εν λόγω ζήτημα. Εγγύτερα, τόσο στην Πράσινη²⁹, όσο και στη Λευκή Βίβλο³⁰ υπήρξε μνεία για την ανάγκη δέσμευσης των πολιτικών δικαστηρίων από τις απρόσβλητες αποφάσεις των εθνικών αρχών ανταγωνισμού. Στην Πράσινο Βίβλο, η προσέγγιση υπήρξε πιο μετριοπαθής, καθώς έγινε λόγος για αντιστροφή του βάρους απόδειξης σε περίπτωση έκδοσης απόφασης από εθνική αρχή ανταγωνισμού σχετικά με τη διαπίστωση των παραβίασης των ενωσιακών κανόνων ανταγωνισμού, ήτοι για την εισαγωγή ενός μαχητού τεκμηρίου αναφορικά με την απόδειξη του στοιχείου του παρανόμου. Αντιθέτως, στη Λευκή Βίβλο προτείνεται η υποχρέωση των πολιτικών δικαστηρίων να μην εκδίδουν απόφαση αντίθετη από εκείνη που εκδόθηκε από εθνική αρχή ανταγωνισμού αναφορικά με την ίδια παράβαση και κατ' αυτόν τον τρόπο, το τεκμήριο καθίσταται αμάχητο, όπως ακριβώς συμβαίνει και στην περίπτωση του άρθρου 16 παρ. 1 Καν. 1/2003³¹.

Ο διασυνοριακός δεσμευτικός χαρακτήρας των αποφάσεων των εθνικών αρχών ανταγωνισμού στα πλαίσια της Πρόταση Οδηγίας (2013)³² δεν επικράτησε εν τέλει και οι αποφάσεις εθνικής

²⁸ Άρθρο 9 του Νόμου 4529/2018: *(«Ισχύς των εθνικών αποφάσεων και των αποφάσεων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και των ενωσιακών δικαστηρίων (άρθρο 9 της Οδηγίας 2014/104/ΕΕ): 1. Επί εκδίκασης αγωγής αποζημίωσης σύμφωνα με τον παρόντα, η διαπίστωση παράβασης των άρθρων 1 ή 2 του ν. 3959/2011 ή και των άρθρων 101 ή 102 της ΣΛΕΕ με απόφαση εθνικής αρχής ανταγωνισμού, η οποία δεν υπόκειται πλέον σε προσφυγή, καθώς και η διαπίστωση παράβασης των άρθρων 101 ή 102 της ΣΛΕΕ με απόφαση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, μη υποκείμενη πλέον σε προσφυγή, δεσμεύει το δικάζον δικαστήριο. Το ίδιο ισχύει για τις αντίστοιχες διαπιστώσεις τελεσίδικης απόφασης ελληνικού ή ενωσιακού δικαστηρίου που εκδόθηκε επί προσφυγής κατά αποφάσεων του προηγούμενου εδαφίου., 2. Τελεσίδικη απόφαση παράβασης, που έχει εκδοθεί σε άλλο κράτος-μέλος και προσκομίζεται στο δικάζον την αγωγή αποζημίωσης ημεδαπό δικαστήριο, αποτελεί πλήρη απόδειξη της παράβασης των άρθρων 101 ή 102 της ΣΛΕΕ ή και των παράλληλα προς αυτά εφαρμοζόμενων διατάξεων του δικαίου του εν λόγω κράτους-μέλους, οι οποίες επιδιώκουν κατά κύριο λόγο τον ίδιο στόχο με τα άρθρα 101 και 102 της ΣΛΕΕ, επιτρέπεται όμως ανταπόδειξη., 3. Το παρόν δεν θίγει τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις του δικάζοντος την αγωγή αποζημίωσης δικαστηρίου που προβλέπονται από το άρθρο 267 της ΣΛΕΕ.»*

²⁹ COM(2005) 672 τελικό, υποκ. 2.1., σελ. 7: *«Οι αποφάσεις των αρχών ανταγωνισμού των κρατών μελών της ΕΕ με τις οποίες διαπιστώνονται παραβάσεις, να καταστούν δεσμευτικές για τα πολιτικά δικαστήρια ή, εφόσον υπάρχει σχετική απόφαση, να γίνεται αντιστροφή του βάρους της αποδείξεως.»*

³⁰ COM(2008) 165 τελικό, υποκ. 2.3., σελ. 6-7: *«Η Επιτροπή θεωρεί ότι δεν υπάρχει κανένας λόγος να μη γίνονται δεκτές σε όλα τα κράτη μέλη, ως αδιάσειστες αποδείξεις της παραβίασης σε μεταγενέστερες αγωγές για αποζημίωση λόγω παραβίασης της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας, οι τελεσίδικες αποφάσεις όσον αφορά το άρθρο 81 ή 82 που εκδίδονται από ΕΑΑ του Ευρωπαϊκού Δικτύου Ανταγωνισμού (ΕΔΑ), καθώς και οι τελεσίδικες αποφάσεις αναθεωρητικού δικαστηρίου που επιβεβαιώνουν απόφαση ΕΑΑ ή διαπιστώνει η ίδια παραβίαση.»*

³¹ Α. Μικρούλεα εις ΔικΕλΑντ, β' έκδοση 2020, §19, αρ. 22-23.

³² Πρόταση οδηγία του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου σχετικά με ορισμένους κανόνες που διέπουν τις αγωγές αποζημίωσης βάσει του εθνικού δικαίου για παραβάσεις των διατάξεων της νομοθεσίας περί ανταγωνισμού των κρατών μελών και της Ευρωπαϊκής Ένωσης, COM(2013) 404 final, άρθρο 9, σελ. 44: *«Τα κράτη μέλη διασφαλίζουν ότι, στις περιπτώσεις που τα εθνικά δικαστήρια κρίνουν, στο πλαίσιο αγωγών αποζημίωσης δυνάμει*

αρχής ανταγωνισμού είναι δεσμευτικές μόνο στην επικράτεια του οικείου κράτους μέλους, στο οποίο βρίσκεται η έδρα του δικάζοντος πολιτικού δικαστηρίου βάσει της αρχής της εδαφικότητας³³.

IV. Το άρθρο 9 ν. 4529/2018 (ενσωμάτωση του άρθρου 9 της Οδηγίας 2014/104/ΕΕ)

A. Ο χαρακτήρας και ο σκοπός της διατάξεως του άρθρου 9 ν. 4529/2018

1. Οι επιδιωκόμενοι με τη ρύθμιση στόχοι

Με τον νόμο 4529/2018 ενσωματώνεται στην ελληνική έννομη τάξη η Οδηγία 2014/104/ΕΕ, στο άρθρο 9 της οποίας ρυθμίζεται η υπό προϋποθέσεις δέσμευση των πολιτικών δικαστηρίων κατά την διαδικασία εκδίκασης αποζημιωτικών αγωγών από αποφάσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και των εθνικών αρχών ανταγωνισμού, των οποίων η ορθότητα και το κύρος δεν δύνανται πλέον να αμφισβητηθούν, είτε επειδή παρήλθε άπρακτη η προθεσμία για την άσκηση προσφυγής κατ' άρθρο 263 ΣΛΕΕ και 30§1 ν. 3959/2011 προς ακύρωση αυτών, είτε επειδή η τυχόν ασκηθείσα προσφυγή απορρίφθηκε με τελεσίδικη, κατά τη διατύπωση του άρθρου 9, απόφαση των αρμόδιων ενωσιακών (ΓΔΕΕ ή ΔΕΕ) και εθνικών δικαστηρίων (ΔΕΦΑΘ). Ως εκ τούτου, η διάταξη του άρθρου 9 αποτελεί το σημείο επαφής, τον συνδετικό κρίκο μεταξύ δημόσιας και ιδιωτικής επιβολής, διασφαλίζοντας την εναρμονισμένη εφαρμογή των κανόνων του δικαίου του ελεύθερου ανταγωνισμού στα δύο αυτά επίπεδα και κατ' αποτέλεσμα την αποτελεσματικότερα εφαρμογή των κανόνων αυτών³⁴.

Ταυτόχρονα, παρέχεται ένα είδος αποδεικτικής διευκόλυνσης τόσο στον ενάγοντα – ζημιωθέντα, ο οποίος απαλλάσσεται από το βάρος απόδειξης της συνδρομής της προϋπόθεσης του παρανόμου, όσο και στο πολιτικό δικαστήριο, το οποίο δεν έχει απλά τη δυνατότητα, αλλά την υποχρέωση να

των άρθρων 101 ή 102 της Συνθήκης ή δυνάμει της εθνικής νομοθεσίας περί ανταγωνισμού, συμφωνίες, αποφάσεις ή πρακτικές οι οποίες έχουν ήδη αποτελέσει αντικείμενο τελεσίδικης απόφασης σχετικά με παραβίαση εκδοθείσας από εθνική αρχή ανταγωνισμού ή αναθεωρητικό δικαστήριο, τα εν λόγω δικαστήρια δεν μπορούν να λαμβάνουν αποφάσεις που συγκρούονται με την εν λόγω διαπίστωση ύπαρξης παραβίασης. Η υποχρέωση αυτή δεν θίγει τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις δυνάμει του άρθρου 267 της Συνθήκης».

³³ Σουφλερός, Ο Κανονισμός 1/2003, άρθρο 16, αρ. 15.

³⁴ Αιτιολογική σκέψη 6 της Οδηγίας 2014/104/ΕΕ: *«Για τη διασφάλιση αποτελεσματικών δράσεων ιδιωτικής επιβολής στο πλαίσιο του αστικού δικαίου και αποτελεσματικής δημόσιας επιβολής από τις αρχές ανταγωνισμού, και τα δύο εργαλεία πρέπει να αλληλοεπιδρούν μεταξύ τους ώστε να διασφαλίζεται η μέγιστη αποτελεσματικότητα των κανόνων ανταγωνισμού. Είναι απαραίτητο να ρυθμιστεί συνεκτικά ο συντονισμός των δύο τύπων επιβολής, για παράδειγμα σχετικά με τις διαδικασίες για πρόσβαση στα έγγραφα που κατέχουν οι αρχές ανταγωνισμού. Ο συντονισμός αυτός σε ενωσιακό επίπεδο θα αποτρέψει επίσης αποκλίσεις μεταξύ των εφαρμοστέων κανόνων, γεγονός το οποίο θα μπορούσε να θέσει σε κίνδυνο την εύρυθμη λειτουργία της εσωτερικής αγοράς».*

στηριχθεί στην αξιολόγηση μιας συμπεριφοράς ή πρακτικής από την αρμόδια αρχή ανταγωνισμού και τον χαρακτηρισμό αυτής ως ασύμβατης με το δίκαιο του ελεύθερου ανταγωνισμού.

Με άλλα λόγια, εφόσον, υπάρχει απόφαση με την οποία ουσιαστικά διαπιστώνεται η παραβίαση είτε των άρθρων 1 ή 2 ν. 3959/2011 είτε των άρθρων 101 ή 102 ΣΛΕΕ από συγκεκριμένη επιχείρηση, θεωρείται εξαρχής αποδεδειγμένη η παρανομία της πράξης της παραβάτιδας επιχείρησης, η οποία πράξη, κατά τους ισχυρισμούς του ενάγοντα – ζημιωθέντα, είναι υπαίτια και συνδέεται αιτιωδώς με τη ζημία του. Με την απόδειξη των τελευταίων, ήτοι της υπαιτιότητας του ζημιώσαντος, της ζημίας και της αιτιώδους συνάφειας, ο ενάγων – ζημιωθείς έχει φέρει σε πέρας το βάρος απόδειξης των προϋποθέσεων της αποζημιωτικής του αξίωσης, δοθέντος ότι ως προς την προϋπόθεση της παρανομίας ισχύει το αμάχητο τεκμήριο του άρθρου 9 της οδηγίας 2014/104/ΕΕ και του νόμου 4529/2018, το οποίο λαμβάνεται υπόψιν και αυτεπαγγέλτως από το πολιτικό δικαστήριο³⁵.

Καταδεικνύεται, λοιπόν, ότι οι στόχοι για την εξυπηρέτηση των οποίων εισήχθη στην ενωσιακή αλλά και την ελληνική έννομη τάξη η διάταξη του άρθρου 9 είναι διττοί, αναγόμενοι στην ικανοποίηση του συμφέροντος της ολότητας, αλλά και του ατομικού συμφέροντος κάθε ζημιωθέντα από παραβίαση των κανόνων ανταγωνισμού³⁶.

Αναφορικά με τα υπερατομικά συμφέροντα της ολότητας, στην αιτιολογική σκέψη 34 της Οδηγίας αποτυπώνεται σαφώς και πλήρως ότι μέσω της παραγόμενης από το άρθρο 9 δεσμευτικότητας, επιδιώκεται η «[...]αποτελεσματική και συνεπής εφαρμογή των άρθρων 101 και 102 ΣΛΕΕ από την Επιτροπή και τις εθνικές αρχές ανταγωνισμού, η κοινή προσέγγιση σε ολόκληρη την Ένωση σχετικά με την ισχύ των εκ μέρους των εθνικών αρχών ανταγωνισμού τελεσίδικων αποφάσεων παράβασης ως προς τις μεταγενέστερες αγωγές αποζημίωσης[...], η συνεκτική εφαρμογή του ενωσιακού δικαίου περί ανταγωνισμού παρέχοντας σε διμερές επίπεδο και στο πλαίσιο του ευρωπαϊκού δικτύου ανταγωνισμού καθοδήγηση στις εθνικές αρχές ανταγωνισμού [...]η ενίσχυση της ασφάλειας δικαίου και της λειτουργίας της εσωτερικής αγοράς για τις επιχειρήσεις και τους καταναλωτές, η αποφυγή της ασυνέπειας κατά την εφαρμογή των άρθρων 101 και 102 ΣΛΕΕ, η αύξηση της αποτελεσματικότητας και της διαδικαστικής ορθολογικότητας των αγωγών αποζημίωσης[...]».

³⁵ Μ.-Θ. Μαρίνος, Η δέσμευση των πολιτικών δικαστηρίων από απόφαση της Επιτροπής Ανταγωνισμού σε αγωγή αποζημίωσης λόγω παραβάσεως των κανόνων ανταγωνισμού, ΕλλΔνη 2/2020, σελ. 338: «Τούτο απορρέει, όπως υπογραμμίζεται, όχι μόνον από τους δημοσίου δικαίου στόχους του άρθρου 9 § 1 Οδηγίας (προηγουμένως V), τον χαρακτήρα των κανόνων ανταγωνισμού ως κανόνων εντόνως δημοσίας τάξεως αλλά και από την αρχή της αποτελεσματικής εφαρμογής των ενωσιακών κανόνων ανταγωνισμού, διαρκή ερμηνευτικό πόλο της ενωσιακής νομολογίας και των διατάξεων της Οδηγίας 2014/104/ΕΕ».

³⁶ Μ.-Θ. Μαρίνος, ο.π., σελ. 323.

Για την επίτευξη όλων των παραπάνω στόχων απαιτείται³⁷ «[...] η διαπίστωση της παράβασης του δικαίου του ανταγωνισμού να θεωρείται αδιάψευστη στο πλαίσιο αγωγών αποζημίωσης που αφορούν την ίδια παράβαση και ασκούνται στο κράτος μέλος της εθνικής αρχής ανταγωνισμού ή του αναθεωρητικού δικαστηρίου. Η ισχύς της διαπίστωσης θα πρέπει, ωστόσο, να καλύπτει μόνο τη φύση της παράβασης καθώς και το καθ' ύλην, προσωπικό, χρονικό και κατά τόπον πεδίο εφαρμογής της όπως καθορίσθηκε από την αρμόδια αρχή ή το αναθεωρητικό δικαστήριο κατά την άσκηση της δικαιοδοσίας τους[...]».

Πάντως σε εθνικό επίπεδο, πέραν των ανωτέρω στόχων, στην περίπτωση των αμιγών παραβιάσεων του ελληνικού νόμου 3959/2011 εκείνο που προέχει είναι η ασφάλεια δικαίου, η ομοιόμορφη εφαρμογή των σχετικών διατάξεων και συνακόλουθα η ενότητα της νομολογίας³⁸.

Συμπερασματικά, δυνάμει της εφαρμογής του άρθρου 9 επιτυγχάνεται πρωτίστως η ευχερέστερη άσκηση των αγωγών αποζημίωσης από παραβίαση κανόνων ανταγωνισμού αλλά και η ασφάλεια δικαίου αναφορικά με τα ζητήματα που κρίθηκαν στα πλαίσια της διοικητικής διαδικασίας ενώπιον των αρχών ανταγωνισμού και ενδεχομένως σε μεταγενέστερο στάδιο ενώπιον των διοικητικών δικαστηρίων, χωρίς, όμως, αυτό συνεπάγεται την αποδυνάμωση της δικαστικής προστασίας για τις εμπλεκόμενες επιχειρήσεις, καθώς αυτές δεν απεκδύονται της δυνατότητας αμφισβήτησης των εκτιμήσεων των αρχών ανταγωνισμού και της υποβολής ενστάσεων και αντιρρήσεων³⁹. Μάλιστα το συγκρίσιμο επίπεδο προστασίας των δικαιωμάτων υπεράσπισης σε ολόκληρη την Ένωση δεν αφήνει περιθώρια αμφιβολίας και αμφισβήτησης της ορθότητας και της αποτελεσματικότητας της εν λόγω αποδεικτικής διευκόλυνσης του άρθρου 9, καθώς σε κάθε περίπτωση και πριν η απόφαση της εθνικής αρχής ανταγωνισμού επιφέρει το δεσμευτικό της αποτέλεσμα για το πολιτικό δικαστήριο, έχει εξαντληθεί κάθε διαθέσιμο ένδικο βοήθημα ή μέσο προς το σκοπό επαναξιολόγησης της διατυπωθείσας μέσω της προσβαλλόμενης απόφασης κρίσης. Τα ανωτέρω, σε συνδυασμό με τη δυνατότητα υποβολής προδικαστικού ερωτήματος από το πολιτικό δικαστήριο που αμφισβητεί τη νομική εκτίμηση της Επιτροπής ή της εθνικής αρχής ανταγωνισμού αποτελούν τα στοιχεία εκείνα που καθιστούν τις διατάξεις του άρθρου 9 συμβατές με την ΕΣΔΑ και το Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ⁴⁰.

³⁷ Αιτιολογική σκέψη 34 της Οδηγίας 2014/104/ΕΕ

³⁸ Κουτσούκη Δ., Η αξίωση αποκατάστασης της ζημίας από οριζόντια σύμπραξη επιχειρήσεων (καρτέλ) κατά τον ν. 4529/2018, Νομική Βιβλιοθήκη, 2024, σελ. 146

³⁹ Πρόταση οδηγία του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου σχετικά με ορισμένους κανόνες που διέπουν τις αγωγές αποζημίωσης βάσει του εθνικού δικαίου για παραβιάσεις των διατάξεων της νομοθεσίας περί ανταγωνισμού των κρατών μελών και της Ευρωπαϊκής Ένωσης, COM(2013) 404 final, υπό 4.3.1., σελ. 19,

⁴⁰ Μ.-Θ. Μαρίνος, Η δέσμευση των πολιτικών δικαστηρίων από απόφαση της Επιτροπής Ανταγωνισμού σε αγωγή αποζημίωσης λόγω παραβάσεως των κανόνων ανταγωνισμού, ΕλλΔνη 2/2020, σελ. 325.

2. Διάταξη δικονομικού ή ουσιαστικού δικαίου;

Με δεδομένο ότι ο βασικότερος σκοπός του άρθρου 9 δεν είναι άλλος από διευκόλυνση της απόδειξης της τέλεσης της παράβασης κανόνων του δικαίου του ανταγωνισμού υποστηρίζεται η άποψη ότι η εν λόγω διάταξη έχει δικονομικό χαρακτήρα⁴¹. Η θέση αυτή επιβεβαιωνόταν μέχρι πρότινος και από νομολογία του ΔΕΕ, με την οποία είχε αποσαφηνιστεί ότι «οι κανόνες σχετικά με το βάρος απόδειξης και τον απαιτούμενο βαθμό απόδειξης χαρακτηρίζονται, κατ' αρχήν, ως δικονομικοί κανόνες»⁴².

Ειδικότερα, στην υπόθεση Volvo AB, το ΔΕΕ εξετάζοντας τον χαρακτήρα της διάταξης του άρθρου 17 §1 της Οδηγίας 2014/104/ΕΕ⁴³, κατέληξε στη διαπίστωση ότι πρόκειται για δικονομικού δικαίου διάταξη που «αποσκοπεί στη διασφάλιση της αποτελεσματικότητας των αγωγών αποζημίωσης λόγω παράβασης του δικαίου ανταγωνισμού (σκ. 81) [...] με σκοπό να καταστήσει λιγότερο αυστηρό το επίπεδο απόδειξης που απαιτείται για τον προσδιορισμό του ύψους της προκληθείσας ζημίας (σκ. 82) [...] και να παράσχει στα εθνικά δικαστήρια ειδική ευχέρεια στο πλαίσιο των διαφορών που αφορούν αγωγές αποζημίωσης λόγω παράβασης του δικαίου ανταγωνισμού (σκ. 83) [...]». Οι προαναφερθέντες στόχοι είναι κοινοί με εκείνους του άρθρου 9, το οποίο, επίσης, αποτελεί κανόνα σχετιζόμενο με το δικονομικό ζήτημα της απόδειξης, καθώς θεσπίζει αμάχητο τεκμήριο περί της διαπίστωσης της τέλεσης παράβασης του δικαίου του ανταγωνισμού, τεκμήριο που συνεπάγεται για τον ενάγοντα – ζημιωθέντα ευνοϊκότερη κατανομή του βάρους απόδειξης και εν όψει των ανωτέρω, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι το άρθρο 9 αποτελεί διάταξη δικονομικού δικαίου

Όμως, πέρα από την ανωτέρω συλλογιστική που αναπτύχθηκε αναφορικά με τον χαρακτήρα της παραγράφου 1 του άρθρου 17, στην υπόθεση Volvo AB, το ΔΕΕ εξέτασε και τον χαρακτήρα της παραγράφου 2, με την οποία εισάγεται μαχητό τεκμήριο περί της ύπαρξης ζημίας από παραβιάσεις από συμπράξεις⁴⁴. Στην περίπτωση, λοιπόν, της παραγράφου 2, αναπτύχθηκε η κάτωθι συλλογιστική⁴⁵: «μολονότι καθιερώνει τεκμήριο, ρυθμίζει κατ' ανάγκην την κατανομή του βάρους

⁴¹ Τσικρικάς εις ΔικΕλΑντ. β' έκδοση 2020, §25, αρ. 69-71.

⁴² ΔΕΕ, απόφαση της 22.07.2022, υποθ. Volvo AB, C – 267/20, ECLI:EU:C:2022:494, σκ. 83-84, απόφαση της 21.01.2016, υποθ. Eturas etc., C-74/14, ECLI:EU:C:2016:42, σκ. 30-32.

⁴³ Άρθρο 17§1 Οδηγία 2014/104/ΕΕ: «Τα κράτη μέλη διασφαλίζουν ότι το βάρος απόδειξης και το αποδεικτικό πρότυπο που απαιτούνται για την ποσοτικοποίηση της ζημίας δεν καθιστούν την άσκηση του δικαιώματος αποζημίωσης πρακτικώς αδύνατη ή υπερβολικά δυσχερή. Τα κράτη μέλη διασφαλίζουν ότι τα εθνικά δικαστήρια έχουν την εξουσία σύμφωνα με τις εθνικές τους διαδικασίες να εκτιμούν το ύψος της ζημίας εφόσον διαπιστωθεί ότι ο ενάγων υπέστη ζημία αλλά είναι πρακτικά αδύνατο ή υπερβολικά δυσχερές να ποσοτικοποιηθεί επακριβώς η προκληθείσα ζημία βάσει των διαθέσιμων αποδεικτικών στοιχείων.»

⁴⁴ Άρθρο 17§2 Οδηγία 2014/104/ΕΕ: «Τεκμαίρεται ότι οι παραβάσεις από συμπράξεις προκαλούν ζημία. Ο παραβάτης έχει το δικαίωμα να αντικρούσει το εν λόγω τεκμήριο.»

⁴⁵ Απόφαση της 22.06.2022, υποθ. Volvo AB, C- 267/20, ECLI:EU:C:2022:494, σκ. 92-98.

απόδειξης, η διάταξη αυτή δεν έχει αμιγώς αποδεικτικό σκοπό (σκ. 92) [...] καθώς το μαχητό τεκμήριο που καθιερώνει [...] συνδέεται άμεσα με τη στοιχειοθέτηση της εξωσυμβατικής αστικής ευθύνης του παραβάτη και κατά συνέπεια, επηρεάζει άμεσα τη νομική του κατάσταση (σκ. 95). Επομένως, πρέπει να γίνει δεκτό ότι το άρθρο 17, παράγραφος 2, της οδηγίας 2014/104 αποτελεί κανόνα στενά συνδεόμενο με τη γένεση, τη στοιχειοθέτηση και την έκταση της εξωσυμβατικής αστικής ευθύνης των επιχειρήσεων που παρέβησαν το άρθρο 101 ΣΛΕΕ λόγω της συμμετοχής τους σε σύμπραξη (σκ. 96) και άρα κανόνα ουσιαστικού δικαίου (σκ. 98)».

Σε αυτή τη συλλογιστική βασίστηκε το ΔΕΕ, στην υπόθεση Repsol⁴⁶, αίροντας κάθε αμφιβολία, αποφαινόμενο ότι το άρθρο 9 αποτελεί ουσιαστική διάταξη. Αναλυτικότερα, εκκινώντας από το γράμμα της διάταξης του άρθρου 9, κατέληξε στη διαπίστωση ότι τα κράτη μέλη για τους σκοπούς των αγωγών αποζημίωσης αναγνωρίζουν, κατ' ουσίαν, δεσμευτικό αποτέλεσμα στις απρόσβλητες αποφάσεις εθνικής αρχής ανταγωνισμού με τις οποίες διαπιστώνονται παραβάσεις του δικαίου του ανταγωνισμού. Κατ' αυτόν τον τρόπο, το άρθρο 9 παρ. 1 της Οδηγίας 2014/104/ΕΕ θεσπίζει αμάχητο τεκμήριο σχετικά με την ύπαρξη παράβασης του δικαίου του ανταγωνισμού⁴⁷.

Η, δε, ύπαρξη παράβασης του δικαίου ανταγωνισμού, η οποία στην περίπτωση των αγωγών που καταλαμβάνονται από το άρθρο 9 τεκμαίρεται αμαχήτως, όπως και η ύπαρξη ζημίας, η αιτιώδης συνάφεια μεταξύ της ζημίας αυτής και της παράβασης, καθώς και η ταυτότητα του παραβάτη συγκαταλέγονται στα αναγκαία στοιχεία για την άσκηση αγωγή αποζημίωσης⁴⁸. Συνεπώς, το άρθρο 9, το οποίο σχετίζεται με την ύπαρξη παράβασης, ήτοι την ύπαρξη ενός εκ των συστατικών στοιχείων της ειδικής αδιοπρακτικής ευθύνης για τις παραβάσεις των κανόνων του δικαίου ανταγωνισμού, δέον κρίνεται να θεωρείται κανόνας ουσιαστικός δικαίου κατά την έννοια του άρθρου 22 §1 της Οδηγίας⁴⁹.

Η ανωτέρω συλλογιστική του ΔΕΕ δε γίνεται αναντίρρητα δεκτή. Με εφελτήριο τον σκοπό του άρθρου 9, ήτοι την αποδεικτική διευκόλυνση του ενάγοντα – ζημιωθέντα ως προς μία εκ των

⁴⁶ Απόφαση της της 20.04.2023, υποθ. Repsol, C – 25/21, ECLI:EU:C:2023:298.

⁴⁷ Σκέψεις 36-38.

⁴⁸ Απόφαση της 22.06. 2022, υποθ. Volvo AB, C-267/20, ECLI:EU:C:2022:494, σκ. 60.

⁴⁹ Απόφαση της της 20.04.2023, υποθ. Repsol, C – 25/21, ECLI:EU:C:2023:298, σκ. 39-40: «Όπως προκύπτει από τη νομολογία του Δικαστηρίου, εφόσον η ύπαρξη παράβασης του δικαίου ανταγωνισμού, η ύπαρξη ζημίας, η αιτιώδης συνάφεια μεταξύ της ζημίας αυτής και της παράβασης, καθώς και η ταυτότητα του παραβάτη συγκαταλέγονται στα αναγκαία στοιχεία που πρέπει να διαθέτει ο ζημιωθείς προκειμένου να ασκήσει αγωγή αποζημίωσης (πρβλ. απόφαση της 22ας Ιουνίου 2022, Volvo και DAF Trucks, C-267/20, EU:C:2022:494, σκέψη 60), πρέπει να γίνει δεκτό ότι το άρθρο 9, παράγραφος 1, της οδηγίας 2014/104 αφορά την ύπαρξη ενός εκ των συστατικών στοιχείων της αστικής ευθύνης για τις παραβάσεις των κανόνων του δικαίου ανταγωνισμού και πρέπει, ως εκ τούτου, όπως επισήμανε κατ' ουσίαν και ο γενικός εισαγγελέας στο σημείο 64 των προτάσεών του, να θεωρείται ουσιαστικός κανόνας. Επομένως, πρέπει να γίνει δεκτό ότι το άρθρο 9, παράγραφος 1, της οδηγίας 2014/104 έχει ουσιαστικό χαρακτήρα, κατά την έννοια του άρθρου 22, παράγραφος 1, της ίδιας οδηγίας».

προϋποθέσεων θεμελίωσης της αδικοπρακτικής ευθύνης, διατυπώνεται η άποψη ότι αυτό ακριβώς αποτελεί το άρθρο 9, έναν αποδεικτικό κανόνα με δικονομική διάσταση και χαρακτήρα. Άλλωστε, εκείνο που νοείται ως προϋπόθεση της αδικοπρακτικής ευθύνης, δηλαδή η παρανομία, η παραβίαση των άρθρων 101-102 ΣΛΕΕ, διέπεται από το πρωτογενές ενωσιακό δίκαιο και όχι από το παράγωγο δίκαιο της οδηγίας 2014/104/ΕΕ⁵⁰.

Πάντως, με την παραδοχή αυτής της άποψης που έρχεται σε αντίθεση με τη νομολογία του ΔΕΕ γίνεται δεκτό ότι ως διάταξη δικονομικού χαρακτήρα, το άρθρο 9 εφαρμόζεται από την ισχύ της Οδηγίας 2014/104/ΕΕ, ήτοι από την 26.12.2014, και όχι από την παρέλευση της προθεσμίας ενσωμάτωσης στο εσωτερικό δίκαιο των κρατών – μελών, ήτοι από την 27.12.2016, με ό,τι αυτό συνεπάγεται ως προς το χρονικό πεδίο εφαρμογής του.

B. Υποκειμενικό πεδίο εφαρμογής: αποδέκτες της δέσμευσης

Κατά τη διαδικασία εκδίκασης αγωγών αποζημίωσης για παραβιάσεις του δικαίου του ανταγωνισμού, το δεσμευτικό αποτέλεσμα το οποίο παράγεται από τις απρόσβλητες αποφάσεις των εθνικών αρχών ανταγωνισμού, της Επιτροπής αλλά και δικαστηρίων που είναι αρμόδια για τη εκδίκαση προσφυγών που βάλλουν κατά του κύρους και της ορθότητας των προαναφερθεισών αποφάσεων καταλαμβάνει τα πολιτικά δικαστήρια.

Από το γράμμα του άρθρου 9 της Οδηγίας 2014/104/ΕΕ συνάγεται ρητά η βούληση του ενωσιακού νομοθέτη να ρυθμίσει το ζήτημα με της δεσμευτικότητας των αποφάσεων των εθνικών αρχών ανταγωνισμού και των τακτικών εθνικών δικαστηρίων, ενώ ουδόλως μνημονεύεται το δεσμευτικό αποτέλεσμα των αποφάσεων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και των ενωσιακών δικαστηρίων, το οποίο προβλέπεται στο άρθρο 16 §1 του Κανονισμού 1/2003 που ως κανονισμός έχει άμεση ισχύ. Ωστόσο, κατά τη μεταφορά της οδηγίας στην ελληνική έννομη τάξη, ο Έλληνας νομοθέτης, για λόγους πληρότητας και αποσαφήνισης⁵¹, επέλεξε να μνημονεύσει ρητά στην

⁵⁰ Κουτσούκη Δ., Η αξίωση αποκατάστασης της ζημίας από οριζόντια σύμπραξη επιχειρήσεων (καρτέλ) κατά το Ν 4529/2018, 2024, σελ. 159.

⁵¹ Αιτιολογική έκθεση του ν. 4529/2018, σελ. 6: «*Η παρ. 1 του άρθρου 9 καλύπτει και την περίπτωση που στη διαπίστωση της παράβασης του άρθρου 101 ή/και του άρθρου 102 ΣΛΕΕ προβαίνει η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ή τα ενωσιακά δικαστήρια (ΓενΔ και ΔΕΕ) σε αποφάσεις τους επί προσφυγής κατά της ως άνω απόφασης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Η περίπτωση αυτή καλύπτεται βέβαια από τη διάταξη του άρθρου 16 παρ. 1 εδάφιο 1 του Κανονισμού 1/2003 [...]. Μάλιστα, η δέσμευση που προκύπτει από την ως άνω διάταξη είναι ευρύτερη, με την έννοια ότι αφορά όχι μόνο τη διαπίστωση παράβασης, αλλά και τη διαπίστωση ότι δεν υπάρχει παράβαση των άρθρων 101 και 102 ΣΛΕΕ [...]. Παρά την άμεση ισχύ του άρθρου 16 παρ. 1 εδάφιο 1 του Κανονισμού 1/2003 κρίνεται σκόπιμο, για λόγους πληρότητας και αποσαφήνισης, και κατά το πρότυπο νομοθεσιών άλλων κρατών-μελών που ενσωματώνουν την Οδηγία, να περιληφθεί στο άρθρο 9 παράγραφος 1 ειδική αναφορά στη δέσμευση των πολιτικών δικαστηρίων, που εκδικάζουν αγωγή αποζημίωσης, από την απόφαση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής που διαπιστώνει την παράβαση. Κατά τα λοιπά, όσον αφορά την έκταση της ως άνω δέσμευσης, ισχύουν τα όσα αναφέρθηκαν για τη δέσμευση από αποφάσεις ελληνικής αρχής ανταγωνισμού. Αυτό προκύπτει και από τη νομολογία των ενωσιακών δικαστηρίων σχετικά με το άρθρο 16 του Κανονισμού 1/2003 [...]*».

παράγραφο 1 του άρθρου 9 ν. 4529/2018 ότι τα πολιτικά δικαστήρια δεσμεύουν οι αποφάσεις τόσο των εθνικών οργάνων (ΕΑ, ΕΕΤΤ, ΔΕφΑθ, ΣτΕ), όσο και των ενωσιακών οργάνων (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, ΔΕΕ, ΓΔΕΕ).

Αποδέκτες, λοιπόν, του δεσμευτικού αποτελέσματος του άρθρου 9 είναι τα δικάζοντα αγωγές αποζημίωσης δικαστήρια υπό την έννοια του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, δηλαδή τα πολιτικά δικαστήρια τα οποία ιδρύονται με νόμο, λειτουργούν μόνιμα, εφαρμόζουν κανόνες δικαίου, η δικαιοδοσία τους έχει δεσμευτικό χαρακτήρα, είναι ανεξάρτητα, διεξάγεται ενώπιον τους κατ' αντιμωλία διαδικασία και η τελική απόφασή που εκδίδουν έχει χαρακτήρα δικαστικής απόφασης⁵². Σε αυτό ακριβώς το σημείο διαφοροποιείται το άρθρο 9 §1 της Οδηγίας 2014/104/ΕΕ και του νόμου 4529/2018 από το άρθρο 16 §1 Καν. 1/2003, δεδομένου ότι η δέσμευση που παράγεται από το οικείο άρθρο του κανονισμού αφορά τα δικαστήρια όλων των δικαιοδοσιών κατά την εκδίκαση κάθε ένδικου βοηθήματος ή μέσου, σχετικού με την διαπιστωθείσα παραβίαση των άρθρων 101-102 ΣΛΕΕ.

Αναφορικά, δε, με τα διαιτητικά δικαστήρια, τα οποία δεν αποτελούν δικαστήρια κράτους μέλους υπό την έννοια του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, έστω και αν έχουν τη έδρα εντός της επικράτειας αυτού, δεσμεύονται μόνο εμμέσως από το άρθρο 9. Αυτή η έμμεση δέσμευση των διαιτητικών δικαστηρίων συνίσταται στην υποχρέωσή τους να λαμβάνουν αποφάσεις που δύνανται να εκτελεστούν κατά τον Καν. 1512/2012 και το εθνικό δικονομικό δίκαιο, δηλαδή αποφάσεις που δεν αντίκεινται σε κανόνες δημοσίας τάξεως όπως είναι το άρθρο 9 της Οδηγίας 2014/104/ΕΕ, το άρθρο 16 Καν. 1/2003, τα άρθρα 101-102 ΣΛΕΕ και τα άρθρα 1-2 ν. 3959/2011, υπό το φως των οποίων ερμηνεύεται το άρθρο 9 ν. 4529/2018⁵³. Τα ανωτέρω επιβεβαιώνονται και από νομολογία ΓΔΕΕ, το οποίο, στην υπόθεση *Polskie Górnictwo Naftowe*⁵⁴ έκρινε ότι: «τα διαιτητικά δικαστήρια, ακόμη και αν εδρεύουν στο έδαφος της Ένωσης, δεν δεσμεύονται κατ' ανάγκη από το δίκαιο του ανταγωνισμού της Ένωσης στο σύνολό του, ούτε εξάλλου από άλλες διατάξεις του ουσιαστικού δικαίου της Ένωσης [...] Πλην όμως, εάν ένα από τα δικαστήρια αυτά εξέδιδε διαιτητική απόφαση αντίθετη προς το άρθρο 102 ΣΛΕΕ, τα εθνικά δικαστήρια των κρατών μελών θα έπρεπε, σε περίπτωση ασκήσεως αγωγής, να ακυρώσουν την εν λόγω διαιτητική απόφαση. Τούτο

⁵² Απόφαση της 31.03.2005, υποθ. Συνεταιρισμός Φαρμακοποιών Αιτωλίας & Ακαρνανίας (ΣΥΦΑΙΤ) κ.λπ., C – 53/03, σκ. 29 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία.

⁵³ Κουτσούκη Δ., Η αξίωση αποκατάστασης της ζημίας από οριζόντια σύμπραξη επιχειρήσεων (καρτέλ) κατά το Ν 4529/2018, 2024, σελ. 131.

⁵⁴ Απόφαση της 02.02.2022, υποθ. *Polskie Górnictwo Naftowe i Gazownictwo S.A.*, T – 616/18, ECLI:EU:T:2022:43, σκ. 290-291 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία.

μπορεί να οδηγήσει τα εν λόγω δικαστήρια να διασφαλίσουν ότι η εκδοθείσα διαιτητική απόφαση είναι σύμφωνη προς την εν λόγω διάταξη της ΣΛΕΕ».

Γ. Αντικειμενικό πεδίο εφαρμογής

Το άρθρο 9 αφορά μόνο σε αγωγές αποζημίωσης με αίτημα την αποκατάσταση της ζημίας που προκλήθηκε από την υπαίτια επίδειξη αντι-ανταγωνιστικής συμπεριφοράς κατά παράβαση των κανόνων του δικαίου του ανταγωνισμού⁵⁵, συμπεράσμα το οποίο επιβεβαιώνεται τόσο από τον τίτλο της Οδηγίας 2014/104/ΕΕ⁵⁶, όσο και από τον τίτλο του νόμου 4529/2018 που την ενσωματώνει⁵⁷. Ομοίως και το άρθρο 1 της οδηγίας με το οποίο καθορίζεται το αντικείμενο και το πεδίο εφαρμογής του οικείου νομοθετήματος δεν αφήνει περιθώρια αμφιβολίας καθώς με την αδιάσπικτη διατύπωσή του αποσαφηνίζει ότι: *«Η παρούσα οδηγία θεσπίζει ορισμένους αναγκαίους κανόνες για να διασφαλίζεται ότι οιοσδήποτε υπέστη ζημία λόγω παράβασης του δικαίου ανταγωνισμού από επιχείρηση ή από ένωση επιχειρήσεων μπορεί να ασκήσει αποτελεσματικά το δικαίωμα για αξίωση πλήρους αποζημίωσης για την εν λόγω ζημία από την επιχείρηση ή την ένωση επιχειρήσεων. Θεσπίζει τους κανόνες για την προώθηση του ανόθευτου ανταγωνισμού στην εσωτερική αγορά και την άρση των εμποδίων στην εύρυθμη λειτουργία της, διασφαλίζοντας ισότιμη προστασία σε όλη την Ένωση για οποιονδήποτε έχει υποστεί τέτοια ζημία».*

Τα ανωτέρω επιβεβαιώνονται και από πρόσφατη νομολογία του ΔΕΕ, το οποίο έκρινε ότι το καθ' ύλην ή άλλως αντικειμενικό πεδίο εφαρμογής του άρθρου 9 περιορίζεται στις αγωγές αποζημίωσης που ασκούνται για παραβάσεις των κανόνων ανταγωνισμού και ως εκ τούτου, δεν εφαρμόζονται τα προβλεπόμενα στο εν λόγω άρθρο περί του δεσμευτικού αποτελέσματος απρόσβλητης απόφασης της αρχής ανταγωνισμού σε άλλα είδη αγωγών με αντικείμενο παραβάσεις των διατάξεων του δικαίου ανταγωνισμού, όπως είναι, για παράδειγμα, οι αγωγές κηρύξεως ακυρότητας που ασκούνται δυνάμει του άρθρου 101 παρ. 2 ΣΛΕΕ⁵⁸. Συμπερασματικά,

⁵⁵ Α. Μικρουλέα εις ΔικΕλΑντ, β έκδοση 2020, §19, αρ. 28, Μ.-Θ. Μαρίνος, Η δέσμευση των πολιτικών δικαστηρίων από απόφαση της Επιτροπής Ανταγωνισμού σε αγωγή αποζημίωσης λόγω παραβάσεως των κανόνων ανταγωνισμού, ΕλλΔνη 2/2020, αρ. 340.

⁵⁶ Οδηγία 2014/104/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 26ης Νοεμβρίου 2014 σχετικά με ορισμένους κανόνες που διέπουν τις αγωγές αποζημίωσης βάσει του εθνικού δικαίου για παραβάσεις των διατάξεων του δικαίου ανταγωνισμού των κρατών μελών και της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

⁵⁷ Ενσωμάτωση στην ελληνική νομοθεσία της Οδηγίας 2014/104/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 26ης Νοεμβρίου 2014, σχετικά με ορισμένους κανόνες που διέπουν τις αγωγές αποζημίωσης βάσει του εθνικού δικαίου για παραβάσεις των διατάξεων του δικαίου ανταγωνισμού των κρατών - μελών και της Ευρωπαϊκής Ένωσης και άλλες διατάξεις.

⁵⁸ ΔΕΕ, απόφαση της 20.04.2023, υποθ. Repsol, C- 25/21, ECLI:EU:C:2023:298, σκ. 31-32: *«Επομένως, το καθ' ύλην πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 2014/104, συμπεριλαμβανομένου του καθ' ύλην πεδίου εφαρμογής του άρθρου 9, περιορίζεται στις αγωγές αποζημίωσης που ασκούνται για παραβάσεις των κανόνων ανταγωνισμού και, ως εκ τούτου, δεν εκτείνεται σε άλλα είδη αγωγών με αντικείμενο παραβάσεις των διατάξεων του δικαίου ανταγωνισμού, όπως είναι, για παράδειγμα, οι αγωγές κηρύξεως ακυρότητας που ασκούνται δυνάμει του άρθρου 101, παράγραφος 2, ΣΛΕΕ. 32 Ως*

δέον κρίνεται να διευκρινιστεί ότι το αντικειμενικό πεδίο εφαρμογής του άρθρου 9 της Οδηγίας 2014/104/ΕΕ και του ν. 4529/2018 είναι στενότερο από εκείνο του άρθρου 16 παρ. 1 Καν. 1/2003, στο οποίο ορίζεται ότι η δεσμευτικότητα των αποφάσεως τις Επιτροπής καταλαμβάνουν κάθε είδους αγωγή που θεμελιώνεται σε παραβίαση των άρθρων 101-102 ΣΛΕΕ.

Μολονότι, εν όψει των ανωτέρω, κατέστη σαφές ότι μόνο οι αγωγές αποζημίωσης υπάγονται ευθέως στο καθ' ύλην πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας 2014/104/ΕΕ και του ν. 4529/2018, εντούτοις, κατ' εφαρμογή της αρχής της αποτελεσματικότητας του δικαίου της Ένωσης, το δεσμευτικό αποτέλεσμα που παράγεται από τη διαπίστωση παραβίασης του άρθρου 101 §1 ΣΛΕΕ, κατόπιν απρόσβλητης απόφαση εθνικής αρχής ανταγωνισμού, καταλαμβάνει και τις αγωγές κήρυξης της ακυρότητας συμφωνιών που ασκούνται κατ' άρθρο 101 §2 ΣΛΕΕ⁵⁹ και η απρόσβλητη απόφαση της αρχής ανταγωνισμού συνεκτιμάται ως μαχητού τεκμηρίου. Στην περίπτωση, λοιπόν, των αγωγών που σχετίζονται με παραβιάσεις των ενωσιακών κανόνων του ανταγωνισμού, αλλά δεν έχουν ως αίτημα την καταβολή χρηματικής αποζημίωσης (αγωγές αναγνώρισης της ακυρότητας συμφωνίας κατ' άρθρο 101 §2 ΣΛΕΕ, αγωγές με αίτημα την παύση της παράβασης και την παράλειψη αυτής στο μέλλον) η ύπαρξης απρόσβλητης απόφασης εθνικής αρχής ανταγωνισμού αναφορικά με τη διαπίστωση της παραβίασης δεν αποτελεί αμάχητο τεκμήριο περί της τέλεσης της παράβασης (όπως συμβαίνει στην περίπτωση των καθαρά αποζημιωτικών αγωγών του άρθρου 9 §1), αλλά συνεκτιμάται ως μαχητό τεκμήριο και ως εκ τούτου ο εναγόμενος καλείται να αποδείξει ότι συντρέχει παραβίαση των άρθρων 101 ή 102 ΣΛΕΕ.

Συμπερασματικά, όσον αφορά στις αγωγές που δεν εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας 2014/104/ΕΕ, η βάση πάνω στην οποία στηρίζεται η εκλυόμενη από απρόσβλητη απόφαση της αρχής ανταγωνισμού δεσμευτικότητα περί της ύπαρξης παράβασης δεν είναι το άρθρο 9 §1 της Οδηγίας αλλά η αρχή της αποτελεσματικότητας του ενωσιακού δικαίου, κατ' εφαρμογή της οποίας σκοπείται η διασφάλιση της αποτελεσματικής εφαρμογής του πρωτογενούς ενωσιακού

εκ τούτου, η αγωγή κηρύξεως ακυρότητας που άσκησαν οι κληρονόμοι του ΚΝ δυνάμει του άρθρου 101, παράγραφος 2, ΣΛΕΕ δεν εμπίπτει στο καθ' ύλην πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 2014/104».

⁵⁹ Σκέψη 67: «Λαμβανομένων υπόψη των προεκτεθέντων, στο πρώτο προδικαστικό ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 101 ΣΛΕΕ, όπως τέθηκε σε εφαρμογή με το άρθρο 2 του κανονισμού 1/2003, σε συνδυασμό με την αρχή της αποτελεσματικότητας, έχει την έννοια ότι, στο πλαίσιο τόσο αγωγής για την κήρυξη ακυρότητας δυνάμει του άρθρου 101, παράγραφος 2, ΣΛΕΕ όσο και αγωγής αποζημίωσης για παράβαση του άρθρου 101 ΣΛΕΕ, η παράβαση του δικαίου ανταγωνισμού που διαπιστώθηκε με απόφαση εθνικής αρχής ανταγωνισμού, κατά της οποίας ασκήθηκε αγωγή ακυρώσεως ενώπιον των αρμόδιων εθνικών δικαστηρίων αλλά η οποία κατέστη απρόσβλητη μετά την επικύρωσή της από τα δικαστήρια αυτά, πρέπει να θεωρείται αποδεδειγμένη από τον ενάγοντα, μέχρι αποδείξεως του εναντίου, με συνέπεια να μεταφέρεται στον εναγόμενο το βάρος αποδείξεως που ορίζεται στο άρθρο 2, εφόσον η προβαλλόμενη με τις αγωγές αυτές παράβαση και η παράβαση που διαπιστώθηκε με την απρόσβλητη απόφαση ταυτίζονται ως προς τη φύση τους καθώς και από υλικής, προσωπικής, χρονικής και χωρικής απόψεως».

δικαίου των άρθρων 101 και 102 ΣΛΕΕ⁶⁰, η οποία πραγματώνεται στην περίπτωση των αγωγών κήρυξης της ακυρότητας συμφωνίας κατ' άρθρο 101 §2 ΣΛΕΕ μόνο μέσω της de facto εφαρμογή του άρθρου 9 §2 της Οδηγίας 2014/104/ΕΕ σε περιπτώσεις που δεν εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του⁶¹.

Τα ανωτέρω εφαρμόζονται μόνο σε αγωγές που έχουν ως νομική βάση κάποιον ενωσιακό κανόνα ανταγωνισμού. Με άλλα λόγια, το μαχητό, εν προκειμένω, τεκμήριο περί της ύπαρξης παράβασης το οποίο απορρέει από απρόσβλητη απόφαση εθνικής αρχής ανταγωνισμού καταλαμβάνει αγωγές με αίτημα την ακύρωση συμφωνίας που υπόκειται στην απαγόρευση του άρθρου 101§1 ΣΛΕΕ κατ' εφαρμογή της §2 του εν λόγω άρθρου, και όχι κατ' εφαρμογή των αντίστοιχων διατάξεων του νόμου 3959/2011. Συνεπώς, η αρχή της αποτελεσματικότητας υπό την προαναφερθείσα έννοια τυγχάνει εφαρμογής μόνο όταν η διαπιστωθείσα παραβίαση σχετίζεται με ενωσιακής προέλευσης κανόνα του δικαίου του ανταγωνισμού⁶².

Δ. Χρονικό πεδίο εφαρμογής

1. Γενικά

Για τον καθορισμό του χρονικού πεδίου εφαρμογής του άρθρου 9 της Οδηγίας 2014/104/ΕΕ αλλά και του ν. 4529/2018, κομβικής σημασίας είναι η φύση της διατάξεως του άρθρου αυτού και ειδικότερα ο χαρακτηρισμός αυτής ως διατάξεως δικονομικού ή ουσιαστικού δικαίου. Και αυτό διότι, βάσει πάγιας νομολογίας του ΔΕΕ⁶³, *«αντιθέτως προς τους διαδικαστικούς κανόνες, που εφαρμόζονται γενικώς κατά την ημερομηνία έναρξης της ισχύος τους, οι ουσιαστικοί κανόνες του δικαίου της Ένωσης πρέπει να ερμηνεύονται, προκειμένου να διασφαλίζεται η τήρηση των αρχών της ασφάλειας δικαίου και της προστασίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης, υπό την έννοια ότι αφορούν καταστάσεις που έχουν διαμορφωθεί πριν από την έναρξη της ισχύος τους μόνον καθόσον προκύπτει σαφώς από το γράμμα τους, τους σκοπούς τους ή την οικονομία τους ότι πρέπει να παράγουν τέτοια αποτελέσματα»*.

Ο νέος κανόνας ουσιαστικού δικαίου έχει εφαρμογή από την έναρξη ισχύος της πράξης με την οποία θεσπίζεται. Όσον αφορά τις οδηγίες, ενδιαφέρει η λήξη της προθεσμίας μεταφοράς στο

⁶⁰ ΔΕΕ, απόφαση της 20.04.2023, υποθ. Repsol, C- 25/21, ECLI:EU:C:2023:298, σκ. 61-62.

⁶¹ Κινινή Ε., Σχόλιο σε ΔΕΕ της 20.4.2023, C-25/21, ΖΑ, ΑΖ, ΒΧ, CV, DU, ET, κατά Repsol Comercial de Productos Petrolíferos SA, ΕΕμπΔ 3/2023, σελ. 942.

⁶²Κινινή Ε., ο.π., σελ. 942.

⁶³ ΔΕΕ, απόφαση της 22.06.2022, υποθ. Volvo AB, C- 267/20, ECLI:EU:C:2022:494, σκ. 31, απόφαση της 03.06.2021, υποθ. Jumbocarry Trading, C-39/20, ECLI:EU:C:2021:435, σκ. 28 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία.

εσωτερικό δίκαιο⁶⁴. Συνεπώς, οι ουσιαστικού δικαίου διατάξεις μίας οδηγίας εφαρμόζονται επί εννόμων καταστάσεων οι οποίες γεννήθηκαν μετά τη λήξη της προθεσμίας μεταφοράς τους στο εθνικό δίκαιο των κρατών - μελών, αλλά και επί εννόμων καταστάσεων που γεννήθηκαν μεν υπό το κράτος του παλαιότερου κανόνα, παράγουν, δε, τα αποτελέσματά τους σε μεταγενέστερο χρονικό σημείο, κατά το οποίο έχει πλέον αρχίσει να εφαρμόζεται ο νέος ουσιαστικός κανόνας δικαίου που μας αφορά. Αυτό σημαίνει ότι από τον νέο κανόνα ουσιαστικού δικαίου καταλαμβάνονται προφανώς οι νέες έννομες καταστάσεις και σχέσεις, αλλά και εκείνες οι οποίες δεν διαμορφώθηκαν οριστικώς υπό το κράτος του προγενέστερου κανόνα δικαίου, υπό την έννοια ότι το νέο νομικό καθεστώς διέπει τα μελλοντικά αποτελέσματα καταστάσεων και σχέσεων που γεννήθηκαν πριν την δημιουργία του, με μοναδική επιφύλαξη την αρχής της μη αναδρομικότητας των νομικών πράξεων.

Η Οδηγία 2014/104/ΕΕ περιέχει ειδική διάταξη η οποία καθορίζει ρητώς τις προϋποθέσεις της διαχρονικής εφαρμογής των ουσιαστικών και των μη ουσιαστικών διατάξεών της, το άρθρο 22⁶⁵. Δοθέντος ότι το άρθρο 9, όπως εκτενώς αναλύθηκε και ανωτέρω, αποτελεί διάταξη ουσιαστικού δικαίου, και όπως απεφάνθη του ΔΕΕ στην υπόθεση Cogeco Communications⁶⁶ «δυνάμει του άρθρου 22 παρ. 1 της Οδηγίας 2014/104/ΕΕ, τα κράτη μέλη όφειλαν να διασφαλίζουν τη μη αναδρομική εφαρμογή των εθνικών διατάξεων που θεσπίζουν κατ' εφαρμογήν του άρθρου 21 της οδηγίας, προκειμένου να συμμορφωθούν προς τις ουσιαστικές διατάξεις της». Συνεπώς, οι ουσιαστικού δικαίου διατάξεις της οδηγίας 2014/104/ΕΕ δεν έχουν αναδρομική ισχύ, αλλά εφαρμόζονται μόνο σε έννομες σχέσεις γεννηθείσες μετά την λήξη της προθεσμίας μεταφοράς της οδηγίας, είτε αυτή έχει μεταφερθεί στο εσωτερικό δίκαιο, είτε όχι.

2. Αγωγές που εμπίπτουν στο ratio temporis της Οδηγίας 2014/104/ΕΕ

Οι ρυθμίσεις, λοιπόν, της Οδηγίας αλλά και του ν. 4529/2018 και ειδικότερα το δεσμευτικό αποτέλεσμα του άρθρου 9 καταλαμβάνει σε κάθε περίπτωση τις νέες αποζημιωτικές αξιώσεις, ήτοι αυτές που γεννήθηκαν μετά τις 27.12.2016 (λήξη της προθεσμίας μεταφοράς της οδηγίας στο εσωτερικό δίκαιο) και στηρίζονται σε απόφαση αρχής ανταγωνισμού που κατέστη απρόσβλητη ή σε απόφαση δικαστηρίου που κατέστη αμετάκλητη μετά την ανωτέρω ημερομηνία.

⁶⁴ ΔΕΕ, απόφαση της 16.05.2019, υποθ. Luminor Bank, C - 8/18, ECLI:EU:C:2019:429, σκ. 32 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία.

⁶⁵ Άρθρο 22 Οδηγία 2014/104/ΕΕ: «1. Τα κράτη μέλη διασφαλίζουν ότι τα εθνικά μέτρα που θεσπίζουν σύμφωνα με το άρθρο 21 προκειμένου να συμμορφωθούν με τις ουσιαστικές διατάξεις της παρούσας οδηγίας δεν εφαρμόζονται αναδρομικά. 2. Τα κράτη μέλη διασφαλίζουν ότι τα εθνικά μέτρα που θεσπίζονται σύμφωνα με το άρθρο 21, εκτός από αυτά που αναφέρονται στην παράγραφο 1 δεν ισχύουν για αγωγές αποζημίωσης που ασκούνται ενώπιον εθνικού δικαστηρίου πριν από τις 26 Δεκεμβρίου 2014».

⁶⁶ ΔΕΕ, απόφαση της 28.03.2019, Cogeco Communications, C - 637/17, ECLI:EU:C:2019:263, σκ. 26.

Αναφορικά με τις αποζημιωτικές αξιώσεις που γεννήθηκαν πριν τις 27.12.2016 (παλαιές αξιώσεις), αυτές εμπίπτουν επίσης στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 9, εφόσον στηρίζονται σε απόφαση αρχής ανταγωνισμού που κατέστη απρόσβλητη με τον έναν ή τον άλλο τρόπο, μετά την 27^η.12.2016. Και αυτό διότι αυτές οι παλαιές αξιώσεις αποτελούν, μεν, καταστάσεις δημιουργηθείσες υπό το κράτος του προγενέστερου δικαίου που όμως παράγουν τα αποτελέσματά τους (δεσμευτικότητα) ή με άλλα λόγια διαμορφώνονται τελικώς δυνάμει γεγονότος που έλαβε χώρα υπό το κράτος του ισχύοντος δικαίου. Το γεγονός αυτός αποτελεί είτε η παρέλευση της προθεσμίας για την άσκηση ενδίκου βοηθήματος επί τω τέλει ακύρωσης της απόφασης της αρχής ανταγωνισμού με την οποία διαπιστώνεται παράβαση του δικαίου του ελεύθερου ανταγωνισμού, είτε η έκδοση αμετάκλητης απόφασης δικαστηρίου που απορρίπτει τέτοιο ένδικο βοήθημα, επικυρώνοντας την απόφαση της αρχής ανταγωνισμού.

3. Αγωγές που δεν εμπίπτουν στο ratio temporis της Οδηγίας 2014/104/ΕΕ

Προφανώς δεν καταλαμβάνονται ευθέως από το άρθρο 9 παλαιές αξιώσεις αποζημίωσης από παραβιάσεις του δικαίου του ανταγωνισμού οι οποίες βασίζονται σε απόφαση αρχής ανταγωνισμού που διαπιστώνει την επίμαχη παραβίαση και δεν υπόκειται πλέον σε αναθεώρηση πριν ήδη τις 27.12.2016. Οι εν λόγω αξιώσεις δημιουργήθηκαν και διαμορφώθηκαν οριστικώς πριν την έναρξη ισχύος του νέου κανόνα δικαίου, οπότε στερείται λογικής η κάλυψή τους από αυτόν.

Πάντως, εφόσον διαπιστώνεται η παραβίαση των άρθρων 101-102 ΣΛΕΕ με απόφαση αρχής ανταγωνισμού ή τακτικού δικαστηρίου που αποφαίνεται επί της ορθότητας και της νομιμότητας της κρίσης της αρχής ανταγωνισμού και επικυρώνει την απόφαση αυτής, καθιστώντας την πλέον απρόσβλητη, έστω και πριν την 27^η.12.2016, η σύμφωνη με την αρχή της αποτελεσματικότητας και της ισοδυναμίας του ενωσιακού δικαίου ερμηνεία υπαγορεύει την αξιοποίηση της εργασίας και της αξιολόγησης της αρχής ανταγωνισμού. Και αυτό διότι η αρχή ανταγωνισμού διαθέτει ταυτόχρονα εξειδικευμένες γνώσεις νομικής φύσεως πάνω σε ζητήματα που άπτονται του δικαίου του ανταγωνισμού και ευρείες εξουσίες έρευνας και συλλογής αποδεικτικού υλικού⁶⁷.

⁶⁷ Κουτσούκη Δ., Η αξίωση αποκατάστασης της ζημίας από οριζόντια σύμπραξη επιχειρήσεων (καρτέλ) κατά το Ν 4529/2018, 2024, σελ. 180, αντίθετα Μαρίνος, Η δέσμευση των πολιτικών δικαστηρίων από απόφαση της Επιτροπής Ανταγωνισμού σε αγωγή αποζημιώσεως λόγω παραβάσεως των κανόνων ανταγωνισμού, ΕλλΔνη 2/2020, σελ. 335: «Με το σκεπτικό αυτό αν μια διάταξη της ΕπΑντ ή διοικητικού δικαστηρίου που αποφαίνεται επί προσφυγής κατ' αυτής έχει καταστεί «τελική» πριν την θέση σε ισχύ του ελληνικού νόμου που μεταφέρει την Οδηγία στο ελληνικό δίκαιο (άρθρο 17 ν. 4929/2018, εύλογο είναι να γίνει δεκτό ότι δεν αναπτύσσει την δέσμευση του άρθρου 9 § 1 Οδ., εφόσον την υπαγάγει στις αυτή εμπίπτει στις «ουσιαστικές διατάξεις» (διατάξεις ουσιαστικού δικαίου) της Οδηγίας (άρθρο 22 § 1), όπως είναι ορθό».

Μάλιστα το ίδιο το ΔΕΕ αναγνώρισε στην πρόσφατη υπόθεση Repsol⁶⁸ ότι «θα καθίστατο υπερβολικά δυσχερές εάν γινόταν δεκτό ότι οι απρόσβλητες αποφάσεις μιας αρχής ανταγωνισμού δεν παράγουν κανένα αποτέλεσμα σε αστικές δίκες αποζημίωσης ή στις αγωγές που κατατείνουν στην αναγνώριση της ακυρότητας συμφωνιών ή αποφάσεων απαγορευόμενων από το άρθρο αυτό [...] πρέπει να γίνει δεκτό ότι, ειδικότερα, στο πλαίσιο διαδικασιών σχετικών με τέτοιες αγωγές οι οποίες ασκούνται ενώπιον δικαστηρίου του κράτους μέλους στο οποίο η αρχή ανταγωνισμού ασκεί τις αρμοδιότητές της, η εκ μέρους της εν λόγω αρχής διαπίστωση παράβασης του δικαίου του ανταγωνισμού αποδεικνύει την ύπαρξη της παράβασης μέχρι αποδείξεως του εναντίου, αποδείξεως η οποία βαρύνει τον εναγόμενο, εφόσον η προβαλλόμενη παράβαση αντιστοιχεί, ως προς τη φύση της, καθώς και από υλικής, προσωπικής, χρονικής και χωρικής απόψεως, με την παράβαση που διαπιστώθηκε με την απρόσβλητη απόφαση».

Αναφορικά, λοιπόν, με αγωγές αποζημίωσης από παραβίαση των άρθρων 101-102 ΣΛΕΕ, οι οποίες ασκήθηκαν πριν την 27^η.12.2016 (καταληκτική ημερομηνία ενσωμάτωσης της Οδηγίας 2014/104/ΕΕ), η απόφαση εθνικής αρχής ανταγωνισμού που κατέστη απρόσβλητη κατά τον ως άνω χρονικό σημείο μπορεί να εκτιμηθεί μόνο ως μαχητό τεκμήριο για την απόδειξη της προϋπόθεσης της παρανομίας, η αποδόμηση της οποίας βαρύνει πλέον τον εναγόμενο κατά παρέκκλιση από το άρθρο 2 Καν. 1/2003.

Κεντρικό σημείο της προαναφερθείσας ανάπτυξης αποτελεί η αρχή της αποτελεσματικότητας, ένα ερμηνευτικό εργαλείο το οποίο χρησιμοποιείται πολύ συχνά από το ΔΕΕ, εισάγοντας περιορισμούς στη δικονομική αυτονομία των κρατών μελών. Πρόκειται για μία νομολογιακής προελεύσεως αρχή του δικαίου της ΕΕ, κατά την οποία, όταν ελλείπει σχετική ενωσιακή ρύθμιση, απόκειται στο κάθε κράτος μέλος να ορίσει τα αρμόδια δικαστήρια και τα κατάλληλα ένδικα βοηθήματα που θα κατοχυρώσουν την προστασία των απορρεόντων από το ενωσιακό δίκαιο δικαιωμάτων, υπό την προϋπόθεση ότι, οι εθνικοί κανόνες δικαίου δεν θα καθιστούν εξαιρετικά δυσχερή ή ουσιαστικά αδύνατη την άσκηση των ενωσιακών δικαιωμάτων⁶⁹.

Από το περιεχόμενο της Οδηγίας 2014/104/ΕΕ και ειδικότερα από την αιτιολογική σκέψη 11⁷⁰ προκύπτει ότι το σύστημα της ιδιωτικής επιβολής των κανόνων ανταγωνισμού, η πραγμάτωση

⁶⁸ ΔΕΕ, απόφαση της 20.04.2023, υποθ. Repsol, C – 25/21, ECLI:EU:C:2023:298, σκ. 61-62.

⁶⁹ Β. Χριστιανός, Ρ-Ε Παπαδοπούλου, Μ. Περάκης, Εισαγωγή στο δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, β' έκδοση 2021, σελ. 274-275.

⁷⁰ Αιτιολογική σκέψη 11 της Οδηγίας 2014/104/ΕΕ: «[...] Όλοι οι εθνικοί κανόνες που διέπουν την άσκηση του δικαιώματος αποζημίωσης για ζημία προκληθείσα λόγω παράβασης του άρθρου 101 ή του άρθρου 102 ΣΛΕΕ, μεταξύ άλλων εκείνοι που αφορούν πτυχές που δεν ρυθμίζονται από την παρούσα οδηγία, όπως η έννοια της αιτιώδους συνάφειας μεταξύ παράβασης και ζημίας, πρέπει να συνάδουν με τις αρχές της αποτελεσματικότητας και της ισοδυναμίας. Τούτο σημαίνει ότι η διατύπωση και η εφαρμογή τους δεν θα πρέπει να καθιστούν υπερβολικά δυσχερή ή

του οποίου επέρχεται μέσω της αποτελεσματικής άσκησης και τελικώς της ευδοκίμησης των αποζημιωτικών αξιώσεων των ζημιωθέντων από παραβίαση των άρθρων 101 και 102 ΣΛΕΕ είναι άμεσα συνδεδεμένο με την αρχή της αποτελεσματικότητας. Και αυτό διότι η οδηγία είναι ελάχιστης εναρμόνισης και ως εκ τούτου παρέχει στα κράτη – μέλη τη δυνατότητα θέσπισης ακόμα και ευνοϊκότερων διατάξεων κατά τη μεταφορά αυτής⁷¹, ευχέρεια που σε πολλές περιπτώσεις δεν αξιοποιείται ορθά ή δεν αξιοποιείται καθόλου.

Πέραν των υποθέσεων που σχετίζονται με την εφαρμογή και την ερμηνεία του άρθρου 9, το ΔΕΕ έχει χρησιμοποιήσει σε αρκετές υποθέσεις την αρχή της αποτελεσματικότητας επί τω τέλει διεύρυνσης των προϋποθέσεων άσκησης του δικαιώματος αποζημίωσης από παραβίαση του δικαίου του ανταγωνισμού και γενικότερα προς τον σκοπό λιγότερο αυστηρής οριοθέτησης των ζητημάτων που άπτονται της ικανοποίησης αποζημιωτικών αξιώσεων τέτοιου είδους, ώστε να επιτυγχάνεται η αποτελεσματικότερη εφαρμογή των κανόνων ανταγωνισμού.

Στην υπόθεση, λ.χ., Heureka Group a.s.⁷², το ΔΕΕ έκρινε ότι δεν συνάδει με το άρθρο 10 της Οδηγίας 2014/104/ΕΕ⁷³ και την αρχή της αποτελεσματικότητας δυνάμει της οποίας το άρθρο αυτό εφαρμόζεται και ερμηνεύεται ρύθμιση του δικαίου κράτους – μέλους, προβλέπουσα «τριετή παραγραφή των αξιώσεων αποζημίωσης λόγω διαρκών παραβάσεων των κανόνων του δικαίου ανταγωνισμού της Ένωσης η οποία αρχίζει, ανεξάρτητα και χωριστά για κάθε επιμέρους ζημία που προκαλείται από μια τέτοια παράβαση, από το χρονικό σημείο κατά το οποίο ο ζημιωθείς έλαβε γνώση ή μπορεί ευλόγως να θεωρηθεί ότι έλαβε γνώση του ότι υπέστη τέτοια επιμέρους ζημία καθώς και της ταυτότητας του υπόχρεου προς αποκατάστασή της, χωρίς ο ζημιωθείς να γνωρίζει ότι η οικεία συμπεριφορά συνιστά παράβαση των κανόνων του ανταγωνισμού και χωρίς η παράβαση αυτή να έχει παύσει και δεν μπορεί να ανασταλεί ή να διακοπεί κατά τη διάρκεια της έρευνας της Ευρωπαϊκής Επιτροπής σχετικά με μια τέτοια παράβαση. Επιπλέον, το άρθρο 10 της οδηγίας 2014/104 αντιτίθεται σε μια τέτοια ρύθμιση επίσης στο μέτρο που αυτή δεν προβλέπει αναστολή της παραγραφής τουλάχιστον έως ένα έτος μετά την ημερομηνία κατά την οποία η απόφαση με την οποία διαπιστώνεται η παράβαση καθίσταται απρόσβλητη»⁷⁴.

πρακτικά αδύνατη την άσκηση του κατοχυρωμένου από τη ΣΛΕΕ δικαιώματος αποζημίωσης ούτε να είναι λιγότερο ευνοϊκές σε σχέση με τους κανόνες που διέπουν ανάλογες εγχώριες αγωγές. Όταν τα κράτη μέλη θέτουν άλλες προϋποθέσεις για την αποζημίωση στο εθνικό δίκαιο, όπως ο καταλογισμός, η καταλληλότητα ή η ενοχή, θα πρέπει να έχουν τη δυνατότητα να διατηρούν τις προϋποθέσεις αυτές, στον βαθμό που είναι σύμφωνες με τη νομολογία του Δικαστηρίου, τις αρχές της αποτελεσματικότητας και της ισοδυναμίας και την παρούσα οδηγία».

⁷¹ Λ. Αθανασίου εις ΔικΕλΑντ, β' έκδοση 2020, §24, αρ. 35.

⁷² ΔΕΕ, απόφαση της 18.04.2024, υποθ. Heureka Group a.s., C-605/21, ECLI:EU:C:2024:324.

⁷³ Με το άρθρο 10 ρυθμίζονται τα ζητήματα της παραγραφής των αποζημιωτικών αξιώσεων από παραβίαση του δικαίου του ανταγωνισμού.

⁷⁴ Σκέψη 94-95.

Ε. Οι δεσμευτικές αποφάσεις της ΕΑ και της ΕΕΤΤ ως ελληνικών αρχών ανταγωνισμού

1. Οι αποφάσεις που δεσμεύουν το πολιτικό δικαστήριο

Σύμφωνα με το άρθρο 2 παρ. 4 ν. 4529/2018, οι εθνικές αρχές ανταγωνισμού είναι η Επιτροπή Ανταγωνισμού (ΕΑ) και η Εθνική Επιτροπή Τηλεπικοινωνιών και Ταχυδρομείων (ΕΕΤΤ), όταν εφαρμόζει τα άρθρα 1 και 2 ν. 3959/2011 και τα άρθρα 101 και 102 ΣΛΕΕ.

Δυνάμει, λοιπόν, του άρθρου 9 της Οδηγίας 2014/104/ΕΕ και του Νόμου 4529/2018, ο οποίος τέθηκε σε ισχύ προς το σκοπό ενσωμάτωσης της οδηγίας αυτής στην ελληνική έννομη τάξη, ο πολιτικός δικαστής δεσμεύεται από τις απρόσβλητες αποφάσεις των εθνικών αρχών ανταγωνισμού με τις οποίες διαπιστώνεται παραβίαση είτε των άρθρων 101-102 ΣΛΕΕ είτε των άρθρων 1-2 ν. 3959/2011. Αναφορικά με την έννοια του όρου «απρόσβλητη απόφαση» θα γίνει λόγος στο επόμενο υποκεφάλαιο. Το δεσμευτικό αποτέλεσμα του άρθρου 9 καθιερώνει ένα είδος αμάχητου τεκμηρίου περί της ύπαρξης παράβασης των κανόνων του ανταγωνισμού, την οποία ο ενάγων δε χρειάζεται ούτε να επικαλεστεί, ούτε να αποδείξει και ο εναγόμενος δε μπορεί να αμφισβητήσει, αναπτύσσοντας ισχυρισμούς για την ανατροπή του τεκμηρίου⁷⁵.

Ενόψει των ανωτέρω, δεν παράγουν δέσμευση όλες οι **αποφάσεις** των ελληνικών αρχών ανταγωνισμού, αλλά μόνο εκείνες **με τις οποίες διαπιστώνεται η παραβίαση των κανόνων ανταγωνισμού** κατ' άρθρο 14§2 στοιχ. α ν. 3959/2011⁷⁶ και εν συνεχεία, κατ' άρθρο 25 §1 στοιχ. α-δ ν. 3959/2011⁷⁷, είτε απευθύνονται συστάσεις στις εμπλεκόμενες επιχειρήσεις, είτε επιβάλλεται η υποχρέωση παύσης της διαπιστωθείσας αντι – ανταγωνιστικής συμπεριφοράς και παράλειψης αυτής στο μέλλον, ενδεχομένως, κατόπιν της λήψης μέτρων συμπεριφοράς ή διαρθρωτικού χαρακτήρα είτε, σε περίπτωση υπαίτιας παράβασης των κανόνων ανταγωνισμού, επιβάλλεται πρόστιμο κατ' άρθρο 25B ν. 3959/2011⁷⁸.

⁷⁵ Α. Μικρουλέα, εις ΔικΕλΑντ, β έκδοση 2020, §19, αρ. 80.

⁷⁶ Άρθρο 14 §2. «*Η Επιτροπή Ανταγωνισμού, ιδίως: α) Διαπιστώνει αν υφίσταται παράβαση των άρθρων 1 και 2 του παρόντος και των άρθρων 101 και 102 της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης και λαμβάνει τις αποφάσεις που αναφέρονται στα άρθρα 25 και 25Γ του παρόντος».*

⁷⁷ Άρθρο 25 §1: «*Η Επιτροπή Ανταγωνισμού αν, ύστερα από σχετική έρευνα που διεξάγεται είτε αυτεπαγγέλτως είτε κατόπιν καταγγελίας, διαπιστώσει παράβαση των άρθρων 1, 2 και 11 του παρόντος ή των άρθρων 101 και 102 της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με απόφασή της, διαζευκτικά ή σωρευτικά, μπορεί: α) να απευθύνει συστάσεις σε περίπτωση παράβασης των άρθρων 1 και 2 του παρόντος ή των άρθρων 101 και 102 της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, β) να υποχρεώσει τις ενδιαφερόμενες επιχειρήσεις ή τις ενώσεις επιχειρήσεων να παύσουν την παράβαση και να παραλείπουν αυτή στο μέλλον, γ) να επιβάλει μέτρα συμπεριφοράς ή διαρθρωτικού χαρακτήρα, τα οποία πρέπει να είναι αναγκαία και πρόσφορα για την παύση της παράβασης, ανάλογα με το είδος και τη βαρύτητα αυτής [...], δ) να επιβάλει πρόστιμο κατά την παρ. 1 του άρθρου 25B στις επιχειρήσεις ή ενώσεις επιχειρήσεων που, εκ προθέσεως ή εξ αμελείας, υπέπεσαν στην παράβαση [...]*».

⁷⁸ Κουτσούκη Δ., ο.π., σελ. 154, Α. Μικρουλέα, εις ΔικΕλΑντ, β' έκδοση 2020, §19, αρ. 83.

Εξίσου δεσμευτικές είναι και οι **αποφάσεις** της ΕΑ, οι οποίες εκδίδονται κατ' εφαρμογή του άρθρου 29Α ν. 3959/2011⁷⁹, ήτοι **στο πλαίσιο της διαδικασίας διευθέτησης της διαφοράς** κατόπιν αιτήματος της ελεγχόμενης επιχείρησης, η οποία κατά τη ρητή διατύπωση του άρθρου 29Α στοιχ. γ, παραδέχεται την αποδιδόμενη σε αυτήν παράβαση, γεγονός το οποίο αποτελεί προϋπόθεση για την επιτυχή διευθέτηση της διαφοράς⁸⁰. Ωστόσο, η παραδοχή από την ελεγχόμενη επιχείρηση της τέλεσης παραβίασης των κανόνων ανταγωνισμού δεν επιφέρει ουδένα αποτέλεσμα και δεν λογίζεται ως αμάχητο τεκμήριο, σε περίπτωση κατά την οποία η διαδικασία της διευθέτησης αποτύχει, οπότε, κατά το δεύτερο εδάφιο του στοιχείου γ' του άρθρου 29Α, «η δήλωση του ελεγχόμενου περί παραδοχής της παράβασης, όπως περιλαμβάνεται στις παρατηρήσεις που υπέβαλε, θεωρείται ανακληθείσα και δεν μπορεί να ληφθεί υπόψη ούτε από την Επιτροπή ούτε από τα δικαστήρια». Θα μπορούσε να εκτιμηθεί ελεύθερα από το πολιτικό δικαστήριο ως δικαστικό τεκμήριο. Με άλλα λόγια, απολύτως δεσμευτική είναι η απόφαση της ΕΑ, με την οποία περατώνεται η διαδικασία ενώπιον της με διευθέτηση⁸¹, καθώς μόνο σε μια τέτοια απόφαση εμπεριέχεται χωρίς αμφιβολία παραδοχή αναφορικά με τη διαπιστωθείσα από την ΕΑ παραβίαση του δικαίου του ελεύθερου ανταγωνισμού, την οποία μάλιστα αποδέχεται και ο ίδιος ο παραβάτης, ήτοι η εμπλεκόμενη στη διαδικασία και ελεγχόμενη από την ΕΑ επιχείρηση.

Τέλος, το αμάχητο τεκμήριο του άρθρου 9 απορρέει και από τις **αποφάσεις** της Ολομέλεια της ΕΑ, **με τις οποίες** κατ' άρθρο 14§2 στοιχ. ζ ν. 3959/2011⁸², **ανακαλείται το ευεργέτημα της απαλλαγής**. Η μία περίπτωση είναι αυτή της ατομικής ανάκλησης του ευεργετήματος εφαρμογής κανονισμού ομαδικής απαλλαγής, όταν, δηλαδή, συγκεκριμένη συμφωνία, απόφαση ή εναρμονισμένη πρακτική, μολονότι είχε κριθεί ότι εμπίπτει σε εκδοθέντα από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή κανονισμό ομαδικής απαλλαγής, ακολούθως διαπιστώνεται ότι παράγει αποτελέσματα

⁷⁹ Άρθρο 29Α: «Με απόφαση της Επιτροπής Ανταγωνισμού μπορεί να θεσπιστεί διαδικασία διευθέτησης διαφορών για τις επιχειρήσεις που παραδέχονται την αποδιδόμενη σε αυτούς παράβαση των άρθρων 1, 1Α και 2 του παρόντος ή των άρθρων 101 και 102 της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης [...] Σε περίπτωση διευθέτησης της διαφοράς, η Επιτροπή εκδίδει απόφαση κατ' απλοποιημένη διαδικασία, στην οποία, μεταξύ άλλων, βεβαιώνονται η τέλεση της αποδιδόμενης παράβασης, καθώς και το γεγονός της διευθέτησης της διαφοράς, και επιβάλλονται οι ανάλογες κυρώσεις».

⁸⁰ Άρθρο 29Α (γ): «Στη διαδικασία αυτή προβλέπεται υποχρεωτικά η παραδοχή από τον ελεγχόμενο της αποδιδόμενης σε αυτόν παράβασης ως προϋπόθεση για τη διευθέτηση της διαφοράς. Εάν τελικά η διευθέτηση δεν επιτευχθεί, η δήλωση του ελεγχόμενου περί παραδοχής της παράβασης, όπως περιλαμβάνεται στις παρατηρήσεις που υπέβαλε, θεωρείται ανακληθείσα και δεν μπορεί να ληφθεί υπόψη ούτε από την Επιτροπή ούτε από τα δικαστήρια».

⁸¹ Κουτσούκη Δ., ο.π., σελ 154.

⁸² Άρθρο 14 §2: « Η Επιτροπή Ανταγωνισμού, ιδίως [...] (ζ) Ανακαλεί με απόφασή της το ευεργέτημα της απαλλαγής: αα) σύμφωνα με την παρ. 2 του άρθρου 29 του Κανονισμού (ΕΚ) αριθμ. 1/2003 του Συμβουλίου, της 16ης Δεκεμβρίου 2002, για την εφαρμογή των κανόνων ανταγωνισμού που προβλέπονται στα άρθρα 81 και 82 της Συνθήκης για την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας (L 1), ββ) όταν σε συγκεκριμένη περίπτωση, συμφωνίες, εναρμονισμένες πρακτικές ή αποφάσεις ενώσεων επιχειρήσεων που εμπίπτουν σε απόφαση εξαίρεσης συμπτύξεων κατά κατηγορίες που έχει εκδοθεί από την Επιτροπή Ανταγωνισμού κατά την παρ. στ', παράγουν αποτελέσματα τα οποία δεν συμβιβάζονται με την παρ. 3 του άρθρου 1».

ασυμβίβαστα με το άρθρο 101 §3 ΣΛΕΕ στο έδαφος της ελληνικής επικράτειας ή σε μέρος αυτού, οπότε η ΕΑ κατ' εφαρμογή του άρθρου 29 §2 Καν. 1/2003, εκδίδει απόφαση με την οποία ανακαλείται το ευεργέτημα της υπαγωγής στον κανονισμό ομαδικής απαλλαγής εντός της ελληνικής επικράτειας. Η άλλη περίπτωση αφορά και πάλι σε ατομική ανάκληση του ευεργετήματος απαλλαγής, το οποίο, όμως, απορρέει από απόφαση της ΕΑ για την εξαίρεση συμπράξεων κατά κατηγορίες κατ' άρθρο 14§2 στοιχ. στ' ν. 3959/2011⁸³.

Δεδομένου ότι η απόφαση ανάκλησης του ευεργετήματος απαλλαγής συνεπάγεται την εφαρμογή των άρθρων 101 ΣΛΕΕ και 1 ν. 3959/2011, συνοδεύεται από παραδοχή σχετικά με την διαπίστωση της ύπαρξης παραβίασης των άρθρων αυτών, η οποία, όπως και η απόφαση ανάκλησης στο σύνολό της, ισχύει για το μέλλον, χωρίς να αναπτύσσει αναδρομικά αποτελέσματα⁸⁴. Συνεπώς, και το δεσμευτικό αποτέλεσμα του άρθρου 9 της Οδηγίας και του ελληνικού νόμου αναπτύσσει τα αποτελέσματά του μετά την έκδοση της απόφαση περί ανάκλησης, η οποία δε δύναται να χρησιμοποιηθεί για την απόδειξη της τέλεσης παράβασης του άρθρου 101 ΣΛΕΕ ή του άρθρου 1 ν. 3959/2011 που τοποθετείται σε χρονικό σημείο προγενέστερο της έκδοσης της απόφασης⁸⁵.

2. Οι εν τοις πράγμασι δεσμευτικές αποφάσεις της ΕΑ

Από ορισμένες αποφάσεις της ΕΑ, μολονότι δεν εμπεριέχεται σε αυτές ξεκάθαρη και αδιαμφισβήτητη παραδοχή περί της ύπαρξης ή αλλιώς της τέλεσης παραβίασης των διατάξεων του δικαίου του ελεύθερου ανταγωνισμού, παράγεται μια εν τοις πράγμασι δεσμευτικότητα, στηριζόμενη στις προκαταρκτική εκτίμηση της ΕΑ, την οποία το πολιτικό δικαστήριο καλείται να συνεκτιμήσει. Υπό το πρίσμα αυτό, στην προκειμένη περίπτωση, δεν υφίσταται το αμάχητο τεκμήριο του άρθρου 9 που απαλλάσσει τον ενάγοντα από το βάρος απόδειξης της πλήρωσης της προϋπόθεσης του παρανόμου, ήτοι της παραβίασης των άρθρων 101-102 ΣΛΕΕ ή 1-2 ν. 3959/2011, αλλά ιδρύεται η λεγόμενη ένδειξη ή αρχή απόδειξης της αντίθεσης της συμπεριφοράς της ελεγχόμενης επιχείρησης – εναγόμενης στους κανόνες ανταγωνισμού⁸⁶.

Τέτοιου είδους **αποφάσεις** τις οποίες το πολιτικό δικαστήριο καλείται να συνεκτιμήσει, αφού λάβει υπόψιν του και τους αντίθετους ισχυρισμούς του εναγόμενου, είναι εκείνες με τις οποίες η ΕΑ **κάνει δεκτές και καθιστά υποχρεωτικές τις προτεινόμενες από τις ελεγχόμενες επιχειρήσεις δεσμεύσεις προς παύση πιθανολογούμενης παραβίασης**, κατ' εφαρμογή του

⁸³ Κουτσούκη Δ., ο.π., σελ. 154-155.

⁸⁴ Ηλ. Σουφλερός, Ο Κανονισμός 1/2003 για την εφαρμογή των κανόνων ανταγωνισμού της ΕΕ (Άρθρα 101 & 102 ΣΛΕΕ), Εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2015, σελ. 354-355.

⁸⁵ Κουτσούκη Δ., ο.π., σελ. 155.

⁸⁶ Κουτσούκη Δ., ο.π., σελ 137.

άρθρου 25Γ ν. 3959/2011⁸⁷. Το πολιτικό δικαστήριο, λοιπόν, θα οδηγηθεί στον σχηματισμό δικανικής πεποίθησης αναφορικά με την ουσιαστική βασιμότητα της ασκηθείσας αγωγής αποζημίωσης και ειδικότερα αναφορικά με την ουσιαστική βασιμότητα της παρανομίας που στα πλαίσια του ειδικού αυτού καθεστώτος αδικοπρακτικής ευθύνης συνίσταται στην παραβίαση των κανόνων ανταγωνισμού, χωρίς να δεσμεύεται πλήρως και κατά την έννοια του άρθρου 9 από την απόφαση ανάληψης δεσμεύσεων⁸⁸. Εντούτοις, δέον κρίνεται να επισημανθεί ότι, όπως και στην περίπτωση κατά την οποία η Ευρωπαϊκή Επιτροπή αποδέχεται τις αναληφθείσες δεσμεύσεις και τις καθιστά υποχρεωτικές εκδίδοντας σχετική απόφαση κατά το άρθρο 9 Καν. 1/2003, έτσι και στην συγκεκριμένη περίπτωση, δεν γίνεται να αγνοηθεί εντελώς το γεγονός ότι η ΕΑ κίνησε, αυτεπαγγέλτως ή κατόπιν καταγγελίας τη σχετική διαδικασία, διεξήγαγε έρευνες και συγκέντρωσε αποδεικτικό υλικό, δυνάμει του οποίου οδηγήθηκε στην αποδοχή των προτεινόμενων δεσμεύσεων «προς παύση της πιθανολογούμενης παραβίασης». Η παραβίαση αυτή, η οποία πιθανολογήθηκε δεσμεύει τα εθνικά δικαστήρια και συνιστά ένδειξη ή αρχή απόδειξης της αντίθεσης της συμπεριφοράς της ελεγχόμενης επιχείρησης στους κανόνες ανταγωνισμού⁸⁹.

Τα ίδια ισχύουν και αναφορικά με τις **αποφάσεις** της ΕΑ με τις οποίες **διατάσσονται ασφαλιστικά μέτρα**, καθώς, αν και αποτελούν μη οριστικές αποφάσεις, η λήψη ασφαλιστικών μέτρων προϋποθέτει την πιθανολόγηση της τέλεσης παράβασης που στηρίζεται στην προκαταρκτική εκτίμηση της ΕΑ, την οποία τα πολιτικά δικαστήρια καλούνται να συνεκτιμήσουν⁹⁰.

⁸⁷ Άρθρο 25Γ §1: «*Αν η Επιτροπή Ανταγωνισμού πιθανολογεί, κατά τη διάρκεια σχετικής έρευνας που διεξάγεται είτε αυτεπαγγέλτως είτε κατόπιν καταγγελίας, παράβαση των άρθρων 1, 1Α και 2 του παρόντος ή των άρθρων 101 και 102 της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, μπορεί με απόφασή της, αφού ζητήσει την άποψη των συμμετεχόντων στην αγορά, να αποδέχεται, την εκ μέρους των εμπλεκόμενων επιχειρήσεων ή ενώσεων επιχειρήσεων, ανάληψη δεσμεύσεων προς παύση της πιθανολογούμενης παράβασης και να καθιστά τις δεσμεύσεις αυτές υποχρεωτικές για τις επιχειρήσεις ή ενώσεις επιχειρήσεων [...]».*

⁸⁸ Α. Μικρουλέα εις ΔικΕλΑντ, β' έκδοση 2020, §19, αρ. 86.

⁸⁹ ΔΕΕ, απόφαση της 23^{ης} Νοεμβρίου 2017, υποθ. Garsoba, C-547/16, σκ. 28-29: «*Εκ των ανωτέρω προκύπτει ότι απόφαση ληφθείσα βάσει του άρθρου 9, παράγραφος 1, του κανονισμού 1/2003 δεν μπορεί να δημιουργεί στις εμπλεκόμενες επιχειρήσεις δικαιολογημένη εμπιστοσύνη ότι η συμπεριφορά τους συνάδει προς το άρθρο 101 ΣΛΕΕ [...] η απόφαση περί αναλήψεως δεσμεύσεων δεν μπορεί να «νομιμοποιεί» τη συμπεριφορά της εμπλεκόμενης επιχείρησης στην αγορά, πολλώ δε μάλλον αναδρομικώς. Πάντως, τα εθνικά δικαστήρια δεν δύνανται να αγνοούν τις αποφάσεις αυτού του είδους. Πράγματι, οι πράξεις αυτές έχουν εν πάση περιπτώσει χαρακτήρα αποφάσεως. Περαιτέρω, τόσο η προβλεπόμενη στο άρθρο 4, παράγραφος 3, ΣΕΕ αρχή της καλόπιστης συνεργασίας όσο και ο σκοπός της αποτελεσματικής και ενιαίας εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης περί ανταγωνισμού επιβάλλουν στο εθνικό δικαστήριο να λαμβάνει υπόψη την προκαταρκτική εκτίμηση της Επιτροπής και να τη θεωρεί ως ένδειξη ή ακόμη και ως αρχή αποδείξεως ότι η εξεταζόμενη συμφωνία αντίκειται στο άρθρο 101, παράγραφος 1 ΣΛΕΕ».*

⁹⁰ Κουτσούκη Δ., ο.π., σελ. 156.

3. Οι μη δεσμευτικές αποφάσεις της ΕΑ

Ουδεμία δέσμευση παράγουν οι αποφάσεις της ΕΑ με τις οποίες περατώνεται η διαδικασία χωρίς ουσιαστική εκτίμηση των πραγματικών περιστατικών στα οποία στηρίζονται τυχόν καταγγελίες. Πρόκειται για τις περιπτώσεις που καταγγελίες απορρίπτονται για τυπικούς λόγους, όπως, λ.χ., λόγω αναρμοδιότητας ή μη πλήρωσης των προϋποθέσεων του νόμου, οπότε δεν παράγεται αμάχητο τεκμήριο περί της ύπαρξης παραβίασης των κανόνων ανταγωνισμού, δεδομένου ότι η διαδικασία της ΕΑ περατώθηκε σε πιο πρώιμο στάδιο⁹¹. Περαιτέρω, δε δεσμεύουν τα πολιτικά δικαστήρια καθώς δε συνιστούν καν αποφάσεις, οι επιστολές του Προέδρου της ΕΑ περί μη ανάληψης δράσης κατ' άρθρο 37Α ν. 3959/2011⁹². Μάλιστα, αυτό προκύπτει και από το ίδιο το γράμμα του άρθρου 37Α, στην παράγραφο 4 του οποίου ρητώς ορίζεται ότι η επιστολή περί μη ανάληψη δράσης, δεν είναι δεσμευτική για τα δικαστήρια. Στην ίδια κατηγορία υπάγονται και οι γνώμες που διατυπώνει η ΕΑ, κατ' άρθρο 35 §3 ν. 3959/2011⁹³, λειτουργώντας ως *amicus curiae*⁹⁴.

ΣΤ. Οι δεσμευτικές αποφάσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής

1. Οι αποφάσεις που παράγουν δεσμευτικότητα

Κατά την εκδίκαση αγωγών αποζημίωσης με αίτημα την αποκατάσταση της ζημίας που προέκυψε από παραβίαση των άρθρων 101-102 ΣΛΕΕ, το πολιτικό δικαστήριο δεσμεύεται από αποφάσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, οι οποίες εκδίδονται κατ' εφαρμογή του άρθρου 7 §1 Καν. 1/2003⁹⁵,

⁹¹ Α. Μικρουλέα, εις ΔικΕλΑντ, β' έκδοση 2020, §19, αρ. 83, Δ. Κουτσούκη, ο.π., σελ. 155.

⁹² Άρθρο 37Α: «1. Ο Πρόεδρος της Επιτροπής Ανταγωνισμού, κατόπιν εισήγησης της Γενικής Διεύθυνσης Ανταγωνισμού, σε συνέχεια αιτήματος του ενδιαφερομένου, δύναται να αποφανθεί με επιστολή ως προς τη μη ανάληψη δράσης αναφορικά με το άρθρο 1 του παρόντος ή και το άρθρο 101 της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΣΛΕΕ) είτε διότι δεν πληρούνται οι προϋποθέσεις της παρ. 1 του άρθρου 1 του παρόντος ή και του άρθρου 101 ΣΛΕΕ είτε διότι πληρούνται οι προϋποθέσεις της παρ. 3 του άρθρου 1 του παρόντος ή και του άρθρου 101 ΣΛΕΕ, εφόσον συντρέχει λόγος δημοσίου συμφέροντος, όπως η επίτευξη των στόχων της βιώσιμης ανάπτυξης., 2. Ο Πρόεδρος της Επιτροπής Ανταγωνισμού, κατόπιν εισήγησης της Γενικής Διεύθυνσης Ανταγωνισμού, μπορεί να προβεί σε ανάλογη διαπίστωση αναφορικά με το άρθρο 2 του παρόντος ή και το άρθρο 102 ΣΛΕΕ., 3. Ο Πρόεδρος της Επιτροπής Ανταγωνισμού, κατόπιν εισήγησης της Γενικής Διεύθυνσης Ανταγωνισμού, ανακαλεί επιστολή μη ανάληψης δράσης που έχει εκδώσει σύμφωνα με τις παρ. 1 και 2, εάν περιέλθουν σε γνώση της Επιτροπής νέα στοιχεία, τα οποία επηρεάζουν ουσιαστικά την αξιολόγηση της συμπεριφοράς, εάν μεταβληθούν τα πραγματικά περιστατικά, ή εάν η έκδοση αυτής βασίστηκε σε αναληθή ή παραπλανητικά στοιχεία. Η ανάκληση κοινοποιείται αμελλητί στις ενδιαφερόμενες επιχειρήσεις., 4. Η επιστολή μη ανάληψης δράσης δεν είναι δεσμευτική για την Επιτροπή Ανταγωνισμού και τα δικαστήρια, 5. Με απόφαση της Επιτροπής Ανταγωνισμού εξειδικεύονται τα κριτήρια και οι προϋποθέσεις υπό τις οποίες εκδίδεται η επιστολή της παρ. 1 κατόπιν δημόσιας διαβούλευσης και καθορίζεται κάθε άλλο θέμα σχετικό με την εφαρμογή του παρόντος.»

⁹³ Άρθρο 35§3: «Τα δικαστήρια κάθε δικαιοδοσίας, τα οποία εφαρμόζουν κατά την παράγραφο 2 τα άρθρα 101 και 102 της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, μπορούν να ζητούν από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή να διαβιβάσει σε αυτά πληροφορίες που κατέχει ή να διατυπώσει τη γνώμη της επί ζητημάτων που άπτονται της εφαρμογής της Ευρωπαϊκής νομοθεσίας περί ανταγωνισμού. Μπορούν, επίσης, να ζητούν από την Επιτροπή Ανταγωνισμού να διατυπώνει τη γνώμη της επί των παραπάνω ζητημάτων, καθώς και επί ζητημάτων εφαρμογής των άρθρων 1 και 2 του παρόντος.»

⁹⁴ Α. Μικρουλέα, εις ΔικΕλΑντ, β' έκδοση 2020, §19, αρ. 83, Δ. Κουτσούκη, ο.π., σελ. 155-156.

⁹⁵ Άρθρο 7 §1: «Εάν η Επιτροπή διαπιστώσει, κατόπιν καταγγελίας ή αυτεπαγγέλτως, παράβαση του άρθρου 81 ή του άρθρου 82 της συνθήκης, δύναται να υποχρεώσει με απόφασή της τις εμπλεκόμενες επιχειρήσεις και ενώσεις επιχειρήσεων να θέσουν τέλος στη διαπιστωθείσα παράβαση. Για τον σκοπό αυτό, η Επιτροπή δύναται να τους επιβάλλει

ήτοι από **αποφάσεις** με τις οποίες **διαπιστώνεται η παραβίαση των ενωσιακών κανόνων ανταγωνισμού** και επιβάλλεται στις ελεγχόμενες επιχειρήσεις η υποχρέωση παύσης της διαπιστωθείσας παράβασης με τη λήψη μέτρων συμπεριφοράς ή διαρθρωτικού χαρακτήρα⁹⁶.

Αναφορικά με τις **αποφάσεις** της Επιτροπής που εκδίδονται δυνάμει του άρθρου 8 Καν. 1/2003⁹⁷, στο οποίο προβλέπεται η δυνατότητα **αυτεπάγγελτης λήψης προσωρινών μέτρων** μόνο σε περίπτωση σοβαρής και ανεπανόρθωτης βλάβης του ανταγωνισμού, η οποία προϋποθέτει μια *prima facie* διαπίστωση εκ μέρους της Επιτροπής της παραβίασης των άρθρων 101-102 ΣΛΕΕ⁹⁸, θα μπορούσε να λεχθεί ότι, δεδομένου ότι δεν εμπεριέχουν την οριστική – τελική αξιολόγηση της Επιτροπής, δεν δεσμεύουν το πολιτικό δικαστήριο. Εντούτοις, έχει διατυπωθεί η άποψη⁹⁹ ότι ακόμα και αυτή η έστω εκ πρώτης όψεως ή αλλιώς προσωρινή διαπίστωση της παραβίασης του ενωσιακού δικαίου του ανταγωνισμού αρκεί για τη θεμελίωση του δεσμευτικού αποτελέσματος του άρθρου 16 παρ. 1 Καν. 1/2003 και αντανakλαστικά του άρθρου 9 της Οδηγίας 2014/104/ΕΕ και του ν. 4529/2018. Και αυτό διότι τέτοιου είδους αποφάσεις εκδίδονται μόνο αυτεπαγγέλτως από την Επιτροπή, και όχι κατόπιν αιτήσεως όποιου έχει έννομο συμφέρον, ιδίως, ίσως της καταγγέλλουσας επιχείρησης, και επί τω τέλει προστασίας ενός σκοπού δημοσίου συμφέροντος που δεν είναι άλλος από την αποτροπή μίας σοβαρής και ανεπανόρθωτης βλάβης του ανταγωνισμού ως θεσμού, ανεξαρτήτως της πιθανής βλάβης των εμπλεκόμενων επιχειρήσεων, η οποία δεν λαμβάνεται υπόψιν από την Επιτροπή. Με άλλα λόγια, στην προκειμένη περίπτωση, με την προσωρινή εκτίμησή της, η Επιτροπή αποβλέπει στην προστασία του ανταγωνισμού ως θεσμού, ενώ η προστασία των συμφερόντων των εμπλεκόμενων επιχειρήσεων επέρχεται μόνο αντανakλαστικά¹⁰⁰.

Ενόψει της προαναφερθείσας συλλογιστικής, θα μπορούσε να λεχθεί ότι οι αποφάσεις της Επιτροπής για τη λήψη προσωρινών μέτρων εκδίδονται εφόσον η παραβίαση των κανόνων

μέτρα συμπεριφοράς ή διαρθρωτικού χαρακτήρα, ανάλογα προς τη διαπραχθείσα παράβαση και αναγκαία για την παύση της. Μέτρα διαρθρωτικού χαρακτήρα επιτρέπεται να επιβάλλονται μόνο στην περίπτωση που είτε δεν υφίστανται εξίσου αποτελεσματικά μέτρα συμπεριφοράς, είτε όλα τα εξ ίσου αποτελεσματικά μέτρα συμπεριφοράς είναι ενδεχομένως οχληρότερα από τα μέτρα διαρθρωτικού χαρακτήρα. Εφόσον έχει σχετικό έννομο συμφέρον, η Επιτροπή μπορεί επίσης να διαπιστώνει ότι η παράβαση έχει διαπραχθεί στο παρελθόν».

⁹⁶ Σουφλερός, ο.π., άρθρο 16, αρ. 3, Α. Μικρουλέα εις ΔικΕΛΑντ, β' έκδοση 2020, §19, αρ. 72, Δ. Κουτσούκη, ο.π., σελ. 133.

⁹⁷ Άρθρο 8: «1. Σε περίπτωση κατεπείγοντος λόγω κινδύνου σοβαρής και ανεπανόρθωτης βλάβης του ανταγωνισμού, η Επιτροπή, ενεργώντας αυτεπαγγέλτως, μπορεί, με βάση την εκ πρώτης όψεως διαπίστωση παράβασης, να διατάζει με απόφασή της τη λήψη προσωρινών μέτρων. 2. Οι αποφάσεις που εκδίδονται δυνάμει της παραγράφου 1 εφαρμόζονται για ορισμένο χρονικό διάστημα και δύνανται να παραταθούν εφ' όσον αυτό είναι απαραίτητο και ενδεδειγμένο».

⁹⁸ Σουφλερός, ο.π., άρθρο 8, αρ. 1-3,

⁹⁹ Σουφλερός, ο.π., άρθρο 16, αρ. 3, Δ. Κουτσούκη, ο.π., σελ. 133-134

¹⁰⁰ Σουφλερός, ο.π., άρθρο 8, αρ. 1: «[...] Δεν αποκλείεται πάντως ο κίνδυνος σοβαρής ανεπανόρθωτης βλάβης μιας ή περισσοτέρων επιχειρήσεων να συνιστά ταυτόχρο κίνδυνο για τον ανταγωνισμό, οπότε η Επιτροπή θα νομιμοποιείται να λάβει προσωρινά μέτρα, τα οποία αντανakλαστικά θα προστατεύουν και την επιχείρηση ή επιχειρήσεις [...]».

ανταγωνισμού, όχι μόνο σχεδόν βέβαιη, αλλά και ιδιαίτερα σημαντική, ούσα ικανή να επιφέρει κατά τη ρητή διατύπωση του άρθρου 8 παρ. 1 Καν. 1/2003, σοβαρή και ανεπανόρθωτη βλάβη του ανταγωνισμού. Υπό το πρίσμα αυτό, παρουσιάζεται δικαιολογημένη η παραδοχή δεσμευτικότητας κατά τα άρθρα 16 παρ. 1 Καν. 1/2003 και 9 παρ. 1 Οδηγία 2014/104/ΕΕ.

Ωστόσο, σε αυτό το σημείο αξίζει να σημειωθεί ότι εν πάσει περιπτώσει, η προσωρινή εκτίμηση που εμπεριέχεται σε απόφαση του άρθρου 8 Καν. 1/2003 δύναται να ανατραπεί, οπότε ενδεχομένως θα ήταν πιο ταιριαστή η επιλογή της εν τοις πράγμασι δεσμευτικότητας, και όχι της δεσμευτικότητας εκ της οποίας απορρέει αμάχητο τεκμήριο περί της ύπαρξης μιας πιθανολογούμενης παραβίασης. Υπό το φως της Οδηγίας 2014/104/ΕΕ, «η διαπίστωση παράβασης του άρθρου 101 ή 102 ΣΛΕΕ σε τελεσίδικη απόφαση εθνικής αρχής ανταγωνισμού ή αναθεωρητικού δικαστηρίου θα πρέπει να μην μπορεί να αμφισβητηθεί στο πλαίσιο μεταγενέστερης αγωγής αποζημίωσης. Επομένως, η διαπίστωση παράβασης αυτή θα πρέπει να θεωρείται αδιάψευστη στο πλαίσιο αγωγών αποζημίωσης που αφορούν την ίδια παράβαση και ασκούνται στο κράτος μέλος της εθνικής αρχής ανταγωνισμού ή του αναθεωρητικού δικαστηρίου¹⁰¹». Αδιάψευστη δεν μπορεί να θεωρηθεί η προσωρινή εκτίμηση της Επιτροπής που εμπεριέχεται σε απόφαση λήψης προσωρινών μέτρων.

Πάντως, στην περίπτωση κατά την οποία τυγχάνει εφαρμογής ο Κανονισμός 1/2003, στο άρθρο 16 παρ. 1 εδ. β' μνημονεύεται ρητώς η υποχρέωση των εθνικών δικαστηρίων «να αποφεύγουν να λαμβάνουν αποφάσεις που ενδέχεται να συγκρούονται με απόφαση την οποία σκοπεύει να λάβει η Επιτροπή κατά διαδικασία που έχει κινήσει. Προς το σκοπό αυτό, το εθνικό δικαστήριο μπορεί να εκτιμήσει μήπως πρέπει να αναστείλει τη διαδικασία του»¹⁰². Στο πλαίσιο αυτό, προτιμότερη θα ήταν η αναστολή της προόδου της δίκης από το πολιτικό δικαστήριο μέχρι η Επιτροπή να αποφανθεί οριστικώς επί της τέλεσης ή όχι παραβίασης των άρθρων 101-102 ΣΛΕΕ, παρά η έκδοση απόφασης, η οποία κάνει δεκτή την ασκηθείσα αγωγή αποζημίωσης, στηριζόμενη στην προσωρινή εκτίμηση που οδήγησε στη λήψη ασφαλιστικών μέτρων όσον αφορά στην κατάφαση της προϋπόθεσης της παρανομίας – παραβίασης των ενωσιακών κανόνων ανταγωνισμού.

Αναφορικά με τις **αποφάσεις** οι οποίες εκδίδονται αυτεπαγγέλτως από την Επιτροπή **κατ' εφαρμογή του άρθρου 10 Καν. 1/2003**¹⁰³ και με τις οποίες διαπιστώνεται το **ανεφάρμοστο των**

¹⁰¹ Αιτιολογική σκέψη 34 της Οδηγίας 2014/104/ΕΕ.

¹⁰² Σουφλερός, ο.π., άρθρο 16, αρ. 3.

¹⁰³ Άρθρο 10: «Εφόσον το απαιτεί το κοινοτικό δημόσιο συμφέρον σχετικά με την εφαρμογή των άρθρων 81 και 82 της συνθήκης, η Επιτροπή μπορεί αυτεπαγγέλτως να αποφανθεί με απόφασή της ότι το άρθρο 81 της συνθήκης δεν είναι εφαρμοστέο ως προς μια συμφωνία, απόφαση ένωσης επιχειρήσεων ή εναρμονισμένη πρακτική, είτε επειδή δεν πληρούνται οι προϋποθέσεις του άρθρου 81 παράγραφος 1 της συνθήκης είτε επειδή πληρούνται οι προϋποθέσεις του

άρθρο 101 ή 102 ΣΛΕΕ, αυτές δεσμεύουν το πολιτικό δικαστήριο το οποίο δε μπορεί να αποφανθεί υπέρ της παρανομίας συγκεκριμένης, για παράδειγμα, σύμπραξης του άρθρου 101 ΣΛΕΕ, την οποία η Επιτροπή αξιολόγησε ως μη πληρούσα τις προϋποθέσεις υπαγωγής στην απαγόρευση της παραγράφου 1 ή ως εμπίπτουσα στην εξαίρεση της παραγράφου 3¹⁰⁴. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι εν λόγω αποφάσεις έχουν αναγνωριστικό χαρακτήρα και εκδίδονται σε εξαιρετικές για την εξυπηρέτηση σκοπών δημοσίου συμφέροντος και εγγύτερα επί τω τέλει ομοιόμορφης εφαρμογής του ενωσιακού δικαίου, ήτοι, εν προκειμένω, των άρθρων 101 και 102 ΣΛΕΕ και αποσαφήνισης της νομοθεσίας¹⁰⁵. Τα ανωτέρω επιβεβαιώνονται και από τη νομολογία του ΔΕΕ. Συγκεκριμένα, στην υπόθεση Toshiba, το Δικαστήριο έκρινε ότι οι αποφάσεις του άρθρου 10 Καν. 1/2003 είναι δεσμευτικές υπό την έννοια του άρθρου 16 Καν. 1/2003 για τα εθνικά δικαστήρια και τις αρχές ανταγωνισμού¹⁰⁶.

Περαιτέρω, δεσμευτικές για το πολιτικό δικαστήριο είναι και οι **αποφάσεις της επιτροπής κατ' άρθρο 10α Καν. 773/2004**¹⁰⁷, οι οποίες εκδίδονται **στο πλαίσιο της διευθέτησης διαφορών σε υποθέσεις συμπράξεων** κατόπιν υποβολής αιτήματος από τις εμπλεκόμενες επιχειρήσεις. Η

άρθρου 81 παράγραφος 3 της συνθήκης. Η Επιτροπή μπορεί να προβεί σε ανάλογη διαπίστωση αναφορικά με το άρθρο 82 της συνθήκης.».

¹⁰⁴ Σουφλερός, ο.π., άρθρο 10 αρ. 9, σελ. 148, Α, Μικρουλέα εις ΔικΕΛΑντ, π. 19, αρ. 75, Δ. Κουτσούκη, ο.π., σελ. 134.

¹⁰⁵ Αιτιολογική σκέψη 14 Καν. 1/2003: «Σε εξαιρετικές περιπτώσεις μπορεί επίσης να είναι σκόπιμη, για λόγους προστασίας του κοινοτικού δημόσιου συμφέροντος, η έκδοση από την Επιτροπή απόφασης αναγνωριστικού χαρακτήρα με την οποία να διαπιστώνεται ότι δεν είναι εφαρμοστέα η απαγόρευση που προβλέπει το άρθρο 81 ή το άρθρο 82 της συνθήκης, προκειμένου να επιτυγχάνεται η αποσαφήνιση της νομοθεσίας και να διασφαλίζεται η συνεπής εφαρμογή της στην Κοινότητα, ιδίως όσον αφορά νέους τύπους συμφωνιών ή πρακτικών που δεν ρυθμίζονται από την υφισταμένη νομολογία και διοικητική πρακτική.».

¹⁰⁶ ΔΕΕ, απόφαση της 14^{ης}.02.2012, υποθ. Toshiba, C – 17/10, ECLI:EU:C:2012:72, σκ. 87: « Η εφαρμογή του άρθρου 16, παράγραφος 2, του κανονισμού 1/2003 δεν πρέπει να περιοριστεί στην περίπτωση της προηγούμενης διαπίστωσης του ανεφάρμοστου των άρθρων 81 ΕΚ ή 82 ΕΚ από την Ευρωπαϊκή δύναμη του άρθρου 10 του κανονισμού 1/2003. Αντιθέτως προς την εκτίμηση του αιτούντος δικαστηρίου και τους ισχυρισμούς ορισμένων από τις προσφεύγουσες της κύριας δίκης, το άρθρο 16, παράγραφος 2, του κανονισμού 1/2003, όπως συνάγεται τόσο από τη γενική διατύπωσή του όσο και από την οικονομία του, καθόσον εντάσσεται στο κεφάλαιο σχετικά με τη συνεργασία, καλύπτει κάθε πιθανή απόφαση την οποία ενδέχεται να έχει λάβει η Επιτροπή βάσει του κανονισμού 1/2003 και δεν περιορίζεται σε ορισμένο μόνον είδος αποφάσεων.».

¹⁰⁷ Άρθρο 10α, όπως προστέθηκε με το άρθρο 1 παρ. 4 Καν. 622/2008 και τροποποιήθηκε με τον Καν. 2015/1348: «1. Μετά την έναρξη της διαδικασίας σύμφωνα με το άρθρο 11 παράγραφος 6 του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 1/2003 του Συμβουλίου, η Επιτροπή δύναται να ορίσει προθεσμία εντός της οποίας τα μέρη έχουν τη δυνατότητα να δηλώσουν γραπτώς ότι είναι διατεθειμένα να συμμετάσχουν σε συζητήσεις διευθέτησης διαφορών ενόψει της πιθανής υποβολής αιτημάτων διευθέτησης διαφορών. [...], 2. [...] Σε περίπτωση που οι συζητήσεις διευθέτησης διαφορών προοδεύσουν, η Επιτροπή δύναται να ορίσει προθεσμία εντός της οποίας τα μέρη δεσμεύονται να ακολουθήσουν τη διαδικασία διευθέτησης διαφορών υποβάλλοντας αιτήματα διευθέτησης διαφορών που να αντικατοπτρίζουν τα αποτελέσματα των διεξαχθεισών συζητήσεων κατά τις οποίες αναγνωρίζουν τη συμμετοχή τους σε παράβαση του άρθρου 101 της Συνθήκης, καθώς και την ευθύνη τους [...], 3. Όταν η γνωστοποιηθείσα στα μέρη κοινοποίηση αιτιάσεων αντικατοπτρίζει το περιεχόμενο των αιτημάτων τους διευθέτησης διαφορών, η γραπτή απάντηση στην κοινοποίηση αιτιάσεων από πλευράς των εμπλεκόμενων μερών θα επιβεβαιώνει, εντός της προθεσμίας που έχει ορίσει η Επιτροπή, ότι η κοινοποίηση αιτιάσεων που τους απεστάλη αντικατοπτρίζει το περιεχόμενο των αιτημάτων τους διευθέτησης διαφορών. Η Επιτροπή δύναται τότε να προβεί στην έκδοση της απόφασης σύμφωνα με το άρθρο 7 και το άρθρο 23 του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 1/2003 του Συμβουλίου, μετά από διαβούλευση με τη συμβουλευτική επιτροπή συμπράξεων και δεσποζουσών θέσεων, σύμφωνα με το άρθρο 14 του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 1/2003 του Συμβουλίου [...]».

συμμετοχή στη διαδικασία διευθέτησης συνεπάγεται την εκ μέρους της ελεγχόμενης επιχείρησης αποδοχή και την αναγνώριση της αντικείμενης στο άρθρο 101 ΣΛΕΕ συμπεριφοράς της, γεγονός το οποίο δικαιολογεί τη δεσμευτικότητα της εκδιδόμενης από την Επιτροπή απόφασης, με την οποία περατώνεται επιτυχώς η διαδικασία διευθέτησης κατά τη διάρκεια της οποίας διασφαλίστηκε επαρκώς το δικαίωμα προηγούμενης ακρόασης της ελεγχόμενης επιχείρησης¹⁰⁸.

Η προαναφερθείσα θέση ενισχύεται και από τις αιτιολογικές σκέψεις του Κανονισμού 1348/2015 για την τροποποίηση του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 773/2004 σχετικά με τη διεξαγωγή από την Επιτροπή των διαδικασιών δυνάμει των άρθρων 81 και 82 της Συνθήκης ΕΚ (πλέον 101 και 102 ΣΛΕΕ), όπου γίνεται μνεία για τη χρησιμοποίηση των πληροφοριών που λαμβάνονται δυνάμει του Καν. 773/2004 στο πλαίσιο δικαστικών ή διοικητικών διαδικασιών για την εφαρμογή των άρθρων 101 και 102 της Συνθήκης (αιτ. σκ. 6). Μάλιστα, προκειμένου να διασφαλιστούν ταυτόχρονο τόσο η αποτελεσματικότητα της δημόσιας επιβολής των άρθρων 101-102 ΣΛΕΕ όσο και η ενίσχυση της συμμετοχής των επιχειρήσεων σε τέτοιου είδους διαδικασίες διευθέτησης ενώπιον της Επιτροπής, πρόσβαση στον φάκελο της υπόθεσης στο πλαίσιο της οποίας διεξάγεται ή διεξήχθη η εν λόγω διαδικασία διευθέτησης του άρθρου 10α Καν. 773/2004 αποκτούν μόνο τα ελεγχόμενα μέρη για την άσκηση των δικαιωμάτων άμυνας που τους παρέχονται ενώπιον των ενωσιακών ή εθνικών δικαστηρίων (αιτ. σκ. 7)¹⁰⁹.

Τέλος, όπως και στην περίπτωση των αποφάσεων των εθνικών αρχών ανταγωνισμού που εκδίδονται κατ' εφαρμογή του άρθρου 29 παρ. 2 Καν. 1/2003, οι **αποφάσεις** της Επιτροπής που εκδίδονται κατ' εφαρμογή της παρ. 1 του ίδιου άρθρου, **με τις οποίες ανακαλείται το ευεργετικό αποτέλεσμα κανονισμού ομαδικής απαλλαγής** σε συγκεκριμένη συμφωνία, απόφαση ή εναρμονισμένη πρακτική, τα αποτελέσματα της οποίας δεν συμβιβάζονται με το άρθρο 101 παρ. 3, είναι δεσμευτικές για το πολιτικό δικαστήριο που επιλαμβάνεται αγωγής αποζημίωσης για παραβίαση του άρθρου 101 ΣΛΕΕ¹¹⁰. Η δέσμευση αυτή συνίσταται στην αδυναμία του πολιτικού δικαστηρίου να θεμελιώσει, μετά την ανάκληση, την κρίση του περί μη απαγορευμένης κατ'

¹⁰⁸ Δ. Κουτσούκη, ο.π., σελ. 134-135.

¹⁰⁹ Προκειμένου να εξασφαλιστεί ότι οι επιχειρήσεις δεν θα αποθαρρυνθούν από την οικειοθελή αναγνώριση της συμμετοχής τους σε παραβάσεις της ενωσιακής νομοθεσίας περί ανταγωνισμού στο πλαίσιο του προγράμματος επεικούς μεταχείρισης ή της διαδικασίας διευθέτησης της Επιτροπής, πρόσβαση στην εν λόγω αναγνώριση μέσω της πρόσβασης στον φάκελο δυνάμει του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 773/2004 θα χορηγείται σε άλλα μέρη μόνο χάριν της άσκησης των οικείων δικαιωμάτων άμυνας στο πλαίσιο διαδικασίας ενώπιον της Επιτροπής. Οι πληροφορίες αυτές μπορούν να χρησιμοποιηθούν μόνο στο πλαίσιο άσκησης προσφυγής ενώπιον των δικαστηρίων της Ευρωπαϊκής Ένωσης ή ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων σε υποθέσεις που σχετίζονται άμεσα με την υπόθεση στην οποία έχει χορηγηθεί πρόσβαση, και οι οποίες αφορούν είτε την κατανομή του προστίμου μεταξύ των μετεχόντων στη σύμπραξη ή την επανεξέταση απόφασης παραβίασης εκδοθείσας από εθνική αρχή ανταγωνισμού.

¹¹⁰ Δ. Κουτσούκη, ο.π., σελ. 135.

άρθρο 101 παρ. 1 ΣΛΕΕ σύμπραξης στις διατάξεις κανονισμού ομαδικής απαλλαγής, το ευεργετικό αποτέλεσμα της εφαρμογής του οποίου έχει ανακληθεί με απόφαση της Επιτροπής¹¹¹.

2. Οι εν τοις πράγμασι δεσμευτικές αποφάσεις της Επιτροπής

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το ζήτημα των αποφάσεων της Επιτροπής κατ' άρθρο 9 Καν. 1/2003¹¹² σχετικά με την ανάληψη δεσμεύσεων. Στην ουσία με τις προαναφερθείσες αποφάσεις, η Επιτροπή καθιστά υποχρεωτικές για τις ελεγχόμενες επιχειρήσεις δεσμεύσεις που οι τελευταίες ανέλαβαν προκειμένου να μην εκδοθεί απόφαση σχετικά με την παύση της διαπιστωθείσας παράβασης κατ' άρθρο 7 Καν. 1/2003 και την επιβολή προστίμου κατ' άρθρο 23 παρ. 2 Καν. 1/2003. Κατά την απολύτως κρατούσα και ορθή άποψη¹¹³, ουδένα δεσμευτικό αποτέλεσμα θα μπορούσε να παραχθεί για τα πολιτικά δικαστήρια αναφορικά με την ύπαρξη παράβασης των άρθρων 101-102 ΣΛΕΕ και συνακόλουθα την πλήρωση της προϋπόθεσης του παρανόμου. Με άλλα λόγια, τα πολιτικά δικαστήρια είναι ελεύθερα να κρίνουν το στοιχείο της παρανομίας μίας συμπεριφοράς που κατά τους ισχυρισμούς του ενάγοντα – ζημιωθέντα δεν είναι συμβατή με τα άρθρα 101 ή 102 ΣΛΕΕ χωρίς να δεσμεύονται από το αμάχητο τεκμήριο του άρθρου 16 παρ. 1 Καν. 1/2003 και του άρθρου 9 της Οδηγίας 2014/104/ΕΕ.

Η άποψη αυτή στηρίζεται στις αιτιολογικές σκέψεις 13¹¹⁴ και 22¹¹⁵ του Καν. 1/2003 και επιβεβαιώνεται από τη νομολογία του ΔΕΕ. Από τις ανωτέρω αιτιολογικές σκέψεις του Καν. 1/2003 σαφώς προκύπτει ότι η έκδοση αποφάσεων από την Επιτροπή για την ανάληψη δεσμεύσεων δεν συνεπάγεται τη διαπίστωση παράβασης των κανόνων ανταγωνισμού. Και αυτό διότι η εξίσωση της πρότασης δεσμεύσεων από τις εμπλεκόμενες επιχειρήσεις με την αναγνώριση παράβασης των κανόνων ανταγωνισμού θα αποτελούσε τροχοπέδη στην εφαρμογή του άρθρου 9 Καν. 1/2003¹¹⁶. Άλλωστε με την εφαρμογή του άρθρου 9 Καν. 1/2003, η Επιτροπή απαλλάσσεται

¹¹¹ Σουφλερός, Ο Κανονισμός 1/2003, άρθρο 16, αρ. 5, σελ. 192.

¹¹² Άρθρο 9: «1. Όταν η Επιτροπή σκοπεύει να εκδώσει απόφαση με την οποία να απαιτεί την παύση μιας παράβασης και οι εμπλεκόμενες επιχειρήσεις προσφέρονται να αναλάβουν ορισμένες δεσμεύσεις για να ανταποκριθούν στις αντιρρήσεις της Επιτροπής κατά την προκαταρκτική της εκτίμηση, τότε η Επιτροπή δύναται με απόφασή της να καταστήσει αυτές τις δεσμεύσεις υποχρεωτικές για τις επιχειρήσεις. Η απόφαση της Επιτροπής δύναται να εκδοθεί για συγκεκριμένο χρονικό διάστημα και πρέπει να συμπεραίνει ότι δεν συντρέχουν πλέον λόγοι να αναλάβει δράση η Επιτροπή., 2. Η Επιτροπή δύναται κατόπιν αιτήματος ή αυτεπαγγέλτως να κινήσει εκ νέου τη διαδικασία: α) σε περίπτωση ουσιαστικής μεταβολής των γεγονότων στα οποία βασίσθηκε η απόφαση· β) αν οι εμπλεκόμενες επιχειρήσεις αθετήσουν τις δεσμεύσεις που έχουν αναλάβει, ή γ) αν η απόφαση έχει στηριχθεί σε ελλιπείς, ανακριβείς ή παραπλανητικές πληροφορίες των εμπλεκόμενων μερών.»

¹¹³ Σουφλερός, ο Κανονισμός 1/2003, άρθρο 9, αρ. 14-15, σελ. 141-142, Α. Μικρουλέα εις ΔικΕΛΑντ, β' έκδοση 2020, π. 19, αρ. 77, Δ. Κουτσούκη, ο.π., σελ. 135-136.

¹¹⁴ «[...] Οι αποφάσεις δέσμευσης θα πρέπει να διαπιστώνουν ότι δεν συντρέχουν πλέον λόγοι δράσης από μέρους της Επιτροπής, δίχως να συνάγουν ότι υπήρχε ή ότι εξακολούθει να υπάρχει παράβαση [...]».

¹¹⁵ «[...] Οι αποφάσεις δέσμευσης που λαμβάνονται από την Επιτροπή δεν θίγουν τις εξουσίες των δικαστηρίων και των αρχών ανταγωνισμού των κρατών μελών να εφαρμόζουν τα άρθρα 81 και 82 της συνθήκης.»

¹¹⁶ Σουφλερός, Ο Κανονισμός 1/2003, άρθρο 9, αρ. 15, σελ. 142

ακριβώς από την υποχρέωση αξιολόγησης της συμπεριφοράς της ελεγχόμενης επιχείρησης και τον χαρακτηρισμό της ως αντίθετης στους κανόνες ανταγωνισμού, γεγονός το οποίο οδηγεί στη διαπίστωση εντέλει της παράβασης και την επιβολή μέτρων συμπεριφοράς ή διαρθρωτικού χαρακτήρα. Στην περίπτωση της ανάληψης δεσμεύσεων, η Επιτροπή προβαίνει σε μια προκαταρκτική εκτίμηση αναφορικά με την παραβίαση των άρθρων 101-102 ΣΛΕΕ, στην οποία εκτίμηση στηρίζονται οι αντιρρήσεις της, την άρση των οποίων επιδιώκουν οι ελεγχόμενες επιχειρήσεις με τις προταθείσες δεσμεύσεις. Οριστική κρίση αναφορικά με τη διαπίστωση ή μη παραβίασης δεν υπάρχει στην απόφαση της Επιτροπής κατ' άρθρο 9 Καν. 1/2003, μόνο αποδοχή των προτεινόμενων δεσμεύσεων ¹¹⁷.

Συναφώς έχει κρίνει το ΔΕΕ στην υπόθεση Garsoba¹¹⁸, τονίζοντας ότι: *«Από το γράμμα του άρθρου 9, παράγραφος 1, του εν λόγω κανονισμού προκύπτει ότι απόφαση ληφθείσα βάσει του άρθρου αυτού έχει, μεταξύ άλλων, ως αποτέλεσμα να καθίστανται υποχρεωτικές οι προτεινόμενες από τις επιχειρήσεις αναλήψεις δεσμεύσεων, οι οποίες είναι σε θέση να άρουν τις ανακλύπτουσες κατά την προκαταρκτική εκτίμηση της Επιτροπής αντιρρήσεις της που άπτονται του ανταγωνισμού. Επιβάλλεται η διαπίστωση ότι η εν λόγω απόφαση δεν βεβαιώνει τη συμβατότητα προς το άρθρο 101 ΣΛΕΕ της πρακτικής επί της οποίας διατυπώθηκαν αντιρρήσεις (σκ. 25) [...] η Επιτροπή μπορεί να προβεί απλώς σε «προκαταρκτική εκτίμηση» της καταστάσεως όσον αφορά τον ανταγωνισμό, δίχως με την απόφαση που θα ληφθεί ακολούθως σχετικά με τις αναλήψεις δεσμεύσεων βάσει του άρθρου αυτού να κρίνεται αν υπήρχε ή εξακολουθεί να υπάρχει παράβαση, δεν μπορεί να αποκλεισθεί το ενδεχόμενο ένα εθνικό δικαστήριο να αποφανθεί ότι η πρακτική που αποτελεί αντικείμενο της αποφάσεως περί αναλήψεως δεσμεύσεων παραβαίνει το άρθρο 101 ΣΛΕΕ και, ως εκ τούτου, να διαπιστώσει, αντιθέτως προς την Επιτροπή, παράβαση του άρθρου αυτού (σκ. 26)».*

Ενόψει των ανωτέρω, δε χωρεί αμφισβήτηση περί του σκοπού του άρθρου 9 Καν. 1/2003 και των αποφάσεων που εκδίδονται βάσει αυτού, οι οποίες, σε καμία περίπτωση δεν παράγουν αμάχητο τεκμήριο περί της ύπαρξης παράβασης των κανόνων ανταγωνισμού. Ωστόσο, το ερώτημα το οποίο ανακύπτει συνέχεται με τη αξία μίας τέτοιου είδους απόφασης ανάληψης δεσμεύσεων ως

¹¹⁷ Σουφλερός, Ο Κανονισμός 1/2003, άρθρο 9, αρ. 12, σελ. 139, Λ. Αθανασίου εις ΔικΕΛΑντ, β' έκδοση 2020, π, 22, αρ. 108.

¹¹⁸ ΔΕΕ, απόφαση της 23^{ης}.11.2017, υποθ. Gasorba (C – 547/16), ECLI:EU:C:2017:891, με το εξής διατακτικό: *«Το άρθρο 16, παράγραφος 1, του κανονισμού (ΕΚ) 1/2003 του Συμβουλίου, της 16ης Δεκεμβρίου 2002, για την εφαρμογή των κανόνων ανταγωνισμού που προβλέπονται στα άρθρα [101] και [102 ΣΛΕΕ], έχει την έννοια ότι η απόφαση περί αναλήψεως δεσμεύσεων που εκδίδει η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, δυνάμει του άρθρου 9, παράγραφος 1, του κανονισμού αυτού, σχετικά με συγκεκριμένες συμφωνίες μεταξύ επιχειρήσεων δεν κωλύει τα εθνικά δικαστήρια να εξετάζουν αν οι εν λόγω συμφωνίες συνάδουν προς τους κανόνες του ανταγωνισμού και να διαπιστώνουν, ενδεχομένως, την ακυρότητά τους κατ' εφαρμογήν του άρθρου 101, παράγραφος 2, ΣΛΕΕ».*

αποδεικτικού μέσου και τον ρόλο αυτής στον σχηματισμό της δικανικής πεποίθησης του πολιτικού δικαστηρίου.

Νομολογιακώς¹¹⁹ έχει διαμορφωθεί και επικρατήσει η άποψη ότι η πρόταση και η ανάληψη δεσμεύσεων από την εμπλεκόμενη επιχείρηση θα μπορούσε να θεωρηθεί ως ένδειξη ή αλλιώς αρχή απόδειξης της αντίθεσης της πρακτικής/συμπεριφοράς της επιχείρησης αυτής με τους κανόνες του δικαίου του ελεύθερου ανταγωνισμού. Δε δύναται να μη δοθεί η δέουσα σημασία και βαρύτητα στο γεγονός πως η Επιτροπή κίνησε διαδικασία και διεξήγαγε έρευνες, με βάση τις οποίες σχημάτισε μια προκαταρκτική εκτίμηση αναφορικά με την πρακτική της ελεγχόμενης επιχείρησης και διατύπωσε αντιρρήσεις, για την άρση των οποίων προτάθηκαν οι εντέλει αναληφθείσες δεσμεύσεις. Όπως χαρακτηριστικά μνημονεύεται στην υπόθεση Gasorba¹²⁰ και επαναλαμβάνεται στις υποθέσεις Groupe Canal¹²¹ και Polskie Górnictwo Naftowe¹²², «τα εθνικά δικαστήρια δεν δύνανται να αγνοούν τις αποφάσεις αυτού του είδους. Πράγματι, οι πράξεις αυτές έχουν εν πάση περιπτώσει χαρακτήρα αποφάσεως. Περαιτέρω, τόσο η προβλεπόμενη στο άρθρο 4, παράγραφος 3, ΣΕΕ αρχή της καλόπιστης συνεργασίας όσο και ο σκοπός της αποτελεσματικής και ενιαίας εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης περί ανταγωνισμού επιβάλλουν στο εθνικό δικαστήριο να λαμβάνει υπόψη την προκαταρκτική εκτίμηση της Επιτροπής και να τη θεωρεί ως ένδειξη ή ακόμη και ως αρχή αποδείξεως ότι η εξεταζόμενη συμφωνία αντίκειται στο άρθρο 101, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ».

Πάντως στην περίπτωση κατά την οποία επιχείρηση παραβιάζει τις δεσμεύσεις, τις οποίες ανέλαβε και οι οποίες με απόφαση της Επιτροπής απέκτησαν υποχρεωτικό, δεσμευτικό χαρακτήρα, αξίζει να διερευνηθεί η πραγματική βάση επί της οποίας θα μπορούσαν οι ανταγωνιστές της εμπλεκόμενης επιχείρησης να εγείρουν τις αποζημιωτικές τους αξιώσεις. Αφενός, μεν, κατά μία άποψη¹²³, οι αποφάσεις ανάληψης δεσμεύσεων αναπτύσσουν τριτενέργεια με αποτέλεσμα η μη συμμόρφωση στις αναληφθείσες δεσμεύσεις να συνιστά παράνομη πράξη, στην οποία θα μπορούσε να στηριχθεί αγωγή αποζημίωσης του τρίτου ζημιωθέντος ανταγωνιστή. Αφετέρου, δε, κατά άλλη άποψη¹²⁴, δεν αρκεί για τη θεμελίωση του παρανόμου η μη συμμόρφωση στις αναληφθείσες δεσμεύσεις, αλλά απαιτείται να αποδειχθεί αν αυτή καθ αυτή η παρέκκλιση,

¹¹⁹ ΔΕΕ, απόφαση της 23^{ης}.11.2017, υποθ. Gasorba (C – 547/16), ECLI:EU:C:2017:891, ΔΕΕ, απόφαση της 09^{ης}.12.2020, υποθ. Groupe Canal, C – 132/19 P, ECLI:EU:C:2020:1007, ΓΔΕΕ, απόφαση της 2^{ης}.01.2022, υποθ. Polskie Górnictwo Naftowe, T-616/18, ECLI:EU:T:2022:43.

¹²⁰ Σκέψη 29.

¹²¹ Σκέψη 108.

¹²² Σκέψη 130.

¹²³ Σουφλερός, Ο Κανονισμός 1/2003, άρθρο 9, αρ. 17, σελ. 143-144.

¹²⁴ Λ. Αθανασίου εις ΔικΕλΑντ, β' έκδοση 2020, π, 22, αρ. 150.

δηλαδή η συμπεριφορά της επιχείρησης η οποία δεν περιορίζεται από τις αναληφθείσες δεσμεύσεις, συνιστά παραβίαση των ενωσιακών κανόνων ανταγωνισμού.

Εν κατακλείδι, **οι αποφάσεις του άρθρου 9 Καν. 1/2003 περί της ανάληψης δεσμεύσεων** από τις ελεγχόμενες επιχειρήσεις επί τω τέλει άρσης των αντιρρήσεων της Επιτροπής παράγουν **μια εν τοις πράγμασι δεσμευτικότητα**, υπό την έννοια ότι θα συνεκτιμηθεί από το πολιτικό δικαστήριο κατά την αποδεικτική διαδικασία, αφού ληφθούν υπόψιν και αξιολογηθούν και οι ισχυρισμοί του εναγόμενου.

3. Μη δεσμευτικές αποφάσεις της Επιτροπής

Όταν η Επιτροπή εκδίδει **αποφάσεις που δεν εμπεριέχουν καμία ουσιαστική εκτίμηση** για τη συμβατότητα της επίμαχης συμπεριφοράς της ελεγχόμενης επιχείρησης με τις διατάξεις των άρθρων 101-102 ΣΛΕΕ, τα πολιτικά δικαστήρια ουδόλως δεσμεύονται¹²⁵, αλλά, τουναντίον, ο εκάστοτε δικαστής είναι ελεύθερος να κρίνει περί των οικείων ζητημάτων στα πλαίσια εκδίκασης αγωγών αποζημίωσης και να αποφανθεί σχετικά με την παραβίαση του ενωσιακού δικαίου του ανταγωνισμού, συνεκτιμώντας και τυχόν ουσιαστικές εκτιμήσεις της Επιτροπής, οι οποίες εκφέρονται παρεμπιπτόντως. Τέτοιου είδους αποφάσεις είναι εκείνες που απορρίπτουν καταγγελίες λόγω αναρμοδιότητας ή λόγω ελλείψει ενδιαφέροντος για την ΕΕ ή για την εξυπηρέτηση σκοπών δημοσίου συμφέροντος. Αντιθέτως, αποφάσεις της Επιτροπής με τις οποίες εκφέρεται ρητά ουσιαστική εκτίμηση περί της ανυπαρξίας παράβασης των κανόνων ανταγωνισμού, είναι δεσμευτικές για τον εθνικό δικαστή, καθώς εξισώνονται ως προς το παραγόμενο δεσμευτικό αποτέλεσμα με τις αποφάσεις που εκδίδονται κατ' άρθρο 10 Καν. 1/2003 και με τις οποίες διαπιστώνεται το ανεφάρμοστο του άρθρου 101 ή 102 ΣΛΕΕ¹²⁶.

Περαιτέρω, δεν είναι δεσμευτικές υπό την έννοια του άρθρου 16 παρ. 1 Καν. 1/2003 και του άρθρου 9 παρ. 1 της Οδηγίας οι **επιστολές καθοδήγησης**¹²⁷, οι **παρεμβάσεις** και οι **γνώμες**¹²⁸, οι οποίες εκδίδονται από την Επιτροπή σχετικά με ζητήματα, καινοφανή στη περίπτωση των

¹²⁵ Σουφλερός, Ο Κανονισμός 1/2003, άρθρο 16, αρ. 7, Α. Μικρουλέα εις ΔικΕΛΑντ, β' έκδοση 2020, π, 19, αρ. 73, Δ. Κουτσούκη, ο.π., σελ. 138-139

¹²⁶ Σουφλερός, ο.π., άρθρο 16, αρ. 7, σελ. 193, Α. Μικρουλέα, ο.π., π, 19, αρ. 76

¹²⁷ Ανακοίνωση της Επιτροπής σχετικά με την ανεπίσημη καθοδήγηση ως προς καινοφανή ζητήματα που ανακύπτουν κατά την εφαρμογή των άρθρων 81 και 82 της Συνθήκης ΕΚ σε μεμονωμένες περιπτώσεις (επιστολές καθοδήγησης) (2004/C 101/06), σημ. 25: *«Οι επιστολές καθοδήγησης δεν αποτελούν αποφάσεις της Επιτροπής και δεν δεσμεύουν τις αρχές ανταγωνισμού και τα δικαστήρια των κρατών μελών που είναι αρμόδια για την εφαρμογή των άρθρων 81 και 82. Ωστόσο, εναπόκειται στην κρίση των αρχών ανταγωνισμού και των δικαστηρίων των κρατών μελών να λαμβάνουν υπόψη τις επιστολές καθοδήγησης τις εκδοθείσες από την Επιτροπή όπως το κρίνουν ενδεδειγμένο στο πλαίσιο μιας υπόθεσης».*

¹²⁸ Σουφλερός, Ο Κανονισμός 1/2003, άρθρο 16, αρ. 8, Α. Μικρουλέα εις ΔικΕΛΑντ, β' έκδοση 2020, π, 19, αρ. 76, Δ. Κουτσούκη, ο.π., σελ. 139-140.

επιστολών καθοδήγησης, που αντιμετωπίζουν τόσο οι επιχειρήσεις, οι οποίες δύνανται να χρησιμοποιήσουν τις επιστολές καθοδήγησης της Επιτροπής για την πραγματοποίηση μιας εμπεριστατωμένης αξιολόγησης των πρακτικών και των συμφωνιών τους¹²⁹, όσο και τα εθνικά δικαστήρια, τα οποία στα πλαίσια συνεργασίας με την Επιτροπή κατ' άρθρο 15 Καν. 1/2003 είναι πιθανό να ζητούν γνωμοδοτήσεις σχετικά με θέματα που άπτονται της εφαρμογής της ενωσιακής νομοθεσίας ανταγωνισμού¹³⁰.

Η. Το απρόσβλητο της απόφασης με την οποία διαπιστώνεται η παράβαση

Στο πρώτο εδάφιο της παραγράφου 1 του άρθρου 9 ν. 4529/2018 μνημονεύεται ότι δεσμευτικότητα παράγεται από «*απόφαση εθνικής αρχής ανταγωνισμού, η οποία δεν υπόκειται πλέον σε προσφυγή*» και από «*απόφαση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, μη υποκείμενη πλέον σε προσφυγή*». Η παραγόμενη από απόφαση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής δέσμευση προβλέπεται ήδη στο άρθρο 16 παρ. 1 Καν. 1/2003. Ωστόσο, σε αντίθεση με τα προβλεπόμενα στο άρθρο 9 της Οδηγίας 2014/104/ΕΕ, οι αποφάσεις της Επιτροπής δεσμεύουν **από την έκδοσή τους** όλα τα εθνικά δικαστήρια, ανεξαρτήτως δικαιοδοσίας και διαδικασίας εκδίκασης. Συνεπώς, ο Κανονισμός 1/2003 έχει ευρύτερο πεδίο εφαρμογής από την Οδηγία 2014/104/ΕΕ.

Πάντως ανεξαρτήτως των προβλέψεων του Κανονισμού 1/2003 και αποκλειστικά βάσει των επιταγών του άρθρου 9 της Οδηγίας 2014/104/ΕΕ και του Νόμου 4529/2018 που μεταφέρει την εν λόγω Οδηγία στην ελληνική έννομη τάξη, τα πολιτικά δικαστήρια, κατά την εκδίκαση αγωγών αποζημίωσης από παραβιάσεις του δικαίου του ελεύθερου ανταγωνισμού, δεσμεύονται αναφορικά με τυχόν παραβίαση που διαπιστώθηκε είτε με απόφαση εθνικής αρχής ανταγωνισμού είτε με απόφαση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Για λόγους, δηλαδή, πληρότητας υπάρχει πρόβλεψη και στην Οδηγία για την δεσμευτικότητα των αποφάσεων της Επιτροπής, μολονότι το άρθρο 16 §1 Καν. 1/2003 ισχύει και εφαρμόζεται σε όλα τα κράτη – μέλη.

Όσον αφορά τις αποφάσεις των εθνικών αρχών ανταγωνισμού, ήτοι, στην περίπτωση της Ελλάδας, τις αποφάσεις της ΕΑ και ΕΕΤΤ, όταν εφαρμόζει τον νόμο 3959/2011, αυτές καθίστανται δεσμευτικές για τα πολιτικά δικαστήρια εφόσον παρέλθει άπρακτη, η προθεσμία των εξήντα ημερών από την κοινοποίησή τους στα εμπλεκόμενα μέρη. Εντός του ως άνω χρονικού

¹²⁹ Ανακοίνωση της Επιτροπής σχετικά με την ανεπίσημη καθοδήγηση ως προς καινοφανή ζητήματα που ανακύπτουν κατά την εφαρμογή των άρθρων 81 και 82 της Συνθήκης ΕΚ σε μεμονωμένες περιπτώσεις (επιστολές καθοδήγησης) (2004/C 101/06), σημ. 22.

¹³⁰ Άρθρο 15 παρ. 1 Καν. 1/2003: «Στο πλαίσιο των διαδικασιών εφαρμογής του άρθρου 81 ή του άρθρου 82 της συνθήκης, τα δικαστήρια των κρατών μελών δύνανται να ζητούν από την Επιτροπή να τους διαβιβάσει πληροφορίες που κατέχει ή τη γνώμη της επί ζητημάτων που άπτονται της εφαρμογής της κοινοτικής νομοθεσίας ανταγωνισμού».

διαστήματος δύναται να ασκηθεί από όποιον έχει έννομο συμφέρον το ένδικο βοήθημα της προσφυγής κατ' άρθρο 30 ν. 3959/2011¹³¹ ενώπιον του Διοικητικού Εφετείου Αθηνών με αίτημα την ακύρωση απόφασης αρχής ανταγωνισμού με την οποία διαπιστώνεται η παράβαση είτε των άρθρων 1 ή 2 ν. 3959/2011 είτε των άρθρων 101 ή 102 ΣΛΕΕ.

1. Απόφαση εθνικού δικαστηρίου αμετάκλητη ή τελεσίδικη:

Στην περίπτωση κατά την οποία ασκηθεί εμπροθέσμως η προαναφερθείσα προσφυγή του άρθρου 30 ν. 3959/2011 ενώπιον του Διοικητικού Εφετείου Αθηνών επικρατεί διχογνωμία αναφορικά με το χρονικό σημείο κατά το οποίο η απόφαση καθίσταται απρόσβλητη και άρα δυνάμενη να παραγάγει το δεσμευτικό αποτέλεσμα του άρθρου 9. Με άλλα λόγια ερείδεται αν η παραγόμενη από το άρθρο 9 δέσμευση εκλύεται από αμετάκλητη ή τελεσίδικη απόφαση.

Θα μπορούσε να λεχθεί ότι η διχογνωμία πηγάζει από την ίδια τη διατύπωση του νόμου 4529/2018 και συγκεκριμένα από το άρθρο 9 παρ. 1 εδ. 2, στο οποίο γίνεται ρητή μνεία σε δέσμευση από «τελεσίδικη απόφαση ελληνικού δικαστηρίου που εκδόθηκε επί προσφυγής κατά αποφάσεων του προηγούμενου εδαφίου». Ως προς την έννοια του όρου «τελεσίδικη απόφαση», αξίζει να γίνει μια αντιπαραβολή ανάμεσα στο άρθρο 2 αριθ. 12 της Οδηγίας 2014/104/ΕΕ και στο άρθρο 2 αριθ. 7 ν. 4529/2018.

Βάσει του άρθρου 2 αριθ. 12 της Οδηγίας ως τελεσίδικη απόφαση παράβασης νοείται «η σχετική με παράβαση απόφαση η οποία δεν μπορεί ή δεν μπορεί πλέον να υπόκειται σε τακτικό ένδικο μέσο». Ο ορισμός στον οποίο προβαίνει ο ενωσιακός νομοθέτης συμπλέει νοηματικά με τα όσα αναφέρονται όσον αφορά την αποσαφήνιση των αποφάσεων που δεσμεύουν τα εθνικά δικαστήρια κατά την εκδίκαση αγωγών αποζημίωσης, στη Λευκή Βίβλο για τις αγωγές αποζημίωσης¹³², αλλά

¹³¹ Άρθρο 30 ν. 3959/2011: «1. Οι αποφάσεις της Επιτροπής Ανταγωνισμού υπόκεινται σε προσφυγή ενώπιον του Διοικητικού Εφετείου Αθηνών μέσα σε προθεσμία εξήντα ημερών από την κοινοποίησή τους., 2. Η προθεσμία για την άσκηση προσφυγής και η άσκηση της δεν αναστέλλει την εκτέλεση της απόφασης της Επιτροπής Ανταγωνισμού. Αν όμως υπάρχει αποχρών λόγος, μετά από αίτηση του ενδιαφερομένου, το Διοικητικό Εφετείο Αθηνών σε Συμβούλιο μπορεί να αναστείλει εν όλω ή εν μέρει ή υπό όρους την εκτέλεση της απόφασης κατά της οποίας ασκήθηκε προσφυγή, εφαρμοζόμενων αναλόγως των διατάξεων των άρθρων 200 επ. του Κώδικα Διοικητικής Δικονομίας (Κ.Δ.Δ., Ν. 2717/1999, Α' 97) [...], 3. Δικαίωμα προσφυγής έχουν: α) οι επιχειρήσεις ή ενώσεις επιχειρήσεων, κατά των οποίων εκδόθηκε η απόφαση, β) εκείνος που υπέβαλε καταγγελία για παράβαση των διατάξεων του παρόντος νόμου, γ) το Δημόσιο δια του Υπουργού Οικονομίας, Ανταγωνιστικότητας και Ναυτιλίας, δ) οποιοσδήποτε τρίτος που έχει έννομο συμφέρον [...]».

¹³² Λευκή Βίβλος σχετικά με τις αγωγές αποζημίωσης για παραβίαση της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας της ΕΚ, COM(2008) 165 τελικό, υπό. 2.3: «Συνεπώς, η Επιτροπή προτείνει [...] τα εθνικά δικαστήρια που καλούνται να εκδικάσουν αγωγές αποζημίωσης για πρακτικές που υπάγονται στο άρθρο 81 ή 82 για τις οποίες μια ΕΑΑ του ΕΔΑ έχει ήδη εκδώσει τελεσίδικη απόφαση με την οποία διαπιστώνεται παραβίαση των άρθρων αυτών, ή για την οποία έχει εκδώσει τελεσίδικη απόφαση αναθεωρητικό δικαστήριο επιβεβαιώνοντας την απόφαση της ΕΑΑ ή διαπιστώνοντας το ίδιο παραβίαση, δεν δύνανται να εκδίδουν αποφάσεις που αντιστρατεύονται τις προαναφερθείσες αποφάσεις [...] Ο ανωτέρω κανόνας παρέχει δεσμευτική ισχύ μόνο σε αποφάσεις που είναι τελεσίδικες, δηλ. για τις οποίες ο εναγόμενος

και στο από 14.12.2020 έγγραφο της Επιτροπής σχετικά με την εφαρμογή της Οδηγίας 2014/104/ΕΕ¹³³. Από την επισκόπηση των ανωτέρω κειμένων δεν καταλείπεται αμφιβολία ότι ως απρόσβλητες αποφάσεις εκ των οποίων απορρέει το δεσμευτικό αποτέλεσμα του άρθρου 9 της Οδηγίας 2014/104/ΕΕ θεωρούνται εκείνες που έχουν επικυρωθεί με απόφαση αναθεωρητικού δικαστηρίου, μη δυνάμενη να υπαχθεί σε κανένα ένδικο μέσο, τακτικό ή έκτακτο, με απόφαση, δηλαδή, **αμετάκλητη, τελική, περαιωτική**.

Αντιθέτως από το γράμμα της διατάξεως του άρθρου 2 αριθ. 8 ν. 4529/2018 ελλείπει η λέξη «πλέον» με την οποία υποδηλώνεται η εξάντληση όλων των διαθέσιμων ενδίκων βοηθημάτων και μέσων, γεγονός το οποίο συνεπάγεται το αμετάκλητο της απόφασης του δικαστηρίου που επικύρωσε την απόφαση της αρχής ανταγωνισμού¹³⁴. Δυνάμει του προαναφερθέντος άρθρου του νόμου 4529/2018, ως τελεσίδικη απόφαση παράβαση ορίζεται *«απόφαση αρχής ανταγωνισμού μη υποκείμενη σε προσβολή με ένδικο μέσο ή απόφαση ελληνικού μέλους, εκδιδόμενη επί προσφυγής κατά απόφασης αρχής ανταγωνισμού, μη υποκείμενη σε τακτικό ένδικο μέσο, με την οποία διαπιστώνεται παράβαση του δικαίου ανταγωνισμού»*.

Παρομοίως η αιτιολογική έκθεση του ν. 4529/2018¹³⁵ κάνει μνεία σε: *«δεσμευτική για το δικαστήριο που δικάζει αγωγές αποζημίωσης τη διαπίστωση [...] παράβασης των άρθρων 1 και 2 του ν. 3959/2011 και των παράλληλα προς αυτά εφαρμοζόμενων αντίστοιχων άρθρων 101 και 102 ΣΛΕΕ [...] η οποία (διαπίστωση) περιέχεται σε απόφαση ελληνικής αρχής ανταγωνισμού [...]μη υποκείμενη (πλέον) σε προσφυγή ή (σε περίπτωση που έχει ασκηθεί τέτοια προσφυγή) σε απόφαση του Διοικητικού Εφετείου Αθηνών που έχει εκδοθεί επί της ως άνω προσφυγής («τελεσίδικη απόφαση», βλ. άρθρο 2 αριθ. [7] του παρόντος σχεδίου νόμου και άρθρο 2 αριθ. 12 της Οδηγίας)»*. Με άλλα λόγια ο Έλληνας νομοθέτης, διαφοροποιούμενος από τη διατύπωση και το πνεύμα της

έχει εξαντλήσει όλα τα διαθέσιμα ένδικα μέσα, και αφορά μόνο τις ίδιες πρακτικές και την ίδια ή τις ίδιες επιχειρήσεις για τις οποίες η ΕΑΑ ή το αναθεωρητικό δικαστήριο διαπίστωσαν παραβίαση».

¹³³ Commission staff working document on the implementation of Directive 2014/104/EU of the European Parliament and of the Council of 26 November 2014 on certain rules governing actions for damages under national law for infringements of the competition law provisions of the Member States and of the European Union, SWD(2020) 338 final, υπό. 4.2.1., σελ. 7: *«Article 9(1) of the Damages Directive stipulates that an infringement of competition law found by a final decision of a national competition authority or by a review court is deemed to be irrefutably established before civil courts in the same Member State without prejudice to the rights and obligations of national courts under Article 267 TFEU. »*

¹³⁴ Κουτσούκη Δ., Η αξίωση αποκατάστασης της ζημίας από οριζόντια σύμπραξη επιχειρήσεων (καρτέλ) κατά το Ν 4529/2018, σελ. 151.

¹³⁵ ΑΠΤΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΚΘΕΣΗ στο σχέδιο νόμου 4529/2018: «Ενσωμάτωση στην ελληνική νομοθεσία της Οδηγίας 2014/104/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 26ης Νοεμβρίου 2014, σχετικά με ορισμένους κανόνες που διέπουν τις αγωγές αποζημίωσης βάσει του εθνικού δικαίου για παραβάσεις των διατάξεων του δικαίου ανταγωνισμού των κρατών-μελών και της Ευρωπαϊκής Ένωσης, σελ. 6.

Οδηγίας 2014/104/ΕΕ, κάνει λόγο για τη δεσμευτική ισχύ **τελεσίδικης** απόφασης του Διοικητικού Εφετείου Αθηνών.

Μάλιστα το γεγονός ότι αρκεί τελεσίδικη (και όχι αμετάκλητη) απόφαση ενισχύεται από το αμέσως επόμενο εδάφιο της αιτιολογικής έκθεσης, με το οποίο διευκρινίζεται ότι το πολιτικό δικαστήριο δεν είναι υποχρεωμένο να αναμένει και την τελική κρίση του Συμβουλίου της Επικρατείας σε περίπτωση που ασκηθεί αναίρεση προς εξαφάνιση της εκδοθείσας από το Διοικητικό Εφετείο Αθηνών απόφασης, αλλά η αναστολής της προόδου της πολιτικής δίκης εναπόκειται στη διακριτική ευχέρεια του δικάζοντος δικαστηρίου, το οποίο μπορεί να αποφασίσει ελεύθερα αν θα αναμείνει την έκδοση αμετάκλητης απόφασης επί τω τέλει επίτευξης πλήρους ασφάλειας δικαίου¹³⁶.

Κατά μία, λοιπόν, άποψη¹³⁷ που βρίσκει έρεισμα ιδίως στο γράμμα του άρθρου 2 αριθ. 7 του νόμου 4529/2018 και στην αιτιολογική έκθεση, το αμάχητο τεκμήριο της παραβίασης του άρθρου 9 απορρέει από τελεσίδικη απόφαση του Διοικητικού Εφετείου Αθηνών, χωρίς να ενδιαφέρει αν αυτή αμφισβητείται ή πρόκειται να αμφισβητηθεί με την άσκηση αναίρεσης ενώπιον του ΣτΕ και χωρίς προφανώς να δημιουργείται οποιαδήποτε υποχρέωση, παρά μόνο δυνατότητα αναμονής της αμετάκλητης κρίσης του τελευταίου. Οι υποστηρικτές αυτής της άποψης είναι προφανές ότι στη στάθμιση ανάμεσα στην ασφάλεια δικαίου και την ταχύτητα της διαδικασίας, δίνουν προβάδισμα στην τελευταία¹³⁸.

Κατά άλλη άποψη¹³⁹, η αποδεικτική διευκόλυνση του άρθρου 9 συνέχεται μόνο με αποφάσεις που δεν υπόκεινται πλέον σε κανένα ένδικο βοήθημα, όποτε η παραδοχή που εμπεριέχουν αναφορικά με την διαπιστωθείσα παραβίαση των κανόνων ανταγωνισμού είναι κατά την ορολογία της

¹³⁶ Αιτιολογική έκθεση στο σχέδιο νόμου 4529/2018, ο.π.: «Εξυπακούεται ότι, σε περίπτωση που έχει ασκηθεί αναίρεση κατά της ως άνω απόφασης του Διοικητικού Εφετείου Αθηνών, το δικάζον την αγωγή αποζημίωσης δικαστήριο έχει την ευχέρεια, ιδίως προκειμένου να αποφευχθεί το ενδεχόμενο αναψηλάφησης, να αναβάλει την εκδίκαση της υπόθεσης μέχρι την έκδοση της απόφασης επί της ασκηθείσας αναίρεσης.»

¹³⁷ Α. Μικρουλέα εις ΔικΕλΑντ. §19, αρ. 23: «Η έννοια της τελεσιδικίας είναι εθνική έννοια, ως εκ τούτου από τη σκοπιά του ελληνικού δικαίου αρκεί, κατά την άποψή μας, απόφαση του Διοικητικού Εφετείου.», Μαρίνος, Η δέσμευση των πολιτικών δικαστηρίων από απόφαση της Επιτροπής Ανταγωνισμού σε αγωγή αποζημίωσης λόγω παραβάσεως των κανόνων ανταγωνισμού, ΕλλΔνη 2/2020, αρ. 328

¹³⁸ Μαρίνος, ο.π.: «Το ότι ο νομοθέτης μετά από μεγάλη συζήτηση στην νομοπαρασκευαστική επιτροπή επέλεξε να μειώσει την πλήρη ασφάλεια δικαίου που θα πρόσφερε μια απόφαση μη υποκείμενη σε αναίρεση σημαίνει ότι έδωσε το προβάδισμα στην ταχύτητα της διαδικασίας.»

¹³⁹ Private Enforcement of Competition Law in Europe: Directive 2014/104/EU and Beyond, 2021, σελ. 38, Κιννή E., Σχόλιο σε ΔΕΕ της 20.4.2023, C-25/21, ΖΑ, ΑΖ, ΒΧ, CΥ, DΥ, ΕΤ, κατά Repsol Comercial de Productos Petrolíferos SA, ΕΕμπΔ 3/2023, σελ 938, Δ. Κουτσούκη, Η αξίωση αποκατάστασης της ζημίας από οριζόντια σύμπραξη επιχειρήσεων (καρτέλ) κατά το Ν 4529/2018, σελ. 151.

Οδηγίας 2014/104/ΕΕ «αδιάψευστη»¹⁴⁰. Αυτός είναι, άλλωστε, ο πυρήνας της άποψης αυτής, η ανάγκη ερμηνείας του άρθρου 9 υπό το φως του σκοπού της θέσπισής του, ο οποίος έγκειται ακριβώς στην αποτελεσματικότερη άσκηση των αποζημιωτικών αξιώσεων των ζημιωθέντων από παραβίαση του δικαίου του ανταγωνισμού, χωρίς, ωστόσο, να διακυβεύεται η ασφάλεια δικαίου¹⁴¹. Έτσι η έννοια «τελεσίδικη απόφαση αναθεωρητικού δικαστηρίου» ως αυτοτελής ενωσιακού δικαίου έννοια¹⁴², ερμηνευόμενη κατά τρόπο ομοιόμορφο σε ολόκληρη την Ένωση, βάσει του σκοπού της διάταξης στο κείμενο της οποίας συναντάται, ουδόλως ταυτίζεται νοηματικά με την αντίστοιχη έννοια του ελληνικού δικονομικού δικαίου¹⁴³. Και αυτό διότι, όπως προελέχθη, σκοπός της Οδηγίας 2014/104/ΕΕ, αλλά και του ν. 4529/2018 που την ενσωματώνει στην ελληνική έννομη τάξη είναι η αποτελεσματικότερη εφαρμογή του δικαίου του ελεύθερου ανταγωνισμού μέσω της παροχής αποδεικτικών διευκολύνσεων στο επίπεδο των follow on actions προκειμένου να ενισχυθεί η ομοιόμορφη εφαρμογή του ενωσιακού δικαίου και η ασφάλεια δικαίου. Η επίτευξη αυτών των στόχων συνδέεται άρρηκτα με τη δυνατότητα των πολιτικών δικαστηρίων να βασιστούν σε μια διαπίστωση, μια νομική εκτίμηση που δε θα ανατραπεί. Μια τέτοια νομική εκτίμηση εμπεριέχεται μόνο σε απόφαση που δεν είναι δυνατόν να προσβληθεί ούτε με αναίρεση, ήτοι σε αμετάκλητη, και όχι απλώς σε τελεσίδικη απόφαση.

Η ανωτέρω θέση εναρμονίζεται και με τα προβλεπόμενα άρθρο 8§2 ν. 4529/2018¹⁴⁴ αναφορικά με την παραγραφή των αξιώσεων για ζημίες λόγω παράβασης του δικαίου ανταγωνισμού και τη λήξη της αναστολής της παραγραφής που προβλέπεται στην περίπτωση κατά την οποία ληφθούν μέτρα ή ξεκινήσει διαδικασία για τη διερεύνηση της επίμαχης παράβασης¹⁴⁵. **Η αναστολή λήγει**

¹⁴⁰ Αιτιολογική σκέψη 34 της Οδηγίας: «[...] Επομένως, η διαπίστωση παράβασης αυτή θα πρέπει να θεωρείται **αδιάψευστη** στο πλαίσιο αγωγών αποζημίωσης που αφορούν την ίδια παράβαση και ασκούνται στο κράτος μέλος της εθνικής αρχής ανταγωνισμού ή του αναθεωρητικού δικαστηρίου [...]».

¹⁴¹ Δ. Κουτσούκη, Η αξίωση αποκατάστασης της ζημίας από οριζόντια σύμπραξη επιχειρήσεων (καρτέλ) κατά το Ν 4529/2018, σελ. 152.

¹⁴² ΔΕΕ, απόφαση της 22.06.2021, C – 439/19, ECLI:EU:C:2021:504 ,σκ. 81. : «Συναφώς, υπενθυμίζεται ότι το γράμμα διάταξης του δικαίου της Ένωσης που δεν περιέχει ρητή παραπομπή στο δίκαιο των κρατών μελών για τον προσδιορισμό της έννοιας και του περιεχομένου της πρέπει κανονικά να ερμηνεύεται, σε ολόκληρη την Ένωση, κατά τρόπο αυτοτελή και ομοιόμορφο (αποφάσεις της 19ης Σεπτεμβρίου 2000, *Linster*, C-287/98, EU:C:2000:468, σκέψη 43, και της 1ης Οκτωβρίου 2019, *Planet49*, C-673/17, EU:C:2019:801, σκέψη 47)».

¹⁴³ Ως τελεσίδικη χαρακτηρίζεται μία απόφαση που δεν υπόκειται μεν στα τακτικά ένδικα μέσα της έφεσης και της ανακοπής ερημοδικίας, αλλά μπορεί να προσβληθεί με αναίρεση ή αναηλάφηση, με τα λεγόμενα έκτακτα ένδικα μέσα.

¹⁴⁴ Άρθρο 8 §2 ν. 4529/2018: «*Η παραγραφή αναστέλλεται αν μια αρχή ανταγωνισμού λάβει μέτρα για τη διερεύνηση της παράβασης ή ξεκινήσει διαδικασία ενώπιον της αρχής ανταγωνισμού για την παράβαση την οποία αφορά η αξίωση αποζημίωσης. Η αναστολή λήγει ένα (1) έτος μετά το απρόσβλητο της απόφασης παράβασης ή την περάτωση της διαδικασίας με άλλο τρόπο. Κατά τα λοιπά εφαρμόζονται αναλόγως οι διατάξεις του Αστικού Κώδικα για την αναστολή και τη διακοπή της παραγραφής.*».

¹⁴⁵ Δ. Κουτσούκη, Η αξίωση αποκατάστασης της ζημίας από οριζόντια σύμπραξη επιχειρήσεων (καρτέλ) κατά το Ν 4529/2018, σελ. 153.

ένα έτος μετά το απρόσβλητο της απόφασης παράβασης ή την περάτωση της διαδικασίας με άλλο τρόπο. Σύμφωνα δε με το άρθρο 2 αριθ. 8 του ίδιου νόμου, ως απρόσβλητη απόφαση παράβασης ορίζεται «*απόφαση αρχής ανταγωνισμού μη υποκείμενη σε προσβολή με ένδικο μέσο ή απόφαση ελληνικού ή ενωσιακού δικαστηρίου ή δικαστηρίου άλλου κράτους-μέλους, εκδιδόμενη επί προσφυγής κατά απόφασης αρχής ανταγωνισμού, μη υποκείμενη πλέον σε αναίρεση, με την οποία διαπιστώνεται παράβαση του δικαίου ανταγωνισμού*».

Εν τέλει, τη θέση αυτή υιοθέτησε, εμμέσως, πλην σαφώς, και το ΔΕΕ στην υπόθεση Repsol όπου επί τω τέλει διερεύνησης του ζητήματος αν η ασκηθείσα αγωγή εμπίπτει στο χρονικό πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας 2014/104/ΕΕ, το Δικαστήριο εξέτασε το χρονικό σημείο κατά το οποίο η απόφαση της ισπανικής αρχής ανταγωνισμού με την οποία διαπιστώθηκε η τελεσθείσα παράβαση κατέστη απρόσβλητη και κατέληξε ότι επρόκειτο για το χρονικό σημείο κατά το οποίο εκδόθηκε απόφαση από το Ανώτατο Δικαστήριο της Ισπανίας (Tribunal Supremo)¹⁴⁶.

Εν όψει των ανωτέρω, η πιο συνετή επιλογή για τον ενάγοντα – ζημιωθέντα θα ήταν να αναμείνει μέχρι η απόφαση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής ή της ΕΑ να καταστεί απρόσβλητη με τον έναν ή τον άλλο τρόπο, προκειμένου να αποφύγει τον κίνδυνο ανατροπής της και τα περιττά έξοδα. Ωστόσο, αυτό δε σημαίνει ότι δε μπορεί να καταφύγει στα εθνικά δικαστήρια επιδιώκοντας την ικανοποίηση των αποζημιωτικών αξιώσεων μέσω της άσκησης αγωγής αποζημίωσης για τη ζημία που υπέστη λόγω της παραβίασης των άρθρων 101 ή 102 ΣΛΕΕ ή των άρθρων 1 ή 2 ν. 3959/2011, πριν ύπαρξη απρόσβλητης απόφασης της Επιτροπής σχετικά με την υπόδειξη αντι-ανταγωνιστικής συμπεριφοράς.

2. Αγωγές αποζημίωσης που ασκούνται πριν η απόφαση καταστεί αμετάκλητη

2.1. Η απόφαση της Επιτροπής και η πρόβλεψη του άρθρου 16 §1 Καν. 1/2003 περί αναστολής της προόδου της πολιτικής δίκης

Στην περίπτωση των αποφάσεων της Επιτροπής, ο Κανονισμός 1/2003 και ειδικότερα το άρθρο 16 §1 εμπεριέχει πρόβλεψη σχετικά με την δυνατότητα των εθνικών δικαστηρίων να αναστείλουν την πρόοδο της δίκης μέχρι η Επιτροπή να εκδόσει απόφαση σχετικά με την υπόθεση που εκκρεμεί ενώπιον της. Αναλυτικότερα, προβλέπεται ότι τα εθνικά δικαστήρια «*πρέπει να*

¹⁴⁶ ΔΕΕ, απόφαση της 20.04.2023, υποθ. Repsol Comercial de Productos Petrolíferos SA, C -25/21, ECLI:EU:C:2023:298, σκ. 45: «*Εν προκειμένω, από τη δικογραφία που έχει στη διάθεσή του το Δικαστήριο προκύπτει, αφενός, ότι η απόφαση του 2001 κατέστη απρόσβλητη κατόπιν της απόφασης της 17ης Νοεμβρίου 2010 του Tribunal Supremo (Ανωτάτου Δικαστηρίου). Αφετέρου, η απόφαση του 2009 κατέστη απρόσβλητη κατόπιν των αποφάσεων του Tribunal Supremo (Ανωτάτου Δικαστηρίου) της 22ας Μαΐου και της 2ας Ιουνίου 2015. Επομένως, οι αποφάσεις αυτές κατέστησαν απρόσβλητες πριν από την ημερομηνία λήξης της προθεσμίας μεταφοράς της οδηγίας 2014/104. Ως εκ τούτου, οι επίμαχες στην κύρια δίκη καταστάσεις έχουν οριστικώς διαμορφωθεί*».

αποφεύγουν να λαμβάνουν αποφάσεις που ενδέχεται να συγκρούονται με απόφαση την οποία σκοπεύει να λάβει η Επιτροπή κατά διαδικασία που έχει κινήσει και προς το σκοπό αυτό, το εθνικό δικαστήριο μπορεί να εκτιμήσει μήπως πρέπει να αναστείλει τη διαδικασία του».

Δυνάμει των προαναφερθέντων, το πολιτικό δικαστήριο υποχρεούται να απέχει από την έκδοση απόφασης αντίθετης προς την απόφαση που ενδέχεται να λάβει η Επιτροπή και ως εκ τούτου, οφείλει να αναστείλει την πρόοδο της πολιτικής δίκης μέχρι η Επιτροπή να αποφανθεί περί της συγκεκριμένης παραβίασης των άρθρων 101 ή 102 ΣΛΕΕ που αποτελεί και τη βάση της αποζημιωτικής αξίωσης η οποία ασκείται μέσω της αγωγής, προβαίνοντας στην έκδοση μη οριστικής απόφασης και λαμβάνοντας κάθε πρόσφορο ασφαλιστικό μέτρο για τη διασφάλιση της αποζημιωτικής αξιώσεως του ενάγοντα – ζημιωθέντα¹⁴⁷.

Το ζήτημα περιπλέκεται στην περίπτωση κατά την οποία ασκηθεί αγωγή από παραβίαση των κανόνων ανταγωνισμού, ενώ δεν υφίσταται ακόμα απρόσβλητη απόφαση **εθνικής αρχής ανταγωνισμού** αναφορικά με τη διαπίστωση της παραβίασης στην οποία στηρίζεται η ασκηθείσα αγωγή. Το άρθρο 9 της Οδηγίας 2014/104/ΕΕ και του ν. 4529/2018 δεν περιλαμβάνει καμία πρόβλεψη περί αναστολής της προόδου της πολιτικής δίκης συναφή με τη πρόβλεψη του άρθρου 16 §1 Καν. 1/2003.

2.2. Οι αποφάσεις της ΕΑ και η έλλειψη σχετικής πρόβλεψης περί αναστολής της προόδου της πολιτικής δίκης στην Οδηγία 2014/104/ΕΕ

Αγωγές αποζημίωσης που ασκήθηκαν πριν η απόφαση της εθνικής αρχής ανταγωνισμού καταστεί απρόσβλητη, είτε με την παρέλευση της προθεσμίας για την άσκηση προσφυγής κατ' άρθρο 30 ν. 3959/2011, είτε με την έκδοση «αδιάψευστης» απόφασης επί της ασκηθείσας εμπροθέσμως προσφυγής δεν εμπίπτουν ευθέως στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 9 ούτε της Οδηγίας όσο ούτε του νόμου 4529/2018.

Προς αυτή την κατεύθυνση συνηγορεί αρχικά το ίδιο το γράμμα των σχετικών διατάξεων που κάνουν λόγο για δέσμευση του δικάζοντος δικαστηρίου από τη «*διαπίστωση παράβασης των άρθρων 1 ή 2 του ν. 3959/2011 ή και των άρθρων 101 ή 102 της ΣΛΕΕ με απόφαση εθνικής αρχής ανταγωνισμού, η οποία δεν υπόκειται πλέον σε προσφυγή, καθώς και η διαπίστωση παράβασης των άρθρων 101 ή 102 της ΣΛΕΕ με απόφαση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, μη υποκείμενη πλέον σε προσφυγή (παρ. 1 εδ. α)*» ή από τη διαπίστωση τέτοιου είδους παράβασης δυνάμει «*τελεσίδικης απόφασης ελληνικού ή ενωσιακού δικαστηρίου που εκδόθηκε επί προσφυγής κατά*

¹⁴⁷ Δ. Κουτσούκη, Η αξίωση αποκατάστασης της ζημίας από οριζόντια σύμπραξη επιχειρήσεων (καρτέλ) κατά το Ν 4529/2018, 2024, σελ. 141.

αποφάσεων του προηγούμενου εδαφίου (παρ. 1 εδ. β)». Περαιτέρω, στην αιτιολογική σκέψη 34 της Οδηγίας 2014/104/ΕΕ ρητά μνημονεύεται η ανάγκη για την «κοινή προσέγγιση σε ολόκληρη την Ένωση σχετικά με την ισχύ των εκ μέρους των εθνικών αρχών ανταγωνισμού **τελεσίδικων αποφάσεων παράβασης ως προς τις μεταγενέστερες αγωγές αποζημίωσης**». Άλλωστε ουδόλως δύναται να υποστηριχθεί η αναγκαιότητα της δέσμευσης των πολιτικών δικαστηρίων ενός κράτους μέλους από απόφαση της εθνικής αρχής ανταγωνισμού, η οποία αποφαινεται επί της τυχόν επιφέρουσας αντι-ανταγωνιστικά αποτελέσματα πρακτικής μίας ή περισσότερων επιχειρήσεων και η οποία δεν έχει καταστεί απρόσβλητη, οπότε υπάρχει ο κίνδυνος ανατροπής αυτής.

Συναφώς έχει κρίνει και το ΔΕΕ, στην υπόθεση Cogeco Communications¹⁴⁸ όπου έγινε δεκτό ότι αγωγή αποζημίωσης ασκηθείσα πριν η απόφαση της αρχής ανταγωνισμού καταστεί απρόσβλητη δεν εμπίπτει ευθέως στο αντικειμενικό πεδίο εφαρμογής του άρθρου 9 της Οδηγίας και συνεπώς κατά την εκδίκαση μίας τέτοιου είδους αγωγής, το δικαστήριο δε δεσμεύεται από την παραπάνω απόφαση σχετικά με την τέλεση παράβασης του δικαίου του ελεύθερου ανταγωνισμού.

Ενδιαφέρον, ωστόσο, παρουσιάζει η περίπτωση κατά την οποία ασκείται αγωγή αποζημίωσης πριν καταστεί απρόσβλητη η απόφαση που εκδόθηκε από το δικαστήριο που επιλήφθηκε επί της ασκηθείσας προσφυγής ακύρωσης της απόφασης της ΕΑ, ήτοι η απόφαση του ΔΕΦΑθ. Υπό την προϋπόθεση της έκδοσης «αδιάψευστης» απόφασης, με την οποία να επικυρώνεται η απόφαση της εθνικής αρχής ανταγωνισμού, κατά τη διάρκεια της εκκρεμοδικίας της ασκηθείσας αγωγής αποζημίωσης, για λόγους ίσης μεταχείρισης και δίκαιης αντιμετώπισης ουσιαστικά όμοιων καταστάσεων γεννάται η ανάγκη αναλογικής εφαρμογής του άρθρου 9 ν. 4529/2018 επί τω τέλει πλήρωσης του ακούσιου κενού που δημιουργήθηκε κατά τη μεταφορά της οδηγίας¹⁴⁹. Στην

¹⁴⁸ ΔΕΕ, απόφαση της 28.03.2019, υποθ. Cogeco Communications, C – 637/17, ECLI:EU:C:2019:263, σκ. 59-60: «Επομένως, η υπόθεση της οποίας έχει επιληφθεί το αιτούν δικαστήριο δεν έχει ως αντικείμενο αγωγή αποζημίωσης ασκηθείσα κατόπιν απρόσβλητης απόφασης η οποία έχει εκδοθεί από εθνική αρχή ανταγωνισμού ή απόφασης παράγουσας δεδικασμένο η οποία έχει εκδοθεί από δικαστήριο επιληφθέν ενδίκου βοηθήματος και με την οποία διαπιστώνεται παράβαση του άρθρου 102 ΣΛΕΕ. Είναι, συνεπώς, πρόδηλον ότι η ερμηνεία του άρθρου 102 ΣΛΕΕ, καθώς και των αρχών της αποτελεσματικότητας και της ισοδυναμίας η οποία ζητείται στο πλαίσιο του τρίτου προδικαστικού ερωτήματος και του μέρους του τετάρτου προδικαστικού ερωτήματος που αφορά τη συμβατότητα εθνικής ρύθμισης όπως το άρθρο 623 του κώδικα πολιτικής δικονομίας με το δίκαιο της Ένωσης δεν έχει καμία σχέση με το υποστατό ή το αντικείμενο της διαφοράς της κύριας δίκης και, συνεπώς, τα ερωτήματα αυτά είναι απαράδεκτα».

¹⁴⁹ Κουτσούκη Δ., Η αξίωση αποκατάστασης της ζημίας από οριζόντια σύμπραξη επιχειρήσεων (καρτέλ) κατά το Ν 4529/2018, 2024, σελ. 183: «δεν πρόκειται για την πράγματι ανεφάρμοστη αναλογική εφαρμογή του άρθρου 9 της Οδηγίας, αλλά για την αναλογική εφαρμογή της εναρμονισμένης διάταξης του άρθρου 9 Ν. 4529/2018 (του εσωτερικού δηλ., δικαίου), καθώς υφίσταται ακούσιο κενό και υφίσταται ανάγκη πλήρωσής του για λόγους ίσης μεταχείρισης ως υφίκαιης αντιμετώπισης ουσιαστικά ιδίων καταστάσεων. Το αρμόδιο πολιτικό δικαστήριο οφείλει να λάβει υπόψη αυτεπαγγέλτως την αμετάκλητη απόφαση του ΔΕΦΑθ που επικυρώνει ολικώς ή μερικώς την απόφαση της αρχής ανταγωνισμού και να προσδώσει σε αυτήν την αποδεικτική δύναμη του άρθρου 9 παρ. 1, ήτοι εκείνη του αμάχητου τεκμηρίου. Και τούτο, διότι επιβάλλεται η ίδια μεταχείριση του άρθρου 9 παρ. 1 Ν. 4529/2018, που είναι κανόνας δημόσιας τάξης άμεσου εφαρμογής, είτε εφαρμόζεται ευθέως είτε αναλογικά. Η δεσμευτικότητα θα παραχθεί από τις

περίπτωση, λοιπόν, κατά την οποία κατά τη συζήτηση της αγωγής αποζημίωσης, κατέστη απρόσβλητη η απόφαση του ΔεφΑθ, τότε το πολιτικό δικαστήριο υποχρεούται να προσδώσει σε αυτήν την αποδεικτική δύναμη του αμάχητου τεκμηρίου αναφορικά με την τέλεση της παράβασης κατ' αναλογική εφαρμογή του άρθρου 9 §1 ν. 4529/2018¹⁵⁰.

Αμφιβολίες, ωστόσο, εγείρονται αναφορικά με την υποχρέωση του πολιτικού δικαστηρίου να αναστείλει τη πρόοδο της πολιτικής δίκης όταν κατά τη συζήτηση της αγωγής αποζημίωσης δεν έχει καταστεί αμετάκλητη η απόφαση του αναθεωρητικού δικαστηρίου. Από τη γραμματική διατύπωση του ίδιου του άρθρου 9 δε συνάγεται τέτοια υποχρέωση, σε αντίθεση με τα ρητώς διατυπωθέντα στο άρθρο 16 §1 εδ. β Καν. 1/2003¹⁵¹.

Στην περίπτωση αυτή και δεδομένου ότι το πολιτικό δικαστήριο δεν υποχρεούται να απέχει από την έκδοση οριστικής απόφασης επί της ασκηθείσας αγωγής, δύναται είτε κατά τη διακριτική του ευχέρεια να αναστείλει την πρόοδο της πολιτικής δίκης κατ' άρθρο 249 ΚΠολΔ μέχρι η απόφαση του ΔΕφΑθ να καταστεί απρόσβλητη¹⁵², είτε να προχωρήσει στην έκδοση οριστικής απόφασης συνεκτιμώντας την απόφαση του ΔΕφΑθ επί της προσφυγής που ασκήθηκε με αίτημα την ακύρωση της επίμαχης απόφασης της ΕΑ, αφού, λάβει, όμως υπόψιν και τους αντίθετους ισχυρισμούς του αντιδίκου - εναγομένου. Στο πλαίσιο αυτό, οι παραδοχές της απόφασης του ΔΕφΑθ, η οποία ακόμα δεν έχει καταστεί «αδιάψευστη» κατά την ορολογία της Οδηγίας, παράγουν μια εν τοις πράγμασι δεσμευτικότητα για το πολιτικό δικαστήριο.

Θ. Η δεσμευτικότητα των αποφάσεων δικαστηρίου άλλου κράτους – μέλους

Στο άρθρο 9 §2 ν. 4529/2018 προβλέπεται ότι: *«τελεσίδικη απόφαση παράβασης, που έχει εκδοθεί σε άλλο κράτος-μέλος και προσκομίζεται στο δικάζον την αγωγή αποζημίωσης ημεδαπό δικαστήριο, αποτελεί πλήρη απόδειξη της παράβασης των άρθρων 101 ή 102 της ΣΛΕΕ ή και των παράλληλα προς αυτά εφαρμοζόμενων διατάξεων του δικαίου του εν λόγω κράτους-μέλους, οι οποίες επιδιώκουν κατά κύριο λόγο τον ίδιο στόχο με τα άρθρα 101 και 102 της ΣΛΕΕ, επιτρέπεται όμως ανταπόδειξη»*.

παραδοχές και το διατακτικό του ΔΕφΑθ, οπότε υπάρχει πιθανότητα να διαφέρει από εκείνη που παράγεται από τις παραδοχές της απόφασης της αρχής ανταγωνισμού».

¹⁵⁰ Κουτσούκη Δ., ο.π., σελ. 184.

¹⁵¹ Άρθρο 16 §1 εδ. β Καν. 1/2003: «Πρέπει επίσης να αποφεύγουν να λαμβάνουν αποφάσεις που ενδέχεται να συγκρούονται με απόφαση την οποία σκοπεύει να λάβει η Επιτροπή κατά διαδικασία που έχει κινήσει. Προς το σκοπό αυτό, το εθνικό δικαστήριο μπορεί να εκτιμήσει μήπως πρέπει να αναστείλει τη διαδικασία του».

¹⁵² Ασημακοπούλου Ε., Οι αγωγές αποζημίωσης λόγω παραβίασης του δικαίου του ελεύθερου ανταγωνισμού, 2018, σελ. 92.

Κατ' αυτόν τον τρόπο ενσωματώθηκε στην ελληνική έννομη τάξη το αντίστοιχο άρθρο 9 § 2 της Οδηγίας 2014/104/ΕΕ, δυνάμει της οποίας κατοχυρώθηκε η υποχρέωση «τα κράτη μέλη να μεριμνούν ώστε, όταν τελεσίδικη απόφαση της παραγράφου 1 έχει εκδοθεί σε άλλο κράτος μέλος, αυτή η τελεσίδικη απόφαση να μπορεί να υποβληθεί ενώπιον των εθνικών τους δικαστηρίων σύμφωνα με το εθνικό τους δίκαιο ως τουλάχιστον εκ πρώτης όψεως μέσω απόδειξης του γεγονότος της παράβασης του δικαίου ανταγωνισμού και, κατά περίπτωση, να μπορεί να εκτιμηθεί παράλληλα με τυχόν άλλο αποδεικτικό υλικό που προσκομίζουν οι διάδικοι».

Διαπιστώνεται, λοιπόν, μια διαφοροποίηση ανάμεσα στη δεσμευτικότητα που παράγουν οι αποφάσεις των αρχών ανταγωνισμού που βρίσκονται εντός της επικράτειας του κράτους μέλους στο οποίο έχει την έδρα του και το αρμόδιο για την εκδίκαση της αγωγής αποζημίωσης πολιτικό δικαστήριο και στη δεσμευτικότητα των αποφάσεων των αρχών ανταγωνισμού άλλων κρατών μελών. Στην πρώτη περίπτωση η διαπιστωθείσα παράβαση αποτελεί αμάχητο τεκμήριο, ενώ στη δεύτερη περίπτωση το τεκμήριο είναι μαχητό και επιτρέπεται η ανταπόδειξη. Πάντως, το πολιτικό δικαστήριο οφείλει να λάβει υπόψιν του ως πλήρως αποδεδειγμένη την διαπιστωθείσα με απόφαση δικαστηρίου άλλου κράτους μέλους παραβίαση και μόνο σε περίπτωση που ο εναγόμενος προσκομίσει στοιχεία που να αποδεικνύουν το αντίθετο δύναται να απόσχει. Το ίδιο ισχύει και όταν ο εναγόμενος προβάλλει και αποδεικνύει ένσταση περί της μη τήρησης των δικαιωμάτων άμυνας και υπεράσπισης.

Πάντως, δέον κρίνεται να τονιστεί ότι ο Έλληνας νομοθέτης κατά τη μεταφορά της Οδηγίας στο ελληνικό δίκαιο προσέδωσε στις αποφάσεις των αλλοδαπών αρχών ανταγωνισμού την αποδεικτική δύναμη του μαχητού τεκμηρίου, ήτοι αποδεικτική δύναμη αυστηρότερη από την κατ' ελάχιστον *prima facie* άρθρου 9 §2 της Οδηγίας¹⁵³.

Αυτή η κατά τα ανωτέρω δέσμευση των πολιτικών δικαστηρίων από αποφάσεις που εκδίδονται σε άλλα κράτη μέλη από εκείνο στο οποίο λαμβάνει χώρα η διαδικασία ιδιωτικής επιβολής των κανόνων του ελεύθερου ανταγωνισμού δικαιολογείται από το γεγονός ότι η Επιτροπή εποπτεύει με τον ίδιο τρόπο τις αρχές ανταγωνισμού όλων των κρατών μελών και ενημερώνεται για τις αποφάσεις που πρόκειται να εκδοθούν από αυτές και γενικότερά για τη δράση τους. Επιπλέον, σε ολόκληρη την Ένωση τα δικαιώματα άμυνας και υπεράσπισης προστατεύονται σε παρόμοιο επίπεδο¹⁵⁴.

¹⁵³ Ε. Ασημακοπούλου, Οι αγωγές αποζημίωσης λόγω παραβίασης του δικαίου του ελεύθερου ανταγωνισμού, 2018, σελ. 96, Α. Μικρούλεα εις ΔικΕλΑντ, β' έκδοση 2020, §19, αρ. 107

¹⁵⁴ Δ. Κουτσούκη, Η αξίωση αποκατάστασης της ζημίας από οριζόντια σύμπραξη επιχειρήσεων (καρτέλ) κατά το Ν 4529/2018, 2024, σελ. 171.

Προϋπόθεση εφαρμογής του άρθρου 9 §2 ν. 4529/2018 αποτελεί η ύπαρξης παραδοχών στην απόφαση αναφορικά με πρακτική αντίθετη προς τους κανόνες του ανταγωνισμού, η οποία είτε πραγματοποιήθηκε εντός της ελληνικής επικράτειας είτε τα αποτελέσματά της αναπτύσσουν επενέργεια εντός αυτής. Σπανίως, η αρχή ανταγωνισμού ενός κράτους μέλους προβαίνει σε τόσο εκτεταμένη κρίση που τελικώς καταλαμβάνει και τα γεινόμενα στην αγορά άλλου κράτους μέλους¹⁵⁵.

Ούτε στην Οδηγία ούτε στον νόμο υπάρχει πρόβλεψη για την αποδεικτική σημασία αποφάσεων αρχών ανταγωνισμού και δικαστηρίων τρίτων κρατών εκτός της ΕΕ. Αυτές μάλλον μπορούν να εκτιμηθούν ελεύθερα ως δικαστικά τεκμήρια¹⁵⁶.

Z. Η δεσμευτικότητα του άρθρου 9 ν. 4529/2018

1. Η έννοια της δεσμευτικότητας

Στην αιτιολογική σκέψη 34 της Οδηγίας μνημονεύεται ότι *«η διαπίστωση παράβασης θεωρείται αδιάφευκτη στο πλαίσιο αγωγών αποζημίωσης που αφορούν την ίδια παράβαση και ασκούνται στο κράτος μέλος της εθνικής αρχής ανταγωνισμού ή του αναθεωρητικού δικαστηρίου[...]»*. Η ερμηνεία της φράσης «αδιάφευκτη διαπίστωση παράβασης» γεννά ορισμένα ερωτήματα αναφορικά με την παραγόμενη από το άρθρο 9 δεσμευτικότητα και ειδικότερα αναφορικά με τη φύση και τον χαρακτήρα αυτής ως μία μορφή δεδικασμένου ή ως ένα είδος αποδεικτικής διευκόλυνσης.

Στα πλαίσια εκδίκασης της αγωγής αποζημίωσης, η προϋπόθεση του παρανόμου δε χρειάζεται να αποδειχθεί, καθώς πλέον, μετά την περάτωση της διαδικασίας ενώπιον της εκάστοτε εθνικής αρχής ανταγωνισμού ή της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και την κατά περίπτωση δικαστική κρίση περί της ορθότητας αυτής, η διαπιστωθείσα παράβαση που συνιστά την παράνομη ενέργεια στην οποία βασίζεται η αποζημιωτική αξίωση του ενάγοντα – ζημιωθέντα δε δύναται να αμφισβητηθεί, τόσο αναφορικά με τα πραγματικά περιστατικά που την συγκροτούν, όσο και αναφορικά με τον νομικό χαρακτηρισμό αυτών¹⁵⁷. Αυτό σημαίνει ότι το δεσμευτικό αποτέλεσμα του άρθρου 9 έχει θετικό πρόσημο, ήτοι αφορά την απόδειξη της διαπίστωσης παράβασης και όχι το αντίθετο. Με άλλα λόγια, δεν παράγεται δεσμευτικότητα από απόφαση της αρχής ανταγωνισμού που διαπιστώνει ότι δεν συντρέχουν οι προϋποθέσεις εφαρμογής του άρθρων 101-102 ΣΛΕΕ ή των άρθρων 1-2 ν. 3959/2011 και το πολιτικό δικαστήριο είναι σε θέση να εκτιμήσει ελεύθερα τα πραγματικά

¹⁵⁵ Α. Μικρουλέα εις ΔικΕλΑντ, β' έκδοση 2020, §19, αρ. 111-113, Δ. Κουτσούκη, Η αξίωση αποκατάστασης της ζημίας από οριζόντια σύμπραξη επιχειρήσεων (καρτέλ) κατά το Ν 4529/2018, 2024, σελ. 172.

¹⁵⁶ Μαρίνος, Η δέσμευση των πολιτικών δικαστηρίων από απόφαση της Επιτροπής Ανταγωνισμού σε αγωγή αποζημίωσης λόγω παραβάσεως των κανόνων ανταγωνισμού, ΕλλΔνη 2/2020, Δ. Κουτσούκη, ο.π., σελ. 173-74.

¹⁵⁷ Α. Μικρουλέα εις ΔικΕλΑντ, β' έκδοση 2020, π. 19, αρ. 29-30, Δ. Κουτσούκη, ο.π., σελ. 160.

περιστατικά που μπορεί να θεμελιώνουν ή όχι το στοιχείο του παρανόμου¹⁵⁸. Αρνητική, λοιπόν, δέσμευση δεν παράγεται, με εξαίρεση την περίπτωση κατά την οποία η Επιτροπή διαπιστώνει ρητά το ανεφάρμοστο των άρθρων 101 παρ. 1 ή 102 ΣΛΕΕ, εκδίδοντας σχετική απόφαση κατ' εφαρμογή του άρθρου 10 Καν. 1/2003.

Η δεσμευτικότητα της απόφαση της ΕΑ καταλαμβάνει τα πραγματικά περιστατικά λειτουργώντας ως αμάχητο τεκμήριο περί της αλήθειας αυτών και τη νομική εκτίμηση στην οποία κατέληξε η αρχή ανταγωνισμού ή το αρμόδιο δικαστήριο που απεφάνθη επί της τυχόν ασκηθείσας προσφυγής. Το πολιτικό δικαστήριο δε μπορεί να διαφοροποιηθεί από τα ανωτέρω εκτός και αν ρητά αμφισβητήσει την ερμηνεία που δόθηκε με την υποβολή προδικαστικών ερωτημάτων στο ΔΕΕ κατ' άρθρο 267 ΣΛΕΕ, όπως άλλωστε προβλέπεται στην παράγραφο 3 του άρθρου 9.

Η δεσμευτικότητα, λοιπόν, του άρθρου 9 ν. 4529/2018 διαφέρει από την έννοια του ουσιαστικού δεδικασμένου καθώς εισάγει πρωτίστως ένα αμάχητο τεκμήριο περί της ύπαρξης της διαπιστωθείσας παράβασης και αποκλείει την ανταπόδειξη χωρίς όμως παράλληλα να αποκλείει και την αμφισβήτηση της νομικής κρίσης της αρχής ανταγωνισμού ή του δικαστηρίου (σε περίπτωση άσκησης προσφυγής, ασκηθείσας επί τω τέλει της ακύρωσης της απόφασης της αρχής ανταγωνισμού) μέσω του θεσμού των προδικαστικών ερωτημάτων¹⁵⁹.

2. Τα όρια της δεσμευτικότητας

2.1. Τα υποκειμενικά όρια της δεσμευτικότητας

Η σκέψη 34 της Οδηγίας 2014/104/ΕΕ αλλά και η αιτιολογική έκθεση του νόμου 4529/2018 αποσαφηνίζουν το ζήτημα των υποκειμενικών ορίων της δεσμευτικότητας του άρθρου 9. Στη σκέψη 34 της Οδηγία σαφώς αναφέρεται ότι «η ισχύς της διαπίστωσης θα πρέπει, ωστόσο, να καλύπτει μόνο τη φύση της παράβασης καθώς και το καθ' ύλην, **προσωπικό**, χρονικό και κατά τόπον πεδίο εφαρμογής της όπως καθορίσθηκε από την αρμόδια αρχή ή το αναθεωρητικό δικαστήριο κατά την άσκηση της δικαιοδοσίας τους[...]

Συναφώς η αιτιολογική έκθεση του νόμου 4529/2018 αναφέρεται ακόμα πιο λεπτομερώς στα υποκείμενα της διαπιστωθείσας παράβασης, επισημαίνοντας ότι πρόκειται για: «[...] τα (φυσικά ή νομικά) πρόσωπα, τα οποία κατονομάζονται στο διατακτικό της απόφασης της αρχής ανταγωνισμού ως επιχειρήσεις ή ενώσεις επιχειρήσεων που διέπραξαν την παράβαση του συγκεκριμένου κανόνα από το δίκαιο κατά των περιορισμών του ανταγωνισμού και συνεπώς είχαν

¹⁵⁸ Μαρίνος, Η δέσμευση των πολιτικών δικαστηρίων από απόφαση της Επιτροπής Ανταγωνισμού σε αγωγή αποζημιώσεως λόγω παραβάσεως των κανόνων ανταγωνισμού, ΕλλΔνη 2/2020, αρ. 326

¹⁵⁹ Ευαγγελία Ασημακοπούλου, Οι αγωγές αποζημίωσης, 2018, σελ. 93.

τη δυνατότητα να συμμετάσχουν στη διαδικασία ενώπιον της, έτσι ώστε να μπορούν να αμυνθούν, καθώς και να ασκήσουν τα προβλεπόμενα από τον νόμο ένδικα μέσα, καθώς και τους καθολικούς ή ειδικούς διαδόχους τους».

Πάντως, σε αυτό το σημείο αξίζει να διευκρινιστεί ότι από την προαναφερθείσα διατύπωση της αιτιολογικής έκθεσης του νόμου 4529/2018 περί φυσικών προσώπων που αναφέρονται στο διατακτικό της απόφασης της αρχής ανταγωνισμού και καλύπτονται από τη δέσμευση του άρθρου 9 ως υποκείμενα της παράβασης δε δύναται να συναχθεί το συμπέρασμα ότι τα εν λόγω φυσικά πρόσωπα νομιμοποιούνται παθητικά όσον αφορά στην άσκηση αγωγής αποζημίωσης, η οποία έπεται της διαπιστώσεως της παράβασης των άρθρων 1-2 ν. 3959/2011 ή των άρθρων 101-102 ΣΛΑΕ με απόφαση αρχής ανταγωνισμού¹⁶⁰. Η ιδιότητα του παραβάτη των κανόνων ανταγωνισμού και συνεπώς ζημιώσαντος υπό την έννοια της Οδηγίας 2014/104/ΕΕ αποδίδεται μόνο στο νομικό πρόσωπο της επιχείρησης. Άλλωστε, οι κανόνες ανταγωνισμού απευθύνονται σε επιχείρηση, στην οποία καταλογίζονται οι πράξεις ή οι παραλείψεις των οργάνων της, ήτοι των φυσικών προσώπων που συμμετέχουν στα όργανα της επιχείρησης και λειτουργούν ως φορείς της¹⁶¹.

Εν όψει των ανωτέρω, δεν επιδέχεται αμφισβήτησης η παραδοχή ότι απαιτείται ταυτότητα της παραβάτιδας επιχείρησης, η οποία αποτελεί τον αποδέκτη της απόφασης της αρχής ανταγωνισμού και της εναγόμενης στα πλαίσια της αποζημιωτικής αγωγής επιχείρησης. Το γεγονός της συμμετοχής της εναγόμενης επιχείρησης στη διαδικασία ενώπιον της αρχής ανταγωνισμού δικαιολογεί την παραγόμενη δεσμευτικότητα καθώς η επιχείρηση είχε τη δυνατότητα να προβάλει όλες τις τυχόν αιτιάσεις της σχετικά με τη διαπιστωθείσα παράβαση τόσο ενώπιον της αρχής ανταγωνισμού όσο και ενώπιον των αρμόδιων δικαστηρίων. Κατ' αυτόν τον τρόπο προστατεύονται τα δικαιώματα ακρόασης, άμυνας και αποτελεσματικής προστασίας των επιχειρήσεων¹⁶².

2.1.1. Οι μη κατονομαζόμενες στο διατακτικό της απόφασης επιχειρήσεις που συμμετείχαν στην παράβαση

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η περίπτωση των επιχειρήσεων που συμμετείχαν μεν στην παράβαση, αλλά δεν κατονομάζονται στην απόφαση της αρχής ανταγωνισμού. Καταρχάς, αυτό συμβαίνει

¹⁶⁰ Α. Μικρουλέα εις ΔικΕλΑντ, β' έκδοση 2020, π, 19, αρ. 89.

¹⁶¹ Δ. Κουτσούκη, ο.π., σελ. 161.

¹⁶² Ευαγγελία Ασημακοπούλου, Οι αγωγές αποζημίωσης, 2018, σελ. 89, Α. Μικρουλέα εις ΔικΕλΑντ, β' έκδοση 2020, π, 19, αρ. 88, Μαρίνος, Η δέσμευση των πολιτικών δικαστηρίων από απόφαση της Επιτροπής Ανταγωνισμού σε αγωγή αποζημίωσης λόγω παραβάσεως των κανόνων ανταγωνισμού, ΕλλΔνη 2/2020, σελ. 321, Δ. Κουτσούκη, ο.π., σελ. 161.

στην περίπτωση κατά την οποία η επιχείρηση εντάχθηκε σε πρόγραμμα επιεικούς μεταχείρισης, καθώς συνεργάστηκε με την αρμόδια αρχή ανταγωνισμού παρέχοντας της πληροφορίες σημαντικές για τη διερεύνηση σοβαρών παραβιάσεων των κανόνων ανταγωνισμού που παρουσιάζουν μεγάλη αποδεικτική δυσχέρεια και ως εκ τούτου απαλλάχθηκε από τις επαπειλούμενες κυρώσεις¹⁶³. Ωστόσο, η πλήρης ασυλία της παραβάτιδας επιχείρησης δεν συνεπάγεται και έλλειψη παθητικής νομιμοποίησης στα πλαίσια της άσκησης αγωγής αποζημίωσης για την παραβίαση του δικαίου του ανταγωνισμού, στην οποία η επιχείρηση πράγματι συμμετείχε ανεξαρτήτως της συνδρομής της στον εντοπισμό και την εξιχνίαση αυτής¹⁶⁴. Η συλλογιστική η οποία αναπτύσσεται εν προκειμένω, είναι παρόμοια με εκείνη που αναπτύχθηκε ανωτέρω, στα πλαίσια εξέτασης του ζητήματος της δεσμευτικότητας των αποφάσεων ανάληψης δεσμεύσεων κατ' άρθρο 9 Καν. 1/2003 και συνέχεται με το ερώτημα κατά πόσο οι σκοποί του θεσμού της ιδιωτικής επιβολής των κανόνων ανταγωνισμού μπορούν να συγκεραστούν με τους στόχους των μηχανισμών που εκφεύγουν του παραδοσιακού τιμωρητικού ρόλου της επιβολής προστίμων¹⁶⁵.

Παρόμοια είναι και η περίπτωση της μικρομεσαίας επιχείρησης, η οποία αν και συμμετείχε στην παράβαση, γεγονός το οποίο αναφέρεται στο σκεπτικό της απόφασης, δεν κατονομάζεται στο διατακτικό, ήτοι δεν επιβάλλονται σε αυτήν διοικητικές κυρώσεις από την οικεία αρχεία ανταγωνισμού, κατ' ενάσκηση της διακριτικής της ευχέρειας επί τον συγκεκριμένου ζητήματος¹⁶⁶. Υποστηρίζεται ότι αν σε μια απόφαση μνημονεύεται ότι μια επιχείρηση έχει συμπράξει στην παράβαση ενός κανόνα ανταγωνισμού, χωρίς όμως αυτό να αποτυπώνεται στο διατακτικό της αποφάσεως, δεν δημιουργείται η δέσμευση του άρθρου 9¹⁶⁷.

2.1.2. Οι καθολικοί και ειδικοί διάδοχοι της παραβάτιδος επιχείρησης

Βάσει της αιτιολογικής έκθεσης του ν. 4529/2018 καθίσταται σαφές ότι ως υποκείμενα της δέσμευσης του άρθρου 9 νοούνται και οι καθολικοί και οι ειδικοί διάδοχοι της παραβάτιδας επιχείρησης¹⁶⁸.

¹⁶³ Λ. Αθανασίου εις ΔικΕλΑντ, β' έκδοση 2020, π, 21, αρ. 137-139.

¹⁶⁴ Δ. Κουτσούκη, ο.π., σελ. 162.

¹⁶⁵ Λ. Αθανασίου εις ΔικΕλΑντ, β' έκδοση 2020, π, 21, αρ. 187-189.

¹⁶⁶ Δ. Κουτσούκη, ο.π., σελ. 162.

¹⁶⁷ Μαρίνος, Η δέσμευση των πολιτικών δικαστηρίων από απόφαση της Επιτροπής Ανταγωνισμού σε αγωγή αποζημίωσης λόγω παραβάσεως των κανόνων ανταγωνισμού, ΕλλΔνη 2/2020, σελ. 332.

¹⁶⁸ Αιτιολογική έκθεση ν. 4529/2018, σελ. 7: «Όσον αφορά τα υποκείμενα της παράβασης, η δέσμευση του άρθρου 9 παράγραφος 1 καλύπτει μόνο εκείνα τα (φυσικά ή νομικά) πρόσωπα, τα οποία κατονομάζονται στο διατακτικό της απόφασης της αρχής ανταγωνισμού ως επιχειρήσεις ή ενώσεις επιχειρήσεων που διέπραξαν την παράβαση του συγκεκριμένου κανόνα από το δίκαιο κατά των περιορισμών του ανταγωνισμού και συνεπώς είχαν τη δυνατότητα να

Στην περίπτωση της καθολικής διαδοχής κατόπιν εταιρικών μετασχηματισμών, στα πλαίσια των οποίων το νομικό πρόσωπο – φορέας της επιχείρησης που διέπραξε την διαπιστωθείσα με απόφαση αρχής ανταγωνισμού παράβαση εξαφανίζεται από τον νομικό κόσμο, ήτοι στην περίπτωση της συγχώνευσης και της κοινής ή αλλιώς ολικής διάσπασης του νόμου 4601/2019, το νομικό πρόσωπο που προκύπτει από τον μετασχηματισμό αποτελεί υποκείμενο της δέσμευσης του άρθρου της Οδηγίας 2024/105/ΕΕ και νομιμοποιείται παθητικά για την άσκηση αγωγής αποζημίωσης τόσο με βάση την αρχή της προσωπικής ευθύνης όσο και με βάση την αρχή της οικονομικής συνέχειας¹⁶⁹.

Τα ανωτέρω επιβεβαιώνονται και από το ΔΕΕ, το οποίο στην υπόθεση Skanska Industrial Solutions¹⁷⁰, απεφάνθη αναφορικά με το ζήτημα της ευθύνης εταιρειών οι οποίες απέκτησαν τις μετοχές επιχειρήσεων που συμμετείχαν σε απαγορευμένη σύμπραξη και εν συνεχεία, μετά τη μεταβίβαση, λύθηκαν: *«οσάκις οντότητα που διέπραξε μια τέτοια παράβαση αποτελεί αντικείμενο νομικής ή οργανωτικής μεταβολής, η μεταβολή αυτή δεν έχει κατ' ανάγκην ως αποτέλεσμα τη δημιουργία νέας επιχείρησης απαλλαγμένης της ευθύνης των αντίθετων προς τους κανόνες του ανταγωνισμού συμπεριφορών της προηγούμενης οντότητας αν, από οικονομικής απόψεως, η προηγούμενη και η νέα οντότητα ταυτίζονται[...](σκ. 38). Επομένως, δεν είναι ασυμβίβαστος προς την αρχή της προσωπικής ευθύνης ο καταλογισμός της ευθύνης για παράβαση σε εταιρία υπό την ιδιότητά της ως εταιρίας που απορρόφησε την εταιρία που διέπραξε την παράβαση, όταν αυτή η τελευταία έπαυσε να υφίσταται [...](σκ. 39).»*.

Στα πλαίσια της ίδιας υπόθεσης, ο Γενικός Εισαγγελέα Nils Wahl¹⁷¹ εύστοχα μνημονεύει στις προτάσεις του ότι σε διαφορετική περίπτωση δε θα μπορούσε να επιδιωχθεί αποτελεσματικά ο σκοπός καταστολής των αντίθετων προς το δίκαιο του ανταγωνισμού συμπεριφορών και αποτροπής της επαναλήψεώς τους με την επιβολή αποτρεπτικών κυρώσεων. Η τόσο εύκολη απαλλαγή μίας επιχείρησης από την ευθύνη της για παραβίαση του δικαίου του ανταγωνισμού

*συμμετάσχουν στη διαδικασία ενώπιον της, έτσι ώστε να μπορούν να αμυνθούν, καθώς και να ασκήσουν τα προβλεπόμενα από τον νόμο ένδικα μέσα, **καθώς και τους καθολικούς ή ειδικούς διαδόχους τους.**»*

¹⁶⁹ Α. Μικρουλέα εις ΔικΕΛΑντ, β' έκδοση 2020, π, 19, αρ. 92, Δ. Κουτσούκη, Η αξίωση αποκατάστασης της ζημίας από οριζόντια σύμπραξη επιχειρήσεων (καρτέλ) κατά το Ν 4529/2018, 2024, σελ. 124.

¹⁷⁰ ΔΕΕ, απόφαση της 14^{ης}.03.2019, υποθ. Vantaan kaupunki κατά Skanska Industrial Solutions etc., C – 724/17, ECLI:EU:C:2019:204, σκ. 38-39.

¹⁷¹ Προτάσεις του Γενικού Εισαγγελέα Nils Wahl της 6^{ης} Φεβρουαρίου 2019, υποθ. Vantaan kaupunki κατά Skanska Industrial Solutions etc., C – 724/17, ECLI:EU:C:2019:100, σημ. 74: *«Γενικά –μολονότι η προσωπική ευθύνη εξακολουθεί να αποτελεί τον βασικό κανόνα– η λογική επεκτάσεως της ευθύνης στην οντότητα που συνεχίζει να ασκεί τις δραστηριότητες του νομικού προσώπου που παραβίασε το ενωσιακό δίκαιο του ανταγωνισμού συνίσταται στο ότι, σε διαφορετική περίπτωση, οι επιχειρήσεις θα μπορούσαν να αποφεύγουν τα πρόστιμα αλλάζοντας την εταιρική τους ταυτότητα μέσω αναδιαρθρώσεων, πωλήσεων ή άλλων νομικών και οργανωτικών αλλαγών. Τούτο θα υπονόμευε τον σκοπό καταστολής των αντίθετων προς το δίκαιο του ανταγωνισμού συμπεριφορών και αποτροπής της επαναλήψεώς τους με την επιβολή αποτρεπτικών κυρώσεων»*.

μέσω της απλής αλλαγής ταυτότητας θα αποτελούσε γόνιμο έδαφος για την επίδειξη αντι – ανταγωνιστικών συμπεριφορών, την υιοθέτηση πρακτικών που νοθεύουν τον αποτελεσματικό ανταγωνισμό και τη λειτουργία της ελεύθερης αγοράς χωρίς την απειλή της επιβολής των προβλεπόμενων κυρώσεων.

Ωστόσο, καθολική διαδοχή επέρχεται και στις περιπτώσεις της μερικής διάσπασης και της απόσχισης κλάδου, οπότε η διασπώμενη εταιρεία - παραβάτης εξακολουθεί να υπάρχει στον νομικό κόσμο και ευθύνεται μαζί με τη νέα νομική οντότητα που προέκυψε από τη διάσπαση αλληλεγγύως και εις ολόκληρον για την αποκατάσταση της ζημίας από τη διαπιστωθείσα με απόφαση της ΕΑ ή της Επιτροπής παραβίαση του δικαίου του ανταγωνισμού¹⁷².

Στην περίπτωση της ειδικής διαδοχής, κατά την οποία το νομικό πρόσωπο που αποτελούσε τον φορέα της επιχείρησης κατά το χρονικό διάστημα της τέλεσης της επίμαχης παράβασης έχει πλέον, μετά την παύση της παράβασης, μεταβιβάσει περιουσιακά στοιχεία της οντότητας που συνιστά την παραβάτιδα επιχείρησης σε τρίτα πρόσωπα, φυσικά ή νομικά, καλύπτεται από τη δεσμευτικότητα του άρθρου 9 και νομιμοποιείται παθητικά για την άσκηση αγωγής αποζημίωσης που έπεται της διαπίστωσης της παράβασης των άρθρων 101-102 ΣΛΕΕ ή 1-2 ν. 3959/2011, τόσο το νομικό πρόσωπο που διέπραξε την εν λόγω παραβίαση δυνάμει της αρχής της προσωπικής ευθύνης όσο και ο αποκτών ειδικός διάδοχος – νέο φορέα της επιχείρησης κατ' εφαρμογή της αρχής της οικονομικής συνέχειας¹⁷³.

Προϋπόθεση, λοιπόν, της απεριόριστης ευθύνης του τελευταίου αποτελεί η απόκτηση οικονομικών πόρων της παραβάτιδας επιχείρησης, οργανωμένων για την επίδιωξη ορισμένου οικονομικού σκοπού που ουσιαστικά επιτρέπουν στον ειδικό διάδοχο τη συνέχιση της λειτουργίας της επιχείρησης¹⁷⁴. Η ίδια αντιμετώπιση δεν προσήκει στην περίπτωση κατά την οποία το νομικό πρόσωπό – φορέας της παραβάτιδας επιχείρησης κατά το χρονικό διάστημα της επίδειξης αντι – ανταγωνιστικής συμπεριφοράς μεταβιβάζει μεμονωμένα περιουσιακά στοιχεία σε περισσότερες νομικές οντότητες, οπότε εδώ δεν συντρέχει το στοιχείο της συνέχισης της οικονομικής δραστηριότητας της μεταβιβάζουσας επιχείρησης¹⁷⁵ και ως εκ τούτου τυγχάνουν εφαρμογής οι

¹⁷² Α. Μικρουλέα εις ΔικΕΛΑντ, β' έκδοση 2020, π, 19, αρ. 95, Δ. Κουτσούκη, Η αξίωση αποκατάστασης της ζημίας από οριζόντια σύμπραξη επιχειρήσεων (καρτέλ) κατά το Ν 4529/2018, 2024, σελ. 127.

¹⁷³ Α. Μικρουλέα εις ΔικΕΛΑντ, β' έκδοση 2020, π, 19, αρ. 93.

¹⁷⁴ ΔΕΕ, απόφαση της 14^{ης}.03.2019, υποθ. Vantaan kaupunki κατά Skanska Industrial Solutions etc., C – 724/17, ECLI:EU:C:2019:204, σκ. 51: « [...] σε μια κατάσταση όπως η επίμαχη στην κύρια δίκη, στην οποία όλες οι μετοχές των εταιριών που συμμετείχαν σε σύμπραξη απαγορευόμενη από το άρθρο αυτό αποκτήθηκαν από άλλες εταιρίες, που προέβησαν στη λύση των πρώτων αυτών εταιριών και συνέχισαν τις εμπορικές τους δραστηριότητες, είναι δυνατόν η ευθύνη για τη ζημία που προκλήθηκε από τη σύμπραξη αυτή να καταλογισθεί στις αποκτώσες εταιρίες».

¹⁷⁵ Δ. Κουτσούκη, Η αξίωση αποκατάστασης της ζημίας από οριζόντια σύμπραξη επιχειρήσεων (καρτέλ) κατά το Ν 4529/2018, 2024, σελ. 128-129.

εθνικές διατάξεις και συγκεκριμένα το άρθρο 479 ΑΚ¹⁷⁶. Το εν λόγω άρθρο ιδρύει απεριόριστη ευθύνη του μεταβιβάζοντος και περιορισμένη μέχρι την αξία των μεταβιβαζομένων κατά το χρόνο της μεταβίβασης ευθύνη του αποκτώντος ειδικού διαδόχου.

Συμπερασματικά, δέον κρίνεται να υπογραμμισθεί ότι υπό το πρίσμα της εξέτασης των υποκειμενικών ορίων της δεσμευτικότητας του άρθρου 9 έχει σημασία ότι οι διάδοχοι της παραβάτιδας επιχείρησης, καθολικοί ή ειδικοί, καταλαμβάνονται από το δεσμευτικό αποτέλεσμα του προαναφερθέντος άρθρου, ακόμα και δεν κατονομάζονται οι ίδιοι στο διατακτικό της απόφασης της αρχής ανταγωνισμού, όπως κατά κανόνα συμβαίνει προκειμένου να αποδοθεί σε μια οντότητα, μια επιχείρηση, η ιδιότητα του υποκειμένου της δέσμευσης. Από πρακτικής άποψης αυτό σημαίνει ότι το γεγονός της διαδοχής αρκεί για την κατάφαση της ταυτότητας των μερών, ήτοι του παραβάτη που αναφέρεται στην απόφαση της αρχής ανταγωνισμού και του εναγόμενου που αναφέρεται στο δικόγραφο της αγωγής, η οποία ταυτότητα αποτελεί προϋπόθεση της αποδεικτικής διευκόλυνσης του αμάχητου τεκμηρίου του άρθρου 9. Ούτε η Οδηγία 2014/104/ΕΕ ούτε ο ελληνικός νόμος προφανώς καθορίζουν τα υπόχρεα προς αποζημίωση πρόσωπα, στοιχείο συστατικό για την άσκηση των αποζημιωτικών αξιώσεων και ως εκ τούτου στοιχείο διεπόμενο από το πρωτογενές δίκαιο της Ένωσης, ήτα τα άρθρα 101-102 ΣΛΕΕ¹⁷⁷.

2.1.3. Το ζήτημα του ομίλου εταιριών

Παρεμφερής είναι και η προβληματική της αναφοράς στο διατακτικό της απόφασης της αρχής ανταγωνισμού ενός εκ των περισσότερων νομικών προσώπων τα συναπαρτίζουν την ενιαία

¹⁷⁶ Άρθρο 479 ΑΚ: «Αν με σύμβαση μεταβιβάστηκε περιουσία ή επιχείρηση, αυτός που αποκτά ευθύνεται απέναντι στο δανειστή έως την αξία των μεταβιβαζόμενων στοιχείων για τα χρέη που ανήκουν στην περιουσία ή στην επιχείρηση. Η ευθύνη αυτού που μεταβιβάζει εξακολουθεί να υπάρχει. Αντίθετη συμφωνία μεταξύ των συμβαλλομένων που βλέπει τους δανειστές είναι άκυρη απέναντι τους».

¹⁷⁷ ΔΕΕ, απόφαση της 14^{ης}.03.2019, υποθ. Vantaan kaupunki κατά Skanska Industrial Solutions etc., C – 724/17, ECLI:EU:C:2019:204, σκ. 27-28: «Βεβαίως, ελλείψει σχετικής ρυθμίσεως του δικαίου της Ένωσης, απόκειται στην εσωτερική έννομη τάξη κάθε κράτους μέλους να καθορίσει τις λεπτομέρειες της ασκήσεως του δικαιώματος προς αποκατάσταση ζημίας η οποία απορρέει από σύμπραξη ή πρακτική που απαγορεύεται βάσει του άρθρου 101 ΣΛΕΕ, υπό την επιφύλαξη ότι τηρούνται οι αρχές της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας[...] (σκ. 27). Εντούτοις, όπως επισήμανε, εν ολίγοις, ο γενικός εισαγγελέας στα σημεία 60 έως 62 των προτάσεών του, το ζήτημα του προσδιορισμού της οντότητας που οφείλει να αποκαταστήσει τη ζημία που προκλήθηκε από παράβαση του άρθρου 101 ΣΛΕΕ διέπεται άμεσα από το δίκαιο της Ένωσης (σκ. 28)», Προτάσεις του Γενικού Εισαγγελέα Nils Wahl της 6^{ης} Φεβρουαρίου 2019, υποθ. Vantaan kaupunki κατά Skanska Industrial Solutions etc., C – 724/17, ECLI:EU:C:2019:100, σημ. 61: «Ο καθορισμός των προσώπων που μπορούν να θεωρηθούν υπόχρεα για την καταβολή αποζημιώσεως δεν συνιστά ζήτημα το οποίο αφορά οποιεσδήποτε λεπτομέρειες σχετικά με τη συγκεκριμένη εφαρμογή του δικαιώματος αποζημιώσεως ή κανόνα που διέπει την εφαρμογή του δικαιώματος αποζημιώσεως. Ο καθορισμός των υπόχρεων για την καταβολή αποζημιώσεως αποτελεί την άλλη όψη του νομίσματος του δικαιώματος αποκαταστάσεως της ζημίας που προκαλείται από παραβίαση του ενωσιακού δικαίου του ανταγωνισμού. Πράγματι, η ύπαρξη δικαιώματος αποζημιώσεως βάσει του άρθρου 101 ΣΛΕΕ προϋποθέτει ότι υπάρχει νομική υποχρέωση η οποία παραβιάστηκε. Προϋποθέτει επίσης ότι υπάρχει κάποιο πρόσωπο το οποίο ευθύνεται για την παράβαση αυτή.»

οικονομική οντότητα της επιχείρησης. Σε αυτή τη περίπτωση, κατά μία άποψη¹⁷⁸, το γεγονός ότι δεν κατονομάζονται στην απόφαση με την οποία διαπιστώνεται η παράβαση του δικαίου του ανταγωνισμού όλα τα συνδεδεμένα νομικά πρόσωπα για λόγους σκοπιμότητας και αποδεικτικής διευκόλυνσης δεν σημαίνει ότι αυτά δεν αποτελούν υποκείμενα της δέσμευσης του άρθρου 9. Η επιβολή κυρώσεων, λοιπόν, με απρόσβλητη απόφαση της αρχής ανταγωνισμού, σε ένα μόνο από τα νομικά πρόσωπα που συναπαρτίζουν την ενιαία οικονομική οντότητα δεν εμποδίζει τον ζημιωθέντα να κινηθεί νομικά και να εγείρει αγωγή αποζημίωσης κατά άλλου νομικού προσώπου του ομίλου, το οποίο δεν κατονομάζεται στο διατακτικό της απόφασης.

Η άποψη αυτή επιβεβαιώθηκε και από το ΔΕΕ, το οποίο στην απόφαση Sumal¹⁷⁹ ανέπτυξε την κατωτέρω συλλογιστική: «[...] συμπεριφορά θυγατρικής εταιρίας μπορεί να καταλογιστεί στη μητρική εταιρία ιδίως σε περίπτωση που η θυγατρική, μολονότι έχει χωριστή νομική προσωπικότητα, δεν καθορίζει αυτοτελώς, κατά τον χρόνο διαπράξεως της παραβάσεως, τον τρόπο κατά τον οποίο ενεργεί στην αγορά, αλλά εφαρμόζει κατ' ουσίαν τις οδηγίες της μητρικής εταιρίας, λόγω, πιο συγκεκριμένα, των οικονομικών, οργανωτικών και νομικών σχέσεων που συνδέουν τις δύο αυτές νομικές οντότητες, οπότε, σε μια τέτοια περίπτωση, οι εν λόγω οντότητες αποτελούν μέρος της ίδιας οικονομικής ενότητας και, συνεπώς, συνιστούν ενιαία επιχείρηση κατά την έννοια του δικαίου του ανταγωνισμού της Ένωσης η οποία επιδεικνύει την παραβατική συμπεριφορά [...] Επομένως, όταν αποδεικνύεται ότι η μητρική και η θυγατρική εταιρία συναποτελούν μέρος της ίδιας οικονομικής ενότητας και, ως εκ τούτου, συνιστούν ενιαία επιχείρηση, κατά την έννοια του άρθρου 101 ΣΛΕΕ, η ίδια η ύπαρξη της οικονομικής αυτής ενότητας που διέπραξε την παράβαση είναι εκείνη που καθορίζει, κατά τρόπο αποφασιστικό, την ευθύνη της μιας ή της άλλης εταιρίας που συναποτελεί την επιχείρηση για την αντίθετη προς τους κανόνες του ανταγωνισμού συμπεριφορά της τελευταίας (σκ. 43). Ως εκ τούτου, η έννοια της «επιχειρήσεως» και, μέσω αυτής, η έννοια της «οικονομικής ενότητας» συνεπάγονται αυτοδικαίως αλληλέγγυα και εις ολόκληρον ευθύνη των οντοτήτων που απαρτίζουν την οικονομική ενότητα κατά τον χρόνο διαπράξεως της παραβάσεως [...] (σκ. 44)».

Ενόψει των ανωτέρω, σαφώς συνάγεται το συμπέρασμα ότι το ζήτημα της παθητικής νομιμοποίησης της μητρικής εταιρείας σε αγωγή αποζημίωσης για παραβίαση του δικαίου του ανταγωνισμού που διέπραξε θυγατρική εταιρεία ανήκουσα στον ίδιο όμιλο με την μητρική

¹⁷⁸ Σουφλερός, Ο Κανονισμός 1/2003, άρθρο 23, αρ. 6-12, Αθανασίου/Μαστρομανώλης, Καταλογισμός σε μητρική εταιρία παράβασης κανόνων ανταγωνισμού θυγατρικής της - Σύγχρονες τάσεις και συγκριτικές προσεγγίσεις, ΔΕΕ 2009,Ε. Κινινή, Ζητήματα αποζημιωτικής ευθύνης για παραβάσεις του δικαίου του ελεύθερου ανταγωνισμού με αφορμή την Οδηγία 2014/104/ΕΕ, ΕΕμπΔ 1/2017, Δ. Κουτσούκη, Η αξίωση αποκατάστασης της ζημίας από οριζόντια σύμπραξη επιχειρήσεων (καρτέλ) κατά το Ν 4529/2018, 2024, σελ. 163.

¹⁷⁹ ΔΕΕ, απόφαση της 06^{ης}.10.2021, υποθ. Sumal κατά Mercedes Benz, C-882/19, ECLI:EU:C:2021:800, σκ. 43-44.

ουδόλως σχετίζεται με τη σύμπραξη της τελευταίας στην τελεσθείσα και διαπιστωθείσα με απόφαση αρχής ανταγωνισμού παραβίαση. Αρκούν για τη θεμελίωση της παθητικής νομιμοποίησης της μητρικής εταιρείας και άρα για την κάλυψή της από το δεσμευτικό αποτέλεσμα του άρθρου 9, ακόμα και αν δεν αναφέρεται ρητώς στο διατακτικό της απόφασης, εκ της οποίας εκλύεται η δεσμευτικότητα, οι στενοί νομικοί, οικονομικοί και διαρθρωτικοί δεσμοί με την παραβάτιδα θυγατρική εταιρεία. Με άλλα λόγια, αρκεί το γεγονός ότι οι δύο εταιρείες που ανήκουν στον ίδιο όμιλο αποτελούν μια ενιαία οικονομική οντότητα και η μία, η μητρική ασκεί καθοριστική επιρροή στην επιχειρηματική δραστηριότητα της άλλης, της θυγατρικής, καθορίζοντας κατ' ουσία τη δράση της.

Τα παραπάνω ουδόλως γίνονται δεκτά χωρίς αμφισβήτηση. Ειδικότερα, από μέρος της θεωρίας¹⁸⁰, έχει διατυπωθεί η άποψη ότι μόνο τα νομικά πρόσωπα που αναφέρονται στο διατακτικό της απόφασης της αρχής ανταγωνισμού με την οποία διαπιστώνεται η τελεσθείσα παράβαση νομιμοποιούνται παθητικά κατά την άσκηση των παρεπόμενων αγωγών αποζημίωσης, ενώ η ίδια λογική περί μη καταλογισμού της παράβασης της θυγατρικής στη μητρική εταιρεία εκτός και αν η τελευταία συμμετείχε στην αντι – ανταγωνιστική πρακτική ακολουθείται και στην περίπτωση των αυτοτελών αποζημιωτικών αγωγών. Στο επίκεντρο της εν λόγω θεωρίας τοποθετείται το ζήτημα της αυτοτέλειας των νομικών προσώπων στο πλαίσιο ομίλου που στερείται νομικής προσωπικότητας¹⁸¹, η αρχή της προσωπικής ευθύνης που διέπει του δίκαιο της αδικοπρακτικής ευθύνης και οι διαφορετικοί σκοποί, η επίτευξη των οποίων επιδιώκεται στο πλαίσιο της δημόσιας, από τη μία πλευρά, και της ιδιωτικής, από την άλλη πλευρά, επιβολής¹⁸².

Σε αυτό το σημείο, αναφορικά με το τελευταίο επιχείρημα, έχει πλέον αποσαφηνιστεί με τη συνδρομή της νομολογίας του ΔΕΕ ότι η αρχή της ενιαίας οικονομικής ενότητας, αποτέλεσμα της οποίας αποτελεί ο καταλογισμός της ευθύνης της μητρικής στη θυγατρική εταιρεία και αντιστρόφως, ισχύει αδιαφοροποίητα και στο πλαίσιο της ιδιωτικής επιβολής μέσω της άσκησης των αποζημιωτικών αξιώσεων από ιδιώτες ζημιωθέντες¹⁸³. Η παραδοχή αυτή εκ της οποίας

¹⁸⁰ Α. Μικρουλέα εις ΔικΕλΑντ, β' έκδοση 2020, π, 19, αρ., 103, Μαρίνος, Η παθητική νομιμοποίηση στις αγωγές αποζημιώσεως λόγω παραβάσεων των κανόνων του δικαίου ανταγωνισμού κατά την Οδηγία, 2014/104/ΕΕ, ΕΕμπΔ 1/2018, ο ίδιος, Η δέσμευση των πολιτικών δικαστηρίων από απόφαση της Επιτροπής Ανταγωνισμού σε αγωγή αποζημιώσεως λόγω παραβάσεως των κανόνων ανταγωνισμού, ΕλλΔνη 2/2020, Ν. Ζαπριάνος, Αστική ευθύνη λόγω παραβάσεων του δικαίου ελεύθερου ανταγωνισμού, 2021 .

¹⁸¹ Μαρίνος σε ΕΕμπΔ 2018, ο.π, αρ. 10

¹⁸² Μαρίνος σε ΕΕμπΔ 2018, ο.π, αρ. 9, Α. Μικρουλέα εις ΔικΕλΑντ, β' έκδοση 2020, π, 19, αρ. 102-103.

¹⁸³ ΔΕΕ, απόφαση της 14^{ης}.03.2019, υποθ. Vantaan kaupunki κατά Skanska Industrial Solutions etc., C –724/17, ECLI:EU:C:2019:204, σκ. 47: « Συνεπώς, η έννοια της «επιχείρησης», κατά το άρθρο 101 ΣΛΕΕ, που αποτελεί αυτοτελή έννοια του δικαίου της Ένωσης, δεν μπορεί να έχει άλλο περιεχόμενο στο πλαίσιο της επιβολής, εκ μέρους της Επιτροπής, προστίμων βάσει του άρθρου 23, παράγραφος 2, του κανονισμού 1/2003 και άλλο στο πλαίσιο των αγωγών αποζημιώσεως για παράβαση των κανόνων της Ένωσης περί ανταγωνισμού».

απορρέει η δεσμευτικότητα της απόφασης, με την οποία διαπιστώνεται η παραβίαση του δικαίου του ανταγωνισμού ακόμα και για τα νομικά πρόσωπα – μέλη του ομίλου που δεν συμμετείχαν στη διαπιστωθείσα παράβαση και άρα στη διαδικασία ενώπιον της ΕΑ ή της Επιτροπής, δε θίγει τα δικαιώματα άμυνας αυτών¹⁸⁴. Και αυτό διότι λόγω των στενών δεσμών μεταξύ των νομικών προσώπων που ανήκουν στον ίδιο όμιλο εταιρειών, το εναγόμενο νομικό πρόσωπο, το οποίο δεν είχε καμία εμπλοκή στη διοικητικής φύσεως διαδικασία ενώπιον της αρχής ανταγωνισμού, θεωρείται ότι άσκησε τα δικαιώματα υπερασπίσεώς του μέσω του νομικού προσώπου που υπέδειξε την ελεγχόμενη από την ΕΑ ή την Επιτροπή αντι – ανταγωνιστική συμπεριφορά¹⁸⁵.

2.2. Τα αντικειμενικά όρια της δεσμευτικότητας

Τα πολιτικά δικαστήρια δεσμεύουν μόνο οι πραγματικές και νομικές παραδοχές που θεμελιώνουν την τελεσθείσα παράβαση και όχι κρίσεις που εκφέρονται πλεοναστικά και ουδόλως σχετίζονται με την τελευταία, αλλά με προγενέστερες, έστω και ύποπτες ενέργειες της παραβάτιδος επιχείρησης¹⁸⁶.

Πέρα από ταυτότητα του κατονομαζόμενου στο διατακτικό της απόφασης της αρχής ανταγωνισμού παραβάτη και του εναγομένου στην αποζημιωτική αγωγή, απαιτείται και ταυτότητα (υπό τα ίδια ακριβώς πραγματικά περιστατικά και νομική εκτίμηση) της παράβασης η οποία διαπιστώνεται με απόφαση της αρχής ανταγωνισμού και παράβασης στην οποία θεμελιώνεται η αγωγή αποζημίωσης¹⁸⁷.

Η εκλυόμενη από απόφαση αρχής ανταγωνισμού δεσμευτικότητα του άρθρου 9 παρ. 1 της Οδηγίας 2014/104/ΕΕ και του νόμου 4529/2018 καταλαμβάνει μόνο το στοιχείο του παρανόμου, ήτοι την διαπιστωθείσα παράβαση που αποτελεί περιορισμό του ανταγωνισμού, και όχι τα λοιπά στοιχεία θεμελίωσης της αδικοπρακτικής ευθύνης. Η δέσμευση, λοιπόν, δεν εκτείνεται στην ζημία, την αιτιώδη συνάφεια μεταξύ ζημίας και παραβίασης του δικαίου του ανταγωνισμού, την

¹⁸⁴ Δ. Κουτσούκη, Η αξίωση αποκατάστασης της ζημίας από οριζόντια σύμπραξη επιχειρήσεων (καρτέλ) κατά το Ν 4529/2018, 2024, σελ. 163.

¹⁸⁵ ΔΕΕ, απόφαση της 06^{ης}.10.2021, υποθ. Sumal κατά Mercedes Benz, C-882/19, ECLI:EU:C:2021:800, σκ. 59: «[...] εφόσον απόφαση με την οποία διαπιστώνεται η ύπαρξη παραβάσεως διαπραχθείσας από επιχείρηση απευθυνόταν σε μία από τις εταιρίες που αποτελούσαν ήδη την εν λόγω επιχείρηση κατά το χρονικό σημείο τελέσεως της παραβάσεως, ούτως ώστε η εν λόγω εταιρία και, μέσω αυτής, η εν λόγω επιχείρηση είχαν τη δυνατότητα να αμφισβητήσουν το υποστατό της παραβάσεως αυτής, τα δικαιώματα άμυνας των λοιπών εταιριών που αποτελούσαν την εν λόγω επιχείρηση δεν θίγονται από το γεγονός ότι η ύπαρξη της παραβάσεως αυτής λαμβάνεται υπόψη στο πλαίσιο μεταγενέστερης αγωγής αποζημιώσεως την οποία άσκησε πρόσωπο που υπέστη ζημία λόγω της επίμαχης παραβατικής συμπεριφοράς, δεδομένου ότι η αγωγή αυτή δεν δύναται να οδηγήσει στην επιβολή κυρώσεως, όπως προστίμου, στις λοιπές αυτές εταιρίες».

¹⁸⁶ Δ. Κουτσούκη, Η αξίωση αποκατάστασης της ζημίας από οριζόντια σύμπραξη επιχειρήσεων (καρτέλ) κατά το Ν 4529/2018, 2024, σελ. 160.

¹⁸⁷ Μαρίνος, Η δέσμευση των πολιτικών δικαστηρίων από απόφαση της Επιτροπής Ανταγωνισμού σε αγωγή αποζημιώσεως λόγω παραβάσεως των κανόνων ανταγωνισμού, ΕλλΔνη 2/2020

υπαιτιότητα του ζημιώσαντος¹⁸⁸. Ενόψει των ανωτέρω, παρότι η δεσμευτικότητα του άρθρου δεν καταλαμβάνει την αιτιώδη συνάφεια παράβασης και ζημίας, εντούτοις, καλύπτει την αιτιώδη συνάφεια παρανομίας ή αλλιώς την αιτιότητα θεμελίωσης ευθύνης, την παραδοχή δηλαδή ότι η συγκεκριμένη παράβαση είναι ικανή να προκαλέσει ζημία που εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής των κανόνων ανταγωνισμού¹⁸⁹. Πάντως ακόμη και από τις μη δεσμευτικές παραδοχές της απόφασης της αρχής ανταγωνισμού, το πολιτικό δικαστήριο δύναται να συναγάγει δικαστικά τεκμήρια, τα οποία θα εκτιμήσει ελεύθερα σε συνδυασμό με άλλα αποδεικτικά μέσα.

2.3. Η υποβολή προδικαστικών ερωτημάτων στο ΔΕΕ

Τόσο στο άρθρο 16 παρ. 1 εδ. γ Καν. 1/2003¹⁹⁰, όσο και στο άρθρο 9 παρ. 3 της Οδηγίας 2014/104/ΕΕ¹⁹¹ και του ελληνικού νόμου 4529/2018¹⁹² προβλέπεται ρητώς η δυνατότητα των πολιτικών δικαστηρίων να αμφισβητήσουν τη νομική εκτίμηση της ΕΑ ή ακόμα και της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και να υποβάλλουν προδικαστικά ερωτήματα στο ΔΕΕ, αιτούμενα την αποσαφήνιση ζητημάτων που θεωρητικά έχουν επιλυθεί με την «αδιάψευστη» απόφαση της αρχής ανταγωνισμού.

Το μοναδικό ψεγάδι, λοιπόν, του δεσμευτικού αποτελέσματος του άρθρου 16 Καν. 1/2003 και του άρθρου 9 της Οδηγίας 2014/104/ΕΕ είναι η δυνατότητα αυτής αμφισβήτησης της νομικής ορθότητας του χαρακτηρισμού μια συμπεριφοράς που εμπίπτει στις απαγορεύσεις των άρθρων 101-102 ΣΛΕΕ¹⁹³. Υπό το πρίσμα αυτό, το πολιτικό δικαστήριο διαθέτει τη δυνατότητα να διαφοροποιηθεί από τη νομική αξιολόγηση της αρχής ανταγωνισμού ή του διοικητικού δικαστηρίου, το οποίο έκρινε την ορθότητα της νομικής κρίσης της αρχής ανταγωνισμού κατόπιν της άσκησης προσφυγής, και να ακολουθήσει την εκτίμηση του ΔΕΕ, όπως αυτή διατυπώνεται στην απόφαση που εκδίδεται κατόπιν της προδικαστικής παραπομπής.

¹⁸⁸ Μαρίνος σε ΕλλΔνη 2020, ο.π., αρ. 333, Δ. Κουτσούκη, Η αξίωση αποκατάστασης της ζημίας από οριζόντια σύμπραξη επιχειρήσεων (καρτέλ) κατά το Ν 4529/2018, 2024, σελ. 166.

¹⁸⁹ Δ. Κουτσούκη, ο.π..

¹⁹⁰ «Η υποχρέωση αυτή δεν θίγει τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις δυνάμει του άρθρου της συνθήκης 234».

¹⁹¹ «Το παρόν άρθρο δεν θίγει τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των εθνικών δικαστηρίων που προβλέπονται από το άρθρο 267 ΣΛΕΕ.»

¹⁹² Αιτιολογική έκθεση ν. 4529/2018: «[...] Αυτό σημαίνει ότι το πολιτικό δικαστήριο, το οποίο δεσμεύεται καταρχήν από τις αποφάσεις της παραγράφου 1 του ίδιου άρθρου, εφόσον διαφωνεί με την κρίση που περιέχεται στην απόφαση της εθνικής αρχής 7 ανταγωνισμού (ή στις δικαστικές αποφάσεις που εκδίδονται επί προσφυγών κατά της τελευταίας) ή στην απόφαση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, ή έχει αμφιβολίες, όσον αφορά την ερμηνεία των άρθρων 101 και 102 ΣΛΕΕ, σε σχέση ιδίως με το νομικό χαρακτηρισμό της συμπεριφοράς, τα πρόσωπα ως προς τα οποία διαπιστώθηκε η παράβαση (π.χ. τον καταλογισμό της συμπεριφοράς μμιας θυγατρικής εταιρίας στη μητρική της βάσει της αρχής της θεώρησης της ενιαίας οικονομικής ενότητας ως «επιχείρησης» κατά την έννοια των άρθρων 101 και 102 ΣΛΕΕ) και άλλα συναφή θέματα, μπορεί ή υποχρεούται, βάσει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, να απευθύνει σχετικά προδικαστικά ερωτήματα προς το ΔΕΕ».

¹⁹³ Μαρίνος, Η δέσμευση των πολιτικών δικαστηρίων από απόφαση της Επιτροπής Ανταγωνισμού σε αγωγή αποζημιώσεως λόγω παραβάσεως των κανόνων ανταγωνισμού, ΕλλΔνη 2/2020, αρ. 338.

3. Τα χωρικά όρια της δεσμευτικότητας

Η αρχή της εδαφικότητας υπαγορεύει τον περιορισμό της δεσμευτικότητας των αποφάσεων των αρχών ανταγωνισμού και των δικαστηρίων κράτους – μέλους εντός της επικράτειας του εν λόγω κράτους μέλους¹⁹⁴.

V. Επίλογος – Συμπεράσματα

Η Οδηγία 2014/104/ΕΕ τέθηκε σε εφαρμογή, ενσωματώθηκε στις έννομες τάξεις των κρατών μελών και ερμηνεύεται από τα ενωσιακά αλλά και τα εθνικά δικαστήρια με τέτοιο τρόπο ώστε, τουλάχιστον θεωρητικά, να εμπνεύσει και να διευκολύνει την ανάπτυξη την επιδίωξη της ιδιωτικής επιβολής των κανόνων ανταγωνισμού εντός της ΕΕ. Το αμάχητο τεκμήριο του άρθρου 9 συνιστά μια αποδεικτική διευκόλυνση, χωρίς την οποία ο ενάγων – ζημιωθείς δεν θα ήταν σε θέση να διεκδικήσει την αποκατάσταση της ζημίας που υπέστη και κατά συνέπεια, η εφαρμογή των κανόνων ανταγωνισμού σε ενωσιακό και εθνικό επίπεδο δεν θα ήταν τόσο αποτελεσματική, η οποία συμβάλλει στη δημιουργία ίσων όρων ανταγωνισμού μεταξύ ανταγωνιστών και προσφέρει μια πιο υγιή εσωτερική αγορά εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Οι προβλέψεις που αφορούν τη δεσμευτική ισχύ των αποφάσεων των Εθνικών Αρχών Ανταγωνισμού επιτρέπουν στους ζημιωθέντες να εξετάσουν την πιθανή έκβαση της υπόθεσης ενώπιον των πολιτικών δικαστηρίων και ενθαρρύνουν την ανάληψη δράσης, καθώς η μεγάλη πιθανότητα ευδοκίμησης των follow on actions λόγω της ύπαρξης της προαναφερθείσας αποδεικτικής ευκολίας του άρθρου 9, και όχι μόνο, αποτελεί ένα ιδιαίτερα δελεαστικό κίνητρο. Ευχερώς, λοιπόν, συνάγεται το συμπέρασμα ότι η δεσμευτική ισχύς των απρόσβλητων αποφάσεων των αρχών ανταγωνισμού οδηγεί σε συγκερασμό των υπερατομικών στόχων της ασφάλειας δικαίου και της αποτελεσματικής και ομοιόμορφης εφαρμογής των κανόνων ανταγωνισμού με τον ατομικό στόχο κάθε ζημιωθέντα που δεν είναι άλλος από τη χορήγηση κινήτρων, διευκολύνσεων αναφορικά με την έγερση των αποζημιωτικών αξιώσεων.

Προκειμένου η επίτευξη αμφότερων των ως άνω στόχων, ατομικών και υπερατομικών, να καταστεί εναργέστερη, κρίνεται σκόπιμο να αποσαφηνιστούν είτε νομοθετικά είτε νομολογιακά όλα εκείνα τα «γκρίζα» ζητήματα που άπτονται της εφαρμογής της Οδηγίας και κατ' επέκταση των εθνικών νομοθετημάτων δυνάμει των οποίων αυτή ενσωματώνεται στις έννομες τάξεις των κρατών – μελών. Όπως ενδεικτικώς, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, κρίσιμο είναι το ζήτημα

¹⁹⁴ Μαρίνος σε ΕλλΔνη 2020, ο.π., αρ. 334, Δ. Κουτσούκη, ο.π., σελ 168, Α. Μικρούλεα εις ΔικΕΛΑντ, β' έκδοση 2020, π, 19, αρ. 111-112.

του δικονομικού χαρακτηρισμού της απόφασης του δικαστηρίου, το οποίο αποφαινεται επί της προσφυγής κατά της απόφασης Εθνικής Αρχής Ανταγωνισμού. Το ερώτημα εάν απαιτείται τελεσίδικη ή αμετάκλητη απόφαση απαντήθηκε μόνο εμμέσως από το ΔΕΕ στην υπόθεση Repsol και μια κάπως ασαφής κρίση δεν θεωρείται ότι αρκεί στην προκειμένη περίπτωση.

Περαιτέρω, η σημασία του αμάχητου τεκμηρίου του άρθρου 9 υποσκελίζεται από την αυξανόμενη έκδοση αποφάσεων ανάληψης υποχρεώσεων. Το δεσμευτικό αποτέλεσμα χορηγείται μόνο στις αποφάσεις με τις οποίες διαπιστώνεται θετικά η παράβαση των κανόνων ανταγωνισμού, με αποτέλεσμα οι αποφάσεις ανάληψης υποχρέωσης, οι οποίες έχουν ως στόχο να τροποποιήσουν τη συμπεριφορά των εμπλεκόμενων εταιρειών, δεν περιέχουν επίσημη διαπίστωση παραβίασης. Εμφανίζεται, λοιπόν, η ανάγκη προσεκτικότερης στάθμισης της αποτελεσματικότητας του συστήματος ιδιωτικής επιβολής και της ταχύτερης περάτωσης των υποθέσεων στα πλαίσια της δημόσιας επιβολής των κανόνων ανταγωνισμού από την εκάστοτε εθνική αρχή ανταγωνισμού και την Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Ένα καλό παράδειγμα αποσαφήνισης ζητήματος ως προς το οποίο επικρατούσε διχογνωμία είναι η επέκταση της εφαρμογής των διατάξεων της Οδηγίας και συγκεκριμένα του άρθρου 9 και σε αγωγές που δεν εμπίπτουν στο χρονικό ή και αντικειμενικό πεδίο εφαρμογής. Η αμφισβήτηση έλαβε τέλος με την απόφαση του ΔΕΕ στην υπόθεση Repsol που απεφάνθη υπέρ της κάλυψης από το δεσμευτικό αποτέλεσμα του άρθρου 9 και αγωγών εκτός του *ratione temporis* ή του *ratio materiae* της Οδηγίας. Κατ' αυτόν τον τρόπο κατέστη σαφές ότι η αρχή της αποτελεσματικότητας διαδραματίζει πολύ σημαντικό ρόλο στην εφαρμογή και την ερμηνεία όλων των διατάξεων της Οδηγίας. Εν κατακλείδι, είτε με ρητές τροποποιήσεις (λ.χ. κοινοποιήσεις), είτε μέσω της αρχής της σύμφωνης ερμηνείας (εφαρμογή της αποτελεσματικότητας και της ισοδυναμίας του ενωσιακού δικαίου), είναι δυνατόν να λειανθούν τυχόν «ατέλειες» των διατάξεων της Οδηγίας 2014/104/ΕΕ που αντικατοπτρίζονται και στα εθνικά δίκαια των κρατών μελών, ώστε να μεγιστοποιηθεί η αποτελεσματικότητα της δημόσιας επιβολής των κανόνων του δικαίου του ανταγωνισμού, να αναγνωριστεί ευρέως η σημασία της ιδιωτικής επιβολής και να διασφαλιστεί η ορθή εφαρμογή του ενωσιακού δικαίου από το εθνικό δίκαιο και τα δικαστήρια των κρατών μελών.

VI. Βιβλιογραφία

A. Κατάλογος Εθνικών και Ευρωπαϊκών Νομοθετημάτων και Εγγράφων

- COMMISSION STAFF WORKING DOCUMENT on the implementation of Directive 2014/104/EU of the European Parliament and of the Council of 26 November 2014 on certain rules governing actions for damages under national law for infringements of the competition law provisions of the Member States and of the European Union, SWD(2020) 338 final.
- ΑΙΤΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΚΘΕΣΗ στο σχέδιο νόμου «Ενσωμάτωση στην ελληνική νομοθεσία της Οδηγίας 2014/104/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 26ης Νοεμβρίου 2014, σχετικά με ορισμένους κανόνες που διέπουν τις αγωγές αποζημίωσης βάσει του εθνικού δικαίου για παραβάσεις των διατάξεων του δικαίου ανταγωνισμού των κρατών-μελών και της Ευρωπαϊκής Ένωσης».
- Ανακοίνωση της Επιτροπής σχετικά με την ανεπίσημη καθοδήγηση ως προς καινοφανή ζητήματα που ανακύπτουν κατά την εφαρμογή των άρθρων 81 και 82 της Συνθήκης ΕΚ σε μεμονωμένες περιπτώσεις (επιστολές καθοδήγησης) (2004/C 101/06).
- ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ (ΕΚ) αριθ. 1/2003 ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ της 16ης Δεκεμβρίου 2002 για την εφαρμογή των κανόνων ανταγωνισμού που προβλέπονται στα άρθρα 81 και 82 της συνθήκης ΕΚ.
- ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ (ΕΚ) αριθ. 773/2004 ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ της 7ης Απριλίου 2004 σχετικά με τη διεξαγωγή από την Επιτροπή των διαδικασιών δυνάμει των άρθρων 81 και 82 της συνθήκης ΕΚ.
- ΛΕΥΚΗ ΒΙΒΛΟΣ σχετικά με τις αγωγές αποζημίωσης για παραβίαση της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας της ΕΚ, COM(2008) 165 τελικό.
- Νόμος 4529/2018, ΦΕΚ 56/23.03.2018, τεύχος Α.
- Νόμος 3959/2011, ΦΕΚ 93/20.4.2011, τεύχος Α.
- Νόμος 703/1977, ΦΕΚ 278/26.09.1977, τεύχος Α.
- ΟΔΗΓΙΑ 2014/104/ΕΕ ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ της 26ης Νοεμβρίου 2014 σχετικά με ορισμένους κανόνες που διέπουν τις αγωγές αποζημίωσης βάσει του εθνικού δικαίου για παραβάσεις των διατάξεων του δικαίου ανταγωνισμού των κρατών μελών και της Ευρωπαϊκής Ένωσης.
- Πράσινο Βιβλίο: Αγωγές αποζημίωσης για παράβαση των αντιμονοπωλιακών κανόνων της ΕΚ, COM(2005) 672 τελικό.

- Πρόταση ΟΔΗΓΙΑ ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ σχετικά με ορισμένους κανόνες που διέπουν τις αγωγές αποζημίωσης βάσει του εθνικού δικαίου για παραβιάσεις των διατάξεων της νομοθεσίας περί ανταγωνισμού των κρατών μελών και της Ευρωπαϊκής Ένωσης, COM(2013) 404 final.

B. Ελληνική Βιβλιογραφία – Αρθρογραφία

- Αθανασίου Λ., Πρόστιμα, επιείκεια, διευθέτηση σε Τζουγανάτο, Δίκαιο του Ελεύθερου Ανταγωνισμού, Νομική Βιβλιοθήκη, β' έκδοση, 2020.
- Αθανασίου Λ., Διαρθρωτικά μέτρα – δεσμεύσεις σε Τζουγανάτο, Δίκαιο του Ελεύθερου Ανταγωνισμού, Νομική Βιβλιοθήκη, β' έκδοση, 2020.
- Αθανασίου Λ., Αστικές αξιώσεις σε Τζουγανάτο, Δίκαιο του Ελεύθερου Ανταγωνισμού, Νομική Βιβλιοθήκη, β' έκδοση, 2020.
- Ασημακοπούλου Ε., Οι αγωγές αποζημίωσης λόγω παραβίασης του δικαίου του ελεύθερου ανταγωνισμού, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2018.
- Δελλής Δ. – Σκανδάλη Κ., Η Επιτροπή Ανταγωνισμού: οργάνωση, διαδικασία, δικαστικός έλεγχος σε Τζουγανάτο, Δίκαιο του Ελεύθερου Ανταγωνισμού, Νομική Βιβλιοθήκη, β' έκδοση, 2020.
- Ζαπριάνος Ν., Σε αναζήτηση του «παραβάτη» - Υπόχρεοι προς αποζημίωση επί παραβάσεων του δικαίου του ελεύθερου ανταγωνισμού, ΧρΙΔ 2019.
- Ζαπριάνος Ν., Αστική ευθύνη λόγω παραβάσεων του δικαίου ελεύθερου ανταγωνισμού, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2021 .
- Κινινή Ε., Ζητήματα αποζημιωτικής ευθύνης για παραβάσεις του δικαίου του ελεύθερου ανταγωνισμού με αφορμή την Οδηγία 2014/104/ΕΕ, ΕΕμπΔ 1/2017.
- Κινινή Ε., Εις ολόκληρο ευθύνη και αναγωγή στο δίκαιο του ελεύθερου ανταγωνισμού, ΕΕμπΔ 1/2023.
- Κινινή Ε., Σχόλιο σε ΔΕΕ της 20.4.2023, C-25/21, ZA, AZ, BX, CV, DU, ET, κατά Repsol Comercial de Productos Petrolíferos SA, ΕΕμπΔ 3/2023.
- Κουτσούκη Δ., Η αξίωση αποκατάστασης της ζημίας από οριζόντια σύμπραξη επιχειρήσεων (καρτέλ) κατά το Ν 4529/2018, Νομική Βιβλιοθήκη, 2024.
- Μαρίνος Μ.-Θ., Η παθητική νομιμοποίηση στις αγωγές αποζημίωσης λόγω παραβάσεων των κανόνων του δικαίου ανταγωνισμού κατά την Οδηγία, 2014/104/ΕΕ, ΕΕμπΔ 1/2018.
- Μαρίνος Μ.-Θ., Η δέσμευση των πολιτικών δικαστηρίων από απόφαση της Επιτροπής Ανταγωνισμού σε αγωγή αποζημίωσης λόγω παραβάσεως των κανόνων ανταγωνισμού, ΕλλΔνη 2/2020.

- Μαστρομανώλης Ε., «Απόδοση συμπεριφοράς στα πλαίσια του ομίλου εταιρειών: Σκέψεις με αφορμή δύο πρόσφατες αποφάσεις του ΔΕΚ ΑΚΖΟ κατά Επιτροπής (υποθ. C-97/08 P) και Bolloré κατά Επιτροπής (υποθ. C-322/07 P, C-327/07 P και C-338/07 P)» σε Αναμνηστικό Τόμο Στυλιανού Ν. Κουσούλη, Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 2012.
- Μικρουλέα Α., Η δεσμευτικότητα των αποφάσεων της Επιτροπής Ανταγωνισμού σε Τζουγανάτο, Δίκαιο του Ελεύθερου Ανταγωνισμού, Νομική Βιβλιοθήκη, β' έκδοση, 2020.
- Παπαδοπούλου Ρ.-Ε., για δημόσια και ιδιωτική επιβολή στο δίκαιο του ανταγωνισμού υπό το φως της Οδηγίας 2014/104 της Ευρωπαϊκής Ένωσης: σχέση συμπληρωματικότητας ή σύγκρουσης, ΔΕΕ 2017.
- Σουφλερός Η., Ο Κανονισμός 1/2003 για την εφαρμογή των κανόνων ανταγωνισμού της ΕΕ (άρθρα 101&102 ΣΛΕΕ): Κατ' άρθρο ερμηνεία, Νομική Βιβλιοθήκη, 2015.
- Σουφλερός Η., Ο όμιλος επιχειρήσεων στο δίκαιο του ελεύθερου ανταγωνισμού, σε Σύνδεσμος Ελλήνων Εμπορικολόγων, Οι όμιλοι επιχειρήσεων, 26ο Πανελλήνιο συνέδριο Εμπορικού δικαίου, Νομική Βιβλιοθήκη, 2017.
- Σουφλερός Η., Αστική ευθύνη για παραβάσεις του δικαίου του ελεύθερου ανταγωνισμού. Ζητήματα από τον νέο νόμο 4529/2018, εισήγηση στο επιμορφωτικό σεμινάριο δικαστικών λειτουργών της εθνικής σχολής δικαστικών λειτουργών με γενικό θέμα: «Ελεύθερος, Αθέμιτος Ανταγωνισμός / Πνευματική Ιδιοκτησία», 2018.
- Τσικρικάς Δ., Ζητήματα δικονομικού δικαίου των αγωγών αποζημίωσης σε Τζουγανάτο, Δίκαιο του Ελεύθερου Ανταγωνισμού, Νομική Βιβλιοθήκη, β' έκδοση, 2020.
- Χριστιανός Β., Παπαδοπούλου Ρ-Ε, Περάκης Μ., Εισαγωγή στο δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, β' έκδοση 2021, Νομική Βιβλιοθήκη.

Γ. Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία – Αρθρογραφία

- Rafael Amaro, Private Enforcement of Competition Law in Europe: Directive 2014/104/EU and Beyond, Bruxelles : Bruylant, 2021.
- Hugues Parmentier, The Impact of Alternative Enforcement Procedures Under EC Competition Law on Damages Actions, 2009.
- Eugenio Olmedo-Peralta, The Evidential Effect Of Commitment Decisions In Damage Claims. What Is The Assumptive Value Of A Pledge?, Common Market L. Rev. 979 (2019).
- Miguel Sousa Ferro, Binding effect of public enforcement decisions in Research Handbook on Competition Law Private Enforcement in the EU, Edward Elgar, 2022.

- Marina San Martín-Calvo, The direct effect of EU competition law: From Regulation No 1/2003 to Directive 2014/104/EU in Language and Law: The Role of Language and Translation in EU Competition Law, Springer, 2018.
- Sotirios S. Livas, Contemporary trends in International Law in relation to the protection of Individuals from multinationals' malpractice: Greek competition law after the implementation of EU Directive 2014/104 in Language and Law: The Role of Language and Translation in EU Competition Law., Springer, 2018

VII. Νομολογία

A. Αποφάσεις του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης

- ΔΕΚ, απόφαση της 28^{ης}.02.1991. υποθ. Δηλμίτης v. Henninger Bräu AG, C – 234/89.
- ΔΕΚ, απόφαση της 20^{ης}.09.2001, υποθ. Courage v. Crehan, C – 453/99, ECLI:EU:C:2001:465.
- ΔΕΚ, απόφαση της 14^{ης}.12.2000, υποθ. Masterfoods v. HB Ice Cream, C-344/98, ECLI:EU:C:2000:689.
- ΔΕΚ, απόφαση της 31.03.2005, Συνεταιρισμός Φαρμακοποιών Αιτωλίας & Ακαρνανίας (ΣΥΦΑΙΤ) κ.λπ., C – 53/03.
- ΔΕΚ, απόφαση της 13^{ης}.07.2006, υποθ. Manfredi, συνεκδικαζόμενες C – 295/04 έως C - 298/04, ECLI:EU:C:2006:461.
- ΔΕΕ, απόφαση της 21.01.2016, υποθ. Eturas etc., C-74/14, ECLI:EU:C:2016:42.
- ΔΕΕ, απόφαση της 23.11.2017, υποθ. Garsoba, C-547/16, ECLI:EU:C:2017:891.
- ΔΕΕ, απόφαση της 14.12.2017, υποθ. British Airways, C – 122/16 P, ECLI:EU:C:2017:861.
- ΔΕΕ, απόφαση της 28.03.2019, υποθ. Cogeco Communications, C – 637/17, ECLI:EU:C:2019:263.
- ΔΕΕ, απόφαση της 14.03.2019, υποθ. Vantaan kaupunki κατά Skanska Industrial Solutions etc., C–724/17, ECLI:EU:C:2019:204.
- ΔΕΕ, απόφαση της 16.05.2019, υποθ. Luminor Bank, C - 8/18, ECLI:EU:C:2019:429.
- ΔΕΕ, απόφαση της 22.06.2021, υποθ. Latvijas Republikas Saeima, C-439/19, ECLI:EU:C:2021:504.
- ΔΕΕ, απόφαση της 22.06.2022, υποθ. Volvo AB, C – 267/20, ECLI:EU:C:2022:494.
- ΔΕΕ, απόφαση της 09.12.2020, υποθ. Groupe Canal+, C – 132/19, ECLI:EU:C:2020:1007.

- ΔΕΕ, απόφαση της 03.06.2021, υποθ. Jumbocarry Trading, C-39/20, ECLI:EU:C:2021:435.
- ΔΕΕ, απόφαση της 06.10.2021, υποθ. Sumal v. Mercedes Benz, C-882/19, ECLI:EU:C:2021:800.
- ΔΕΕ, απόφαση της 20.04.2023, υποθ. Repsol, C – 25/21, ECLI:EU:C:2023:298.
- ΔΕΕ, απόφαση της 18.04.2024, υποθ. Heureka Group a.s., C-605/21, ECLI:EU:C:2024:324.
- ΔΕΕ, απόφαση της 16.02.2023, υποθ. Tráficos Manuel Ferrer SL, C – 321/21, ECLI:EU:C:2023:99.
- ΔΕΕ, απόφαση της 18.04.2024, υποθ. Heureka Group a.s., C-605/21, ECLI:EU:C:2024:324.

Β. Αποφάσεις του Γενικού Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης

- ΓΔΕΕ, απόφαση της 02.02.2022, υποθ. Polskie Górnictwo Naftowe i Gazownictwo S.A., T– 616/18, ECLI:EU:T:2022:43.